

НУМИЗМАТИЧАР

Број 36, БЕОГРАД 2018.

YU ISSN 0350-9397

НАРОДНИ МУЗЕЈ У БЕОГРАДУ

НУМИЗМАТИЧАР

Број 36/2018.

Главни и одговорни уредник
Бојана БОРИЋ-БРЕШКОВИЋ

Редакција
Милоје ВАСИЋ (*уредник*)
Вујадин ИВАНИШЕВИЋ
Бојана БОРИЋ-БРЕШКОВИЋ
Весна РАДИЋ
Петер КОС
Ернест ОБЕРЛЕНДЕР-ТАРНОВЕАНУ
Адам ЦРНОБРЊА (*секретар*)

БЕОГРАД 2018.

NATIONAL MUSEUM IN BELGRADE

NUMIZMATIČAR

Volume 36/2018

Editor-in-Chief

Bojana BORIĆ-BREŠKOVIĆ

Editorial board

Miloje VASIĆ (*editor*)

Vujadin IVANIŠEVIĆ

Bojana BORIĆ-BREŠKOVIĆ

Vesna RADIĆ

Peter KOS

Ernest OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU

Adam CRNOBRNJA (*secretary*)

BELGRADE 2018

Издавач

НАРОДНИ МУЗЕЈ У БЕОГРАДУ

Превод

Станислав ГРГИЋ

Лектура (енглески)

Тамара РОДВЕЛ-ЈОВАНОВИЋ

Графички уредник

Бранислав Л. ВАЛКОВИЋ

Штампа

ПУБЛИКУМ, Београд

Тираж

300 примерака

Published by

NATIONAL MUSEUM IN BELGRADE

Translation

Stanislav GRGIĆ

Language Editor (English)

Tamara RODWELL-JOVANOVIĆ

Graphic design by

Branislav L. VALKOVIĆ

Printed by

PUBLIKUM, Belgrade

Printing

300 copies

САДРЖАЈ / CONTENTS

Адам Н. ЦРНОБРЊА

ОСТАВА ТЕТРАДРАХМИ ФИЛИПА II И ЊИХОВИХ ВАРВАРСКИХ ИМИТАЦИЈА
ИЗ УШЋА КОД ОБРЕНОВЦА (2) 7

Adam N. CRNOBRNJA

A HOARD OF TETRADRACHMAE OF PHILIP II AND THEIR BARBARIC
IMITATIONS FROM UŠĆE NEAR OBRENOVAC (2) 15

Бојана БОРИЋ-БРЕШКОВИЋ и Мирјана ВОЈВОДА

КОИНОН МАКЕДОНИЈЕ
РИМСКИ ПРОВИНЦИЈАЛНИ НОВАЦ ИЗ ЗБИРКЕ НАРОДНОГ МУЗЕЈА
У БЕОГРАДУ И СА ЈУЖНИХ НЕКРОПОЛА ВИМИНАЦИЈУМА 19

Bojana BORIĆ-BREŠKOVIĆ and Mirjana VOJVODA

MACEDONIAN KOINON
ROMAN PROVINCIAL COINS FROM THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM
IN BELGRADE AND FROM THE SOUTHERN NECROPOLES OF VIMINACIUM. 48

Мирјана ВОЈВОДА и Саша РЕЏИЋ

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ТЕЖИНА РИМСКОГ ИМПЕРИЈАЛНОГ И
ПРОВИНЦИЈАЛНОГ НОВЦА
(ПРИМЕР ВИМИНАЦИЈУМСКИХ ЈУЖНИХ НЕКРОПОЛА) 51

Mirjana VOJVODA and Saša REDŽIĆ

CONTRIBUTION TO THE STUDYING OF WEIGHTS OF ROMAN IMPERIAL
AND PROVINCIAL COINAGE
(EXAMPLE OF THE VIMINACIUM SOUTHERN NECROPOLES) 71

Вујадин ИВАНИШЕВИЋ и Весна РАДИЋ

РАНОВИЗАНТИЈСКИ НОВАЦ ИЗ ЦАРИЧИНОГ ГРАДА
(JUSTINIANA PRIMA) У ЗБИРЦИ НАРОДНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ 73

Vujadin IVANIŠEVIĆ and Vesna RADIĆ

EARLY BYZANTINE COINS FROM STOBI IN THE COLLECTION
OF THE NATIONAL MUSEUM IN BELGRADE 95

Вујадин ИВАНИШЕВИЋ и Весна РАДИЋ

РАНОВИЗАНТИЈСКИ НОВАЦ ИЗ СТОБИЈА
У ЗБИРЦИ НАРОДНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ 103

Vujadin IVANIŠEVIĆ and Vesna RADIĆ

EARLY BYZANTINE COINS FROM STOBI IN THE COLLECTION
OF THE NATIONAL MUSEUM IN BELGRADE 113

Марија МАРИЋ ЈЕРИНИЋ

ОДЛИКОВАЊА ИЗ ЗАОСТАВШТИНЕ ТЕОДОРА-ТЕЈЕ РАДОСАВЉЕВИЋА 117

Marija MARIĆ JERINIĆ

DECORATIONS FROM THE ESTATE OF TEODOR-TEJA RADOSAVLJEVIĆ 139

Ратомир З. МИЛИКИЋ	
СТО ГОДИНА ОД СПОМЕНИЦЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА (1914-1918)	
-ТИПОЛОГИЈА ПОЗНАТИХ МОДЕЛА-.....	141
Ratomir Z. MILIKIĆ	
ONE HUNDRED YEARS OF THE FIRST WORLD WAR MEMORIAL (1914-1918)	
- TYPOLOGY OF KNOWN MODELS -	157

УДК 737.1.032(37)“-02“
902.2(497.11)
COBISS.SR-ID 271838732
Примљено: 16.10.2018.
Прихваћено: 15.11.2018.

Адам Н. ЦРНОБРЊА
Народни музеј у Београду

ОСТАВА ТЕТРАДРАХМИ ФИЛИПА II И ЊИХОВИХ ВАРВАРСКИХ ИМИТАЦИЈА ИЗ УШЋА КОД ОБРЕНОВЦА (2)

Апстракт: У овоме раду објављени су нови подаци о остави која је садржала тетрадрахме Филипа II и њихове ране имитације, и чији је један део већ публикован (Црнобрња 2014). Захваљујући аквизицији Народног музеја у Београду и увиду у једну приватну колекцију, овај рад доноси податке о 33 нова примерка новца из те оставе. У раду је дат и обједињени приказ укупног сачуваног дела оставе (укупно 78 примерака публикованих у овом и претходном раду). Нови подаци о изгледу посуде у којој се остава новца налазила (ситула чије су дршке имале аташе у облику лављих глава) додатно указују на могућност да су ране варварске имитације тетрадрахми Филипа II у овој остави коване или у контактної зони Македоније и Тракије, или на простору између Старе планине и Карпата.

Кључне речи: остава новца, тетрадрахме, Филип II, келтски новац, Ушће

Остава тетрадрахми Филипа II, и њихових раних келтских имитација, пронађена је крајем 2012. године код села Ушћа у близини Обреновца, и садржала је 532 примерка новца. О облицима налаза, околностима похрањивања, нумизматичкој анализи састава ове оставе писао сам приликом објављивања једног њеног дела који сам добио на увид од приватних колекционара.¹ У овоме раду сва та разматрања нећу понављати, већ ћу искористити прилику да на увид стручне јавности изнесем податке о новоприбавленим примерцима из исте оставе.

У претходно објављеном раду обрађено је укупно 45 примерака које су ми на увид дала два приватна колекционара. Крајем 2017. године, Народном

¹ Црнобрња 2014.

музеју у Београду на откуп је понуђено 38 примерака новца из оставе из Ушћа. Прегледом тог материјала установио сам да сам 11 од тих 38 примерака већ имао прилике да видим и публикујем,² док преосталих 27 новаца доносе нове податке о саставу оставе. Поред тих примерака прибављених аквизицијом, крајем 2017. године сам од трећег приватног колекционара на увид добио нових 6 примерака из исте оставе, те у овоме раду и њих обрађујем.³

Посебно бих истакао неколико примерака какви нису забележени у стандардним каталозима овога новца. Тетрадрахма која припада првој серији постхумних издања у Пели (кат. бр. 3) поседује нестандартну, и до сада незабележену комбинацију ознака испод коња на реверсу. Испод самог коња налази се глава Пегаса, што је карактеристично за период ковања Pella II B (336/5-329/8 г. п.н.е.).⁴ Приказ петла на Филиповим тетрадрахмама нисам успео да пронађем у доступној литератури. Међутим, Le Rider спомиње приказ петла на новцу Филипа II као изоловану емисију иначе хомогене прве групе серије Б,⁵ а та ковања хронолошки припадају истом периоду који је у свом ранијем раду определио као период II B ковања у Пели.

Наредна два интересантна примерка припадају раним варварским имитацијама Филипових тетрадрахми. Лик Зевса на нашем кат. бр. 32 је изведен попут ликова на оригиналним Филиповим тетрадрахмама, као и представља коњаника на реверсу, мада се код ње може приметити и извесно стилско одступање од оригинала. Скраћени натпис на реверсу (само ΦΙΛΙΠ), као и место на коме се налази ознака навели су ме да овај новчић одредим као рану имитацију. Наведена ознака (тачка у кругу) појављује се на тетрадрахмама Филипа II у периоду Pella III (с. 323/2-315), али испод тела коња⁶ или испод његове предње ноге,⁷ никада изнад ње. Други новчић одређен као рана имитација Филипових тетрадрахми (кат. бр. 33) поседује посебно интересантну комбинацију аверса и реверса. На реверсу Филип јаше на лево, испод предње ноге коња је лук, а испод самог коња глава Хелиоса (сунце), а таква комбинација симбола испод коња није до сада забележена. Реверси са Филипом који јаше на лево, луком испод предње ноге коња и протомом Пегаса или муњом испод коња познати су, и припадају ковањима Амфиполиса током периода Ib (355-349/8 г. п.н.е.).⁸ Реверерсне представе са Филипом II који јаше на лево, док се испод коња налази глава Хелиоса (сунце) присутне су на новцу из истог периода Ib али кованог у Пели.⁹ Сама изведба представе краља који јаше, на овом примерку, стилски се незнатно разликује у детаљи-

2 Црнобрња 2014, кат. бр. 6, 13, 20, 21, 23, 24, 29, 30, 31, 34, 35

3 У каталогу овога рада то су новци под кат. бр.: 3, 8, 29, 30, 31 и 33

4 Le Rider 1977, Pl. 18/ 430-431

5 Le Rider 1996, 24, 70, 73.

6 Le Rider 1977, Pl. 19/ 440-450.

7 Le Rider 1977, Pl. 18/ 436-439 (глава Зевса на аверсу тих новаца окренута је на лево!).

8 Le Rider 1977, Pl. 27/ 117a-121, Pl. 28/122-144.

9 Le Rider 1977, Pl/ 4/79-94.

ма у односу на оне на оригиналним ковањима. Чини се као да је имитатор, приликом израде калупа за реверс, комбиновао симболе који прате Филипа на коњу из обе ковнице, и Пеле и Амфиполиса. Лик Зевса на аверсу је благо стилизован, и у потпуности одудара од оних на аверсним представама на тетрадрахмама наведеног периода.

На основу до сада обрађених 78 примерака тетрадрахми оставе из Ушћа, што чини 14.66 % њеног укупног састава, састав и просечне тежине познатог дела оставе дати су у табели 1.¹⁰

Период	Пела ком.	Амфиполис ком.	Укупно / %	min/max T (g)	Просечна T
I A (359-355 г.)	1	-	1 ком / 1.3 %	14.44	14.44
I B (354-349 г.)	1	-	1 ком / 1.3 %	14.45	14.45
II A (348/342 г.)	-	4	4 ком / 5.12 %	13.75-13.92	13.83
II A2 (342-336 г.)	2	-	2 ком / 2.55 %	14.00-14.11	14.05
II B (336/329 г.)	2	1	3 ком / 3.84 %	14.18-14.58	14.33
III (323-315 г.)	1	18	19 ком / 24.35 %	13.20-14.20	13.93
IV (314-294 г.)	-	43	43 ком / 55.13 %	12.28-14.54	14.08
Укупно	8	66	73 ком / 93.59 %		14.06
Имитације	-	-	5 ком / 6.41 %	13.20-14.09	13.76
УКУПНО			78 ком / 100 %		14.04

Табела 1. Заступљеност појединих периода ковања и просечне тежине обрађеног дела оставе тетрадрахми из Ушћа.

Table 1 - Representation of certain periods of coinage and average weight of the processed portion of the hoard of tetradrachmas from Ušće

Истовремено са увидом у наведених шест примерака из приватне колекције, дошао сам и до додатних информација о посуди у којој се остава налазила. Поред првобитне информације да је „пронађена на дубини од око 0.80-1.20 м и налазила се у бакарном или бронзаном суду који је био рељефно украшен животињским и флоралним мотивима, али се приликом вађења новца исти тај суд распадао на додир те од њега никакав део није сачуван”,¹¹ сазнао сам да су дршке суда биле сачуване и касније отуђене од стране налазача. У питању су биле две дршке овалног пресека које су се склапале изнад суда, док су се на њиховим завршецима налазиле зооморфне аташе, у виду лављих глава. Иако немамо материјалних сведочанстава о стварном изгледу (по свој прилици) ситуте и њених дршки, и овакав штури опис би могао да оквирно укаже на порекло посуде у којој се остава новца налазила. Дати опис веома подсећа на касну тореутику везану за трачко-македонски простор у последњој трећини 4. века п.н.е.¹² Таква атрибуција посуде у којој је остава била похрањена подудара се временски и просторно и са пореклом

¹⁰ У табелама су дати збирни подаци за новце објављене у: Црнобрња 2014 и овоме раду.

¹¹ Црнобрња 2014, 8; видети у истом раду и стр. 15, нап. 32.

¹² Blečić Kavrur 2012.

новца који се у њој налазио, и чини се да су и посуда и новци чинили део исток „пакета” у дотоку добара са југа.

То би нарочито требало имати на уму приликом разматрања порекла новца који смо одредили као ране имитације тетрадрахми Филипа II. Иако сам у претходном раду о овој остави изнео мишљење да би као могући простор на коме су израђиване најраније имитације Филипових тетрадрахми требало размотрити и могућност да је то област шире зоне ушћа Саве у Дунав,¹³ опис дршки и аташа ситуле не иде томе у прилог. Уколико је моје одређење појединих примерака као раних имитација тачно,¹⁴ подручје на коме су они исковани највероватније би било исто оно у коме је израђена и ситула у којој је остава похрањена, а то би био или контактни простор Македоније и Тракије, или простор између Старе Планине и Карпата, како су неки аутори и раније претпоставили.¹⁵

КАТАЛОГ

У каталошком делу коришћене су следеће скраћенице:

Скраћенице ојиса аверсне њредсѡаве

Зевс 1 – Глава Зевса са лорововим венцем на десно

Зевс 2 – Глава Зевса са лорововим венцем на десно, около кружна од тачака

Зевс 3 – Глава Зевса са лорововим венцем на десно, около кружна линија

Скраћенице ојиса реверсне њредсѡаве

Филип – Филип II јаше на лево, левом руком држи узде, десна му је уздигнута изнад главе коња, около кружна линија.

Јахач 1 – Млади јахач на коњу, јаше на лево, Левом руком држи узде а у десној му је палмина грана.

Јахач 2 – Млади јахач на коњу, јаше на лево. Левом руком држи узде а у десној му је палмина грана, около кружна од тачака.

Јахач 3 – Млади јахач на коњу, јаше на лево. Левом руком држи узде а у десној му је палмина грана, около кружна линија.

Реверсне ознаке

Раздвојене косом цртом (/) дате су ознаке које се налазе испод коња (лево) и испод предње ноге коња (десно).

Новац је одређен по каталогу Le Rider 1977 (G. Le Rider, *Le monnayage d'argent et d'or de Philippe II frappe en Macedoine de 359 a 294*, Paris 1977)

¹³ Црнобрња 2014, 15.

¹⁴ Црнобрња 2014, кат. бр. 43-45; овај рад кат. бр. 32 и 33.

¹⁵ О простору између Старе Планине и Карпата као месту израде раних имитација тетрадрахми Филипа II cf. Preda 1973, 403; Поповић 1987, 37. О распрострањености стамноидних ситула на истом простору (којима није морала припадати и наша), cf. Blečić Kavur 2012, 160, sl. 6.

Pella I A
359-355/4 BC

Кат. бр.	Аверс	Реверс	Рв. ознаке	Т	Р	Оса	Инв. бр.	Le Rider 1977
1	Зевс 1	ΠΟΥ-ΦΙΛΙΠ Филип	Н М испод коња	14.44	27.5	W	1514/34	Pl. 1/8

Pella II B
336/5-329/8 BC

2	Зевс 2	ΦΙΛΙΠΠΟΥ Јахач 1	Глава Хелиоса / -	14.24	25.8	NE	1514/21	Pl. 16/370
3	Зевс 2	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ Јахач 1	Пегаз / петао	14.58	26.7	SW	Приватна колекција	cf. Pl. 18/430- 431

Amphipolis III
323/2-316/5 BC

4	Зевс 2	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ Јахач 1	Монограм / Λ	13.20	25.9	NW	1514/4	Pl. 45/14
5	Зевс 2	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ ¹⁶ Јахач 3	Штит / монограм	14.16	25.8	SE	1514/13	Pl. 46/13
6	Зевс 2	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ ¹⁷ Јахач 2	Монограм / Λ	14.20	25.5	W	1514/19	Pl. 45/16
7	Зевс 1	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ ¹⁸ Јахач 3	Λ у кругу / Λ	13.96	24.9	NE	1514/22	Pl. 45/12
8	Зевс 2	ΦΙΛΙΠΠ-ΟΥ Јахач 2	- / делфин	13.88	26.8	SE	Приватна колекција	?

Amphipolis IV
315/4-295/4 BC

9	Зевс 2	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ ¹⁹ Јахач 2	Λ изнад букрани- она / Α у венцу	14.35	24.7	E	1514/5	Pl. 47/4
10	Зевс 2	ΦΙΛΙΠΠ-ΟΥ Јахач 2	Λ изнад бакље / кадуцеј	13.47	25.5	NE	1514/7	Pl. 48/2
11	Зевс 2	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ ²⁰ Јахач 2	Λ изнад бакље / монограм	14.21	25.6	SE	1514/9	Pl. 47/20
12	Зевс 3	ΦΙΛΙΠΠ-ΟΥ ²¹ Јахач 2	Муња изнад ба- кље / делфин	14.43	24.4	NW	1514/10	cf. Pl. 48 ²²

16 О у натпису изгледа као куглица.

17 О у натпису изгледа као куглица.

18 О у натпису изгледа као куглица.

19 О у натпису изгледа као куглица

20 О у натпису изгледа као куглица

21 О у натпису изгледа као куглица

22 Није забележена комбинација муње изнад бакље испод коња и делфина испред предње ноге коња, cf. Le Rider 1977, Pl. 48/ 1 и 4-5.

13	Зевс 1	ΦΙΛΠΠ-ΠΟΥ ²³ Јахач 2	Λ изнад бакље / пчела	14.20	24.6	SE	1514/11	Pl. 47/26
14	Зевс 2	ΦΙΛΠΠΠ-ΟΥ Јахач 3	Λ изнад бакље / делфин	14.22	26.6	SE	1514/15	Pl. 48/1
15	Зевс 2	ΦΙΛΠΠ-ΠΟ[Υ] ²⁴ Јахач 3	Λ изнад бакље / монограм	14.09	26.5	NE	1514/16	Pl. 47/21
16	Зевс 2	ΦΙΛΠΠ-ΠΟ[Υ] ²⁵ Јахач 3	Λ изнад бакље / монограм	14.44	25.6	E	1514/20	Pl. 47/18
17	Зевс 2	ΦΙΛΠΠΠ-ΟΥ Јахач 2	Λ изнад бакље / монограм	14.20	25.5	W	1514/23	Pl. 47/23
18	Зевс 2	ΦΙΛΠΠΠ-ΟΥ ²⁶ Јахач 2	Λ изнад бакље / монограм	14.14	25.6	SW	1514/25	Pl. 47/23
19	Зевс 2	ΦΙΛΠΠ-ΠΟΥ ²⁷ Јахач 2	Λ изнад бакље / монограм	14.51	25.8	NE	1514/26	cf. Pl. 47/17-28
20	Зевс 2	ΦΙΛΠΠΠ-Ο[Υ] Јахач 2	Λ изнад бакље / монограм	13.92	26.8	SE	1514/29	Pl. 47/23
21	Зевс 2	ΦΙΛΠΠ-ΠΟΥ Јахач 2	Λ изнад бакље / делфин	14.04	26.2	SW	1514/30	Pl. 48/1
22	Зевс 1	ΦΙΛΠΠ-ΠΟΥ Јахач 2	Λ изнад бакље / монограм (?)	14.35	25.6	SE	1514/31	cf. Pl. 47/7; Preda Pl. III/5
23	Зевс 2	ΦΙΛΠΠΠ-ΟΥ Јахач 1	Λ изнад Т / моно- грам (?)	12.28	24.9	W	1514/32	cf. Pl. 47/3 var.
24	Зевс 2	ΦΙΛΠΠ-ΠΟΥ ²⁸ Јахач 2	Λ изнад бакље / монограм	14.32	25.6	NE	1514/33	Pl. 47/20
25	Зевс 2	[ΦΙΛΠΠ]-ΠΟΥ ²⁹ Јахач 2	Λ изнад бакље / амфора	14.54	26.0	SW	1514/35	cf. Pl. 47; cf. Pre- da Pl. 1/6
26	Зевс 2	ΦΙΛΠΠ-ΠΟ-Υ ³⁰ Јахач 2	Муња изнад I / -	14.27	25.2	NW	1514/36	Pl. 48/3-5
27	Зевс 2	ΦΙΛΠΠΠ-ΟΥ Јахач 2	Λ изнад бакље (?) / кадуцеј	14.15	26.5	NE	1514/37	Pl. 48/2
28	Зевс 2	ΦΙΛΠΠΠ-Υ Јахач 2	Λ изнад бакље / монограм	14.29	27.5	NE	1514/38	Pl. 47/21
29	Зевс 2	ΦΙΛΠΠΠ-ΟΥ Јахач 2	Λ изнад бакље / кадуцеј	14.03	26.5	NW	Приватна колекција	Pl. 48/2
30	Зевс 2	ΦΙΛΠΠΠ-ΟΥ Јахач 2	Λ изнад бакље / делфин	14.48	26.5	NW	Приватна колекција	Pl. 48/1
31	Зевс 2	ΦΙΛΠΠΠ-[Ο]Υ Јахач 2	Λ изнад бакље / делфин	14.38	25.0	SW	Приватна колекција	Pl. 48/1

23 О у натпису изгледа као куглица.

24 О у натпису изгледа као куглица.

25 О у натпису изгледа као куглица.

26 О у натпису изгледа као куглица.

27 О у натпису изгледа као куглица.

28 О у натпису изгледа као куглица.

29 О у натпису изгледа као куглица.

30 О у натпису изгледа као куглица.

Варварске имитације

32	Зевс 2	ФІЛІП Јахач 2	Изнад ноге коња / тачка у кругу	14.00	26.0	N	1514/24	
33	Зевс 2	ПОУ-ФІЛІП Филип	лук испод предње ноге коња / глава Хелиоса испод коња	14.07	25.5	NE	Приватна колекција	

ЛИТЕРАТУРА

Blečić Kavur 2012

М. Blečić Kavur, Novovinodolski » lav«: specifičan subjekt stamnoidne situle makedonske toreutičke umjetnosti, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s., XLV, 149-172.

Le Rider 1977

G. Le Rider, *Le monnayage d'argent et d'or de Philippe II frappe en Macedoine de 359 a 294*, Paris.

Le Rider 1996

G. Le Rider, *Monnayage et finances de Phillipe II: un etat de la question*, МЕΛΕΤΗΜΑΤΑ 23, Athenes.

Поповић 1987

П. Поповић, *Новац Скордиска: Новац и новчани урмекѣ на Централном Балкану од IV до I века пре н.е.*, Београд/Нови Сад.

Preda 1973

C. Preda, *Monedele Geto-Dacilor*, București.

Црнобрња 2014

А. Црнобрња, Остава тетрадрахми Филипа II и њихових варварских имитација из Ушћа код Обреновца, *Нумизматичар* 32, Београд, 7-29.

Adam N. CRNOBRNJA
National Museum in Belgrade

**A HOARD OF TETRADRACHMAE OF PHILIP II AND THEIR BARBARIC
IMITATIONS FROM UŠĆE NEAR OBRENOVAC (2)**

SUMMARY

In this paper, new information is published about the hoard which contained tetradrachmae of Philip II and their early imitations, some of which have already been published (Crnobrnja 2012). Thanks to an acquisition by the National Museum in Belgrade and gaining insight into a private collection, on this occasion we are publishing data about 33 new specimens from that hoard. The paper also provides an integral presentation of the preserved part of the hoard (a total of 78 specimens published in this and the previous paper, Table 1). New data about the appearance of the vessel in which the hoard was found (the situla with handles with attachments in the shape of lions' heads) are an additional indicator of the possibility that early imitations of the tetradrachmae of Philip II in this hoard (Crnobrnja 2012, cat. No. 43-45; in this paper cat. No. 32 and 33) were minted either in the zone of contact between Macedonia and Thracia, or in the area between Mount Stara Planina and the Carpathian mountains.

ТАБЛА 1/ TABLE 1

ТАБЛА 2/ TABLE 2

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

ТАБЛА 3/ TABLE 3

25

26

27

28

29

30

31

32

33

Бојана БОРИЋ-БРЕШКОВИЋ

Народни музеј Београд

Мирјана ВОЈВОДА

Археолошки институт Београд

КОИНОН МАКЕДОНИЈЕ.

РИМСКИ ПРОВИНЦИЈАЛНИ НОВАЦ ИЗ ЗБИРКЕ НАРОДНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ И СА ЈУЖНИХ НЕКРОПОЛА ВИМИНАЦИЈУМА

Сажетак: У прилогу је анализирано 127 примерака новца градова македонске федерације (Коинон Македоније) у распону од Клаудија I до Филипа I. Од овог броја 96 се налази у нумизматичкој збирци Народног музеја у Београду, док 31 монета потиче са археолошких ископавања у Виминацијуму.

Кључне речи: Римско царство, Македонија, провинцијално ковање, Коинон Македоније

Почеци ковања градова македонске федерације (Коинон Македоније) сежу у крај 3. и почетак 2. пре нове ере,² али предмет нашег истраживања су емисије коване током принципата, од Клаудија I до Филипа I.³

Анализирано је 127 примерака ових провинцијалних издања који потичу из нумизматичке збирке Народног музеја у Београду, као и са археоло-

* Чланак представља резултат рада на пројектима: Балканске провинције Римског царства и циркулација римског провинцијалног новца – Министарство културе и информисања Републике Србије (Б. Борић-Брешковић); Живот у антици: Експанзија градова и урбане цивилизације на Балкану и у градском окружењу од хеленистичког до позно римског периода (бр. 177005) – Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Б. Борић-Брешковић) и IRS – Виминацијум, римски град и легијски војни логор – истраживање материјалне и духовне културе, становништва, применом најсавременијих технологија даљинске детекције, геофизике и 3Д визуализације (бр. 47018) Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (М. Војвода).

2 Papazoglou 1979, 352; RPC I, 303.

3 Питање ковнице у којој је ова врста новца кована још увек није сасвим разјашњено. Препоставља се да рана ковања из доба принципата потичу из ковнице Солун, а каснија (3. век) из Берије, cf. RPC I, 287; Liampi 2005, 900-901.

шких истраживања виминацијумских некропола Више Гробаља и Пећине (Табела 1).⁴

Иако за већину примерака из збирке Народног музеја (укупно 96 примерака) немамо познато место налаза, могуће је претпоставити да углавном потичу са територије Србије, имајући у виду целину колекције провинцијалног новца. Ако се томе дода 31 примерак са виминацијумских некропола, поузданог места налаза, може се стећи слика о уделу емисија Коинона Македоније на територији данашње Србије или у смислу граница Римског царства превасходно обухваћених простором провинције Горње Мезије.

Коинон Македоније је током принципата емитовао новац у три номинала: највећи (просечне тежине 16,51 гр) који је као реверсну представу имао крилату муњу или представу Ареса (Марса); средњи (просечне тежине 8,39 гр) са представом македонског штита; најмањи (просечне тежине 3,04 гр) који је имао караткер псеудо-аутономног ковања без царског портрета на аверсу и са комбинацијама мотива: Нике – штит, коњ – штит или натпис – штит.⁵ Овај репертоар представа на појединим номиналима присутан је закључно са владавином Комода, са изузетком мотива персонификације Македоније који се појављује само на средњем номиналу кованом у време Антонина Пија.⁶ Од владавине Септимија Севера закључно са Макрином и Дијадуменијаном на реверсу се, поред представе македонског штита, приказује Зевс, персонификација Македоније и јахач. У последњој фази ковања, од Елагабала до Филипа I, забележен је највећи број различитих реверсних мотива, како у регуларном провинцијалном тако и у псеудо-аутономном ковању.

Владавина / Authority	Кат. бр. / Cat. no.	Укупан број новца / Total number of coins
Клаудије I / Claudius I	1-8	8
Нерон / Nero	9-19	11
Веспасијан / Vespasian	20-23	4
Домицијан / Domitian	24-29	6
Непознато 1. век / Unknown 1st century	30-40	11
Марко Аурелије / Marcus Aurelius	41-43	3
Фаустина II / Faustina II	44	1
Елагабал - псеудо-аутономно ковање / Elagabalus - pseudo-autonomous	45-46	2
Александар Север -псеудо-аутономно ковање / Severus Alexander - pseudo-autonomous	47-75	29

4 Реч је о две најбројније збирке ове врсте монетарних налаза у Србији, те је из тог разлога сматрано сврсисходним њихово заједничко публикавање. Детаљно о истраженим јужним некрополама Виминацијума и откривеним монетарним налазима, cf. Vojvoda, Mrđić 2016; Vojvoda, Mrđić 2017.

5 RPC I, 303.

6 AMNG III, 82, no. 258; Liampi 2005, 895.

Гордијан III - псеудо-аутономно ковање / Gordian III - pseudo-autonomous	76-113	38
Филип I - псеудо-аутономно ковање / Philip I - pseudo-autonomous	114-118	5
Непознато - псеудо-аутономно ковање 3. век / Unknown - pseudo-autonomous 3rd century	119-127	9
Укупно / Total		127

Табела 1 / Table 1 – Коинон Македоније из збирке Народног музеја у Београду и са јужних некропола Виминацијума / Macedonian Koinon from the collection of the National Museum in Belgrade and from the southern necropolises of Viminacium

Издања Коинона Македоније подељена су у неколико хронолошких фаза.⁷ Првом периоду припадају емисије коване за Клаудија I, Нерона, Вителија и Веспасијана за које је карактеристична реверсна легенда ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ, док се на најмањем псеудо-аутономном номиналу појављује само легенда ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ, која је уједно обележје свих фаза. Овој фази, у оквиру наших налаза, припадају 23 примерка (Табела 1). Осам их је емитовано за Клаудија I и сви су са представом македонског штита на реверсу. У оквиру 11 примерака кованих за Нерона један је са мотивом Ареса (Марса), док је на осталима поново представа македонског штита. Веспасијанова издања су најмалобројнија и чине их један примерак са мотивом Ареса (Марса) и три са македонским штитом.

Другу фазу ковања у односу на прву карактерише промена реверсне легенде, која сада гласи ΚΟΙΝΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ. Овој фази припадају емисије Домицијана, Хадријана, Антонина Пија, Марка Аурелија, Фаустине II, један уникатни примерак Луција Вера⁸, као и издања за Комода. У оквиру анализираних примерака ове фазе из Народног музеја у Београду и са виминацијумских некропола забележено је шест комада Домицијановог новца са представом македонског штита, три Марка Аурелија са крилатом муњом, један Фаустине II са главом Горгоне, као и 11 неодређених примерака, сви са приказом македонског штита на реверсу.

Трећа фаза обухвата емисије Септимија Севера, Јулије Домне, Каракале, Макрина и Дијадуменијана,⁹ које, међутим, међу нашим налазима нису забележене.

У четвртој хронолошкој фази, почев од Елагабала и закључно са Филипом I, јављују се истовремено ковања са ликом цара на аверсу и псеудо-аутономна издања са представом Александра III на аверсу.¹⁰ У истом хроноло-

⁷ AMNG III, 11-25; Liampi 2005, 892-898.

⁸ Liampi 2005, 894, note 50 наводи уникатни примерак Луција Вера из приватне колекције са представом македонског штита.

⁹ Liampi 2005, 895-896.

¹⁰ AMNG III, 12.

шком распону присутна су и два номинала (велики – AE1 и средњи – AE2) и, упркос кратком периоду ковања, забележен је велики број различитих калупа. Представе стилски и делимично тематски одговарају истовременим царским емисијама са владарским портретом на аверсу, али су инспирисане и традиционалним мотивима везаним за Александра III.¹¹

У оквиру анализираних примерака из збирке Народног музеја и са некропола Виминацијума регистроване су само емисије друге групе, односно псеудо-аутономна ковања. Истовремено, ова врста монетарних налаза представља најбројнију категорију присутног ковања градова македонске федерације (83 од укупно 127). Емисије са приказом Александра III детаљно су рашчлањене, најпре према аверсним представама (глава или биста Александра III, глава са дијадемом и дугом косом или дијадемом и косом која леprша, глава са шлемом или лављом кожом), а у оквиру ових одредница према различитим реверсним мотивима.¹²

Издвојена су два примерка са ознаком другог неокорона из времена Елагабала (KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Β ΝΕΩ) и са реверсном представом Александра III који стоји држећи коња за узде на првом и приказом коњаника у галопу на другом новцу (кат. 45-46). Следе емисије коване током владавине Александра Севера, датоване у 231. годину, без ознаке ΝΕΩ (KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ) на реверсу, а које су заступљене са две различите реверсне представе - лав корача надесно и Нике приказана заједно са персонификацијом Македоније (кат. 47-49). Истој категорији без ознаке ΝΕΩ, али са придодатим натписом на реверсу OMONOIA (KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ OMONOIA) припадају два новца (кат. 50-51). Садрже различите реверсне мотиве, на једном је Атина која седи и држи Нике, док је на другом легенда у ловоровом венцу. Појавом назива OMONOIA у натпису (ομόνοια – слога, склад) на емисијама кованим у време Александра Севера прославља се разрешење спора и успостављања слоге између слободног града Солуна и провинције уз посредовање цара 231. године.¹³

Следе псеудо-аутономни примерци емитовани у време Александра Севера са ознаком првог неокорона (KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΝΕΩΚΟΡΟΝ) (кат. 52-71), датовани између 231-235. године. У оквиру ових 20 примерака забележене су четири врсте аверсних мотива: глава са дијадемом и дугом косом, глава са дијадемом и косом која леprша, глава са лављом кожом и глава са шлемом, док су на четири новца регистроване ознаке издања испод главе Александра III. Присутно је седам различитих реверсних представа: Атина седи и држи патеру (2), Атина седи и држи Нике (1), коњаник галопира подигнуте десне руке (5), коњаник галопира са копљем у десној руци (6), Александар III кроти Букефала (2), корпа са светом змијом / cista mystica (3) и император стоји у војничком оделу (1).

¹¹ Liampi 2005, 897.

¹² AMNG III, 94-188, nos. 322-859.

¹³ AMNG III, 20-21.

Током владавине Александра Севера емитовани су и псеудо-аутономни примерци са ознаком другог неокорона (KOINON MAKEDONON B NEOKOPON), такође датовани у период 231-235. година. Међу анализираним налазима регистрована су четири примерка ове врсте новца (кат. 72-75). Код свих је на аверсу глава са дијадемом, приказана са дугом косом (3) или косом која лепрша (1). Разликују се три реверсне представе: Атена седи и држи Нике (2), коњаник галопира са копљем у десној руци (1) и два храма са статуом императора између (1).

Најбројнију групу налаза у збирци Народног музеја и са некропола Винацијума представљају псеудо-аутономне емисије коване у време Гордијана III (кат. 76-110) са ознаком другог неокорона у облику В или ΔIC (KOINON MAKEDONON B/ΔIC NEOKOPON). Ова категорија монета није уже датована у оквиру владарског периода, односно означена је укупним годинама Гордијанове владавине, 238-244. година. Од 35 регистрованих примерака четири на аверсу имају бисту Александра III, а остали главу, при чему су заступљене све варијанте украса на глави, поменутих у категорији Александра Севера са ознаком првог неокорона. На четири аверса и једном реверсу забележене су и ознаке издања. Код ових укупно забележених 35 комада новца разликује се знатан број реверсних представа (17) са бројним варијантама у детаљима: Зевс седи и држи Нике или патеру (3), Атена седи и држи Нике или патеру (3), коњаник галопира са копљем у десној руци (3), коњаник галопира подигнуте десне руке (3), Александар III на коњу са два копља пробада лава (1), император стоји у војничком оделу (2), Херакле у едикули (1), Херакле и бик (1), Нике у биги (1), легенда у ловоровом венцу (1), два храма са статуом на стубу између (2), два храма са различитим варијантама у броју стубова (4), храм и агностички сто (2), агностички сто (7) и корпа са светом змијом / cista mystica (1).

Током владавине Гордијана III емитоване су монете са ознаком другог коинона у реверсној легенди и са допуном у натпису ΟΛΥΜΠΙΑ (KOINON MAKEDONON B NEOKOPON ΟΛΥΜΠΙΑ). Забележена су три примерка (кат. 111-113) од којих сви на аверсу имају главу Александра III са дијадемом, а два од њих и ознаке издања. Сваки има различиту реверсну представу: коњаник галопира са копљем у руци, агностички сто на којем су две урне са палминим гранама или су приказане само две урне с палминим гранама. ΟΛΥΜΠΙΑ у реверсној легенди односи се на обележавање Неокорона у Берији уз учешће целе провинције.¹⁴

Следе завршне псеудо-аутономне емисије Коинона Македоније, коване за време Филипа I (кат. 114-118) са ознаком другог неокорона и године која је обележена као ΕΟC (KOINON MAKEDONON B NEOKOPON ΕΟC). Озна-

14 Према Геблеру (AMNG III, 13) прослава у Берији одиграла се 242. године, као и према Лиампи (Liampi 2005, 897, note 72), која помиње да су ΟΛΥΜΠΙΑ свечаности обележаване сваке четврте године. Contra Touratsoglou 1970, 288-290, који предлаже 243. годину као датум одржавања ових свечаности, образлажући став чињеницом да је Гордијан III на њима присуствовао, али да царско присуство 242. године није било могуће због војних активности које је водио против германских племена у Мезији (242. година) и рата са Сапором I (242/243. година).

ка ЕОС датује ова издања у 244. годину.¹⁵ Од пет примерака на једном је представљена биста, а на остала четири глава Александра III, при чему су заступљене све варијанте украса на глави (дијадема, лавља кожа, шлем). Издвојене су четири различите реверсне представе: два храма са шест стубова, коњаник галопира са копљем у десној руци, лав у ходу надесно и Атина седи налево.

Преосталих девет псеудо-аутономних емисија Коинона Македоније (кат. 119-127) није било могуће распоредити у било коју од напред наведених група због нечитљивости реверсних легенди. Међу њима се налази и примерак (кат. 125) за чију реверсну представу није нађена аналогија у референтним каталозима. Приказана је статуа императора (или Александра III) у стојећем ставу, са копљем у десној и нејасним предметом (паразонијум ?) у левој руци. Статуа је постављена испред тетрастилног храма приказаног у перспективи.

Посматрајући циркулацију римског провинцијалног новца на територији данашње Србије у целости може се закључити да су ове емисије најприсутније током првих деценија 3. века, све до отварања ковнице у Виминацијуму 239. године, а потом и у Дакији 246. године, иако у мањем обиму. Главни разлог налази се у недостатку бронзаног новца сенатских емисија у оптицају подунавских и балканских ковница.¹⁶ Анализе провинцијалног новца на територији данашње Србије, закључно са владавином Комода, показују да је брозани провинцијални новац малоазијских ковница присутан у мањој мери, док је у односу на та ковања нешто заступљенији новац македонских и трачких ковница. Стање се мења током владавине Септимија Севера, његових синова и Елагабала. У том периоду запажена је двоструко већа присутност провинцијалног бронзаног новца, при чему највећи број емисија потиче из македонских ковница, првенствено из ковнице у Стобима. Постепено се повећавало присуство новца битинијске ковнице Никеје, из које се највећи прилив бележи у време Александра Севера. Слична ситуација задржава се и током прве године владавине Гордијана III. Захваљујући отварању ковнице у Виминацијуму и почецима циркулације овог новца бележи се одмах смањени прилив новца Гордијана III из ковнице у Никеји. Анализа монетарних налаза са територије данашње Србије показала је да је у периоду од Филипа I до Валеријана I и Галијена већина провинцијалних емисија потицала из ковнице у Виминацијуму (Графикон 1).

Још једна занимљивост односи се на македонске и трачке ковнице, које су у извесној мери снабдевале Горњу Мезију новцем током прва два века Римског царства. Ковница у Стобима затворена је за време Каракалине владавине, управо у време када се у Мезији у већој количини у оптицају појављује новац Никеје. Готово истовремено, за време Елагабала и посебно Алексан-

¹⁵ AMNG III, 14; Liampi 2005, 897, note 75.

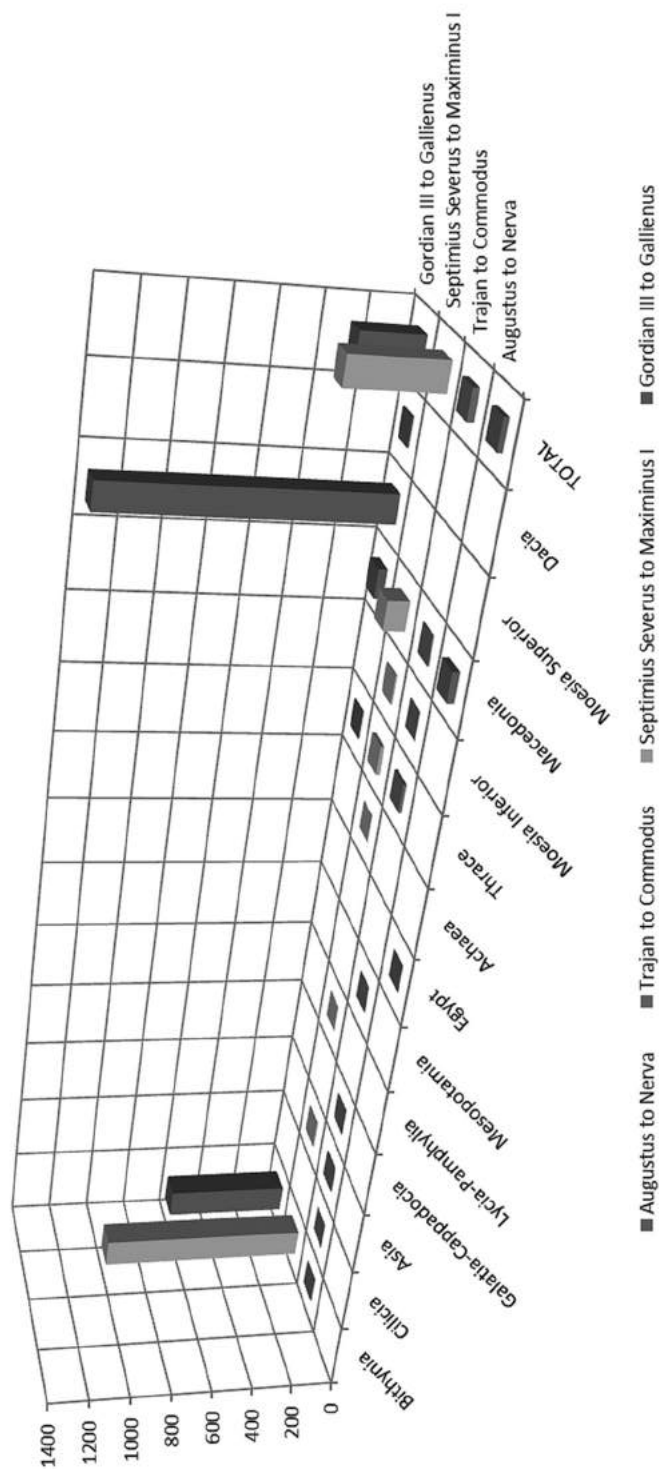
¹⁶ Борић-Брешкових 1976, 8, нап. 2; Црнобрња 1993, 17-19; Găzdac, Alföldy-Găzdac 2008, 136, note 14; Borić-Brešković, Vojvoda 2018, 74; Vojvoda, Crnobrnja 2018, 131.

дра Севера и Гордијана III, у Македонији се поново кују запажене емисије градова македонске федерације (Коинон Македоније), које нису имале значајнијег удела у циркулацији на територији данашње Србије за разлику од новца Никеје. Ипак, као што је видљиво из Графикана 1, удео ковнице Стоби до њеног затварања и потом аутономног ковања градова македонске федерације све до отварања ковнице у Виминацијуму, заступљен је одмах иза ковнице у Никеји (Графикон 1).¹⁷

Иако за већину анализираних примерака не располажемо подацима о месту налаза,¹⁸ публикавање издања Коинона Македоније (127), како из збирке Народног музеја у Београду (96) тако и са виминацијумских некропола (31), поузданог места налаза, доприноси разрешавању многобројних питања циркулације и оптицајних домета провинцијалног новца у овом делу Римског царства.

17 Vojvoda, Crnobrnja 2018, 134-135.

18 Са археолошких истраживања у Виминацијуму потиче 31 примерак, док је од 96 примерака из Народног музеја у Београду место налаза познато само за две монете. Имајући у виду целину збирке провинцијалног новца из Народног музеја у Београду са великом вероватноћом може се претпоставити да и овај новац у највећој мери потиче са територије данашње Србије.

Графикон 1 / Graph 1 – Заступљеност провинцијалног ковања на територији данашње Србије према периодима /
Presence of the provincial coinage at the territory of present-day Serbia

MACEDONIAN KOINON КАТАЛОГ / CATALOGUE

Напомене уз каталог / Notes to the Catalogue

Каталог је уређен хронолошки према владавинама појединих царева /
The catalogue is arranged chronologically according to the reigns of the
Roman emperors

Каталог садржи следеће податке / Catalogue contains the following data:

Колона / Column 1 – Редни број каталога / Catalogue number

Колона / Column 2 – Тежина/Weight (gr); Пречник/Size (mm); Оса/
Axis (стране света/sides of the World)

Колона/Column 3 – Аверсна легенда и опис аверсне представе/Ob-
verse legend and description

Колона/Column 4 – Реверсна легенда и опис реверсне представе/Re-
verse legend and description

Колона/Column 7 – Рефернце и коментари/References and notes

Колона/Column 8 – Година ковања/Minting year

Колона/Column 9 – Инвентарски број/ Inventory number

Референце / References:

AMNG III – H. Gaebler, *Die Antiken Münzen Nord-Griechenlands*, Bd. III, Makedonia und Paionia, Berlin 1906.

RPC I – A. Burnett, M. Amandry, P. P. Ripollès, *Roman Provincial Coinage*, Vol. I, *From the death of Caesar to the death of Vitellius* (44 BC-AD 69), Cambridge 1992.

RPC II – A. Burnett, M. Amandry, I. Carradice, *Roman Provincial Coinage*, Vol. II, *From Vespasian to Domitian* (AD 69-96), Cambridge 1999.

RPC IV – V. Heuchert, C. Howgego, *Roman Provincial Coinage*, Vol. IV, *The Antonines* (AD 138-192), Online catalogue rpc.ashmus.ox.ac.uk [Roman provincial coinage online].

CLAUDIUS I

Cat. no.	Wt. Diam. Axis	Obverse	Reverse	Ref. and notes	Minting year	Inv. no.
1	9.17 24.50 /	ΤΙ ΚΛΑΥΔΙΟΣ - ΚΑΙΣΑΡ Bare head left.	ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Macedonian shield.	AMNG III, p. 77, no. 238; RPC I, p. 304, no. 1612	41-54	NM Coll. 1336/510
2	8.84 24.10 /	[...] ΑΙΟΥ? [...] Bare head left.	[ΣΕΒΑΣΤΟΣ] ΜΑΚΕΔΟΝ[ΩΝ] Macedonian shield.	AMNG III, p. 77, no. 238; RPC I, p. 304, no. 1612	41-54	NM Coll. 41_6/45 (Vajfert)
3	7.71 23.50 /	ΤΙ ΚΛΑΥΔΙΟΣ - ΚΑΙΣΑΡ Bare head left.	ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Macedonian shield.	AMNG III, p. 77, no. 238; RPC I, p. 304, no. 1612	41-54	NM Coll. 1336/511
4	9.46 24.10 /	Illegible. Bare head left.	Illegible. Macedonian shield.	AMNG III, p. 77, no. 238; RPC I, p. 304, no. 1612	41-54	Vim. Coll. V.G./ 12123
5	8.57 23.63 /	Illegible. Bare head left.	[...] ΜΑΚΕΔΟΝ[ΩΝ] Macedonian shield.	AMNG III, p. 77, no. 238; RPC I, p. 304, no. 1612	41-54	Vim. Coll. P./7940
6	8.18 24.57 /	Illegible. Bare head left.	[...] ΜΑΚΕΔΟΝ[ΩΝ] Macedonian shield.	AMNG III, p. 77, no. 238; RPC I, p. 304, no. 1612	41-54	Vim. Coll. P./11381
7	7.51 23.83 /	[...] – ΚΑΙΣΑΡ Bare head left.	Illegible. Macedonian shield.	AMNG III, p. 77, no. 238; RPC I, p. 304, no. 1612	41-54	Vim. Coll. P./3007
8	7.00 23.30 S	Illegible. Bare head left.	[...] Μ[...]ΔΟ[...] Macedonian shield.	AMNG III, p. 77, no. 238; RPC I, p. 304, no. 1612	41-54	Vim. Coll. V.G./ 6424/2

NERO

Cat. no.	Wt. Diam. Axis	Obverse	Reverse	Ref. and notes	Minting year	Inv. no.
9	17.19 29.20 N	ΚΑΙΣΑΡ - ΝΕΡΩΝ Bare head left.	ΜΑΚΕΔΟ - ΝΩΝ Ares standing left, holding wreath in right hand and spear in left; shield in lower right field.	AMNG III, p. 77, no. 240 RPC I, no. 1613	54-58	NM Coll. 1336/514
10	8.76 29.20	ΚΑΙΣΑΡ - ΝΕΡΩΝ Bare head left.	ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Macedonian shield	AMNG III, p. 78, no. 242 var. (rev.); RPC I, no. 1614 var. (rev.)	54-58	NM Coll. 1336/513
11	9.27 24.53 /	Illegible. Bare head left.	Illegible. Macedonian shield.	AMNG III, p. 78, no. 242; RPC I, no. 1614	54-58	Vim. Coll. P./12166

12	8.18 25.55 N	Illegible. Bare head left.	[ΣΕΒΑΣΤΟ]Σ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Macedonian shield	AMNG III, p. 78, no. 242; RPC I, no. 1614	54-58	Vim. Coll. P./5855
13	7.33 23.40 W	[...]ΟΝ ΚΑΙΣΑΡ Bare head left.	[Σ]ΕΒΑΣ[...] Macedonian shield.	AMNG III, p. 78, no. 242; RPC I, no. 1614	54-58	Vim. Coll. V.G./5533
14	7.07 24.29 /	Illegible. Bare head left.	[...] Μ[...] Macedonian shield.	AMNG III, p. 78, no. 242; RPC I, no. 1614	54-58	Vim. Coll. V.G./1181
15	6.39 24.60 /	Illegible. Bare head left.	Illegible. Macedonian shield.	AMNG III, p. 78, no. 242; RPC I, no. 1614	54-58	Vim. Coll. V.G./8586
16	6.10 24.70 S	ΚΑΙ[...] Bare head left.	[...]ΕΔΟΝΩΝ Macedonian shield.	AMNG III, p. 78, no. 242; RPC I, no. 1614	54-58	Vim. Coll. V.G./6384
17	5.99 24.80 /	Illegible. Bare head left.	[ΣΕΒ]ΑΣ[ΤΟΣ] [ΜΑ]ΑΚΕΔ[ΟΝΩΝ] Macedonian shield.	AMNG III, p. 78, no. 242; RPC I, no. 1614	54-58	Vim. Coll. V.G./6148
18	5.97 23.90 S	Illegible. Bare head left.	[...]ΩΝ Macedonian shield.	AMNG III, p. 78, no. 242; RPC I, no. 1614	54-58	Vim. Coll. V.G./3835
19	5.81 25.90 NW	ΚΑΙΣΑΡ - ΝΕΡΩΝ Bare head left.	ΣΕ[ΒΑΣ]ΤΟ[Σ] ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Macedonian shield.	AMNG III, p. 78, no. 242; RPC I, no. 1614	54-58	Vim. Coll. V.G./361

VESPASIAN

Cat. no.	Wt. Diam. Axis	Obverse	Reverse	Ref. and notes	Minting year	Inv. no.
20	18.23 28.80 S	[ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ?] [ΚΑΙΣΑΡ?] [Ο] ΥΑΣΠΑΣΙΑΝΟΣ (sic!) Laureate head right.	[ΜΑΚΕ]ΔΟ - ΝΩΝ Ares standing left, holding large wreath and spear, shield in lower right field.	cf. AMNG III, p. 79, no. 247 (AE1, but head left); cf. RPC II, p. 74, no. 332 (only AE2 head right)	69-79	NM Coll. 1336/518
21	11.18 27.50	ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΚΑΙΣΑΡ ΟΥ[...] Laureate head left.	ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Macedonian shield.	AMNG III, p. 80, no. 248-249; RPC II, p. 74, no. 333	69-79	NM Coll. 1336/515
22	9.62 23.10	[ΑΥΤΟΚΡΑ]ΤΩΡ ΚΑΥΣΑΡ (sic!) ΟΥΕΣ[...] Laureate head left.	ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Macedonian shield.	AMNG III, p. 80, no. 248-249; RPC II, p. 74, no. 333 var. (obv.)	69-79	NM Coll. 1336/516
23	7.39 25.60	ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ [ΚΑΙΣΑΡ?] [ΟΥΕΣ] ΠΑΣΙΑΝΟΣ Laureate head left.	ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Macedonian shield.	AMNG III, p. 80, no. 248-249; RPC II, p. 74, no. 333	69-79	NM Coll. 1336/517

DOMITIAN

Cat. no.	Wt. Diam. Axis	Obverse	Reverse	Ref. and notes	Minting year	Inv. no.
24	8.80 23.60	[ΑΥΤ ΚΑΙΣΑΡ] ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΣΕΒ Laureate head right.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Macedonian shield.	AMNG III, p. 80, no. 252 RPC II, p. 74, no. 336	81-96	NM Coll. 1336/519
25	8.41 22.66 N	[...] ΔΟΜΙΤΙΑΝΟ[Σ] [...] (from r. to l.; up) Laureate head right.	[...]ΝΩΝ ΜΑΚΕΔ[...] Macedonian shield.	AMNG III, p. 80, no. 252 RPC II, p. 74, no. 336	81-96	Vim. Coll. P./1776
26	6.78 22.10 S	[...] ΔΟΜΙ[...] Laureate head right.	[...]ΝΩΝ Macedonian shield.	AMNG III, p. 80, no. 252 RPC II, p. 74, no. 336	81-96	Vim. Coll. V.G./7376
27	6.52 28.80 SE	[...]ΙΣΑΡ ΔΟΜΙΤΙ[...] Laureate head right.	KOINON ΜΑΚΕΔ[...] Macedonian shield.	AMNG III, p. 80, no. 252 RPC II, p. 74, no. 336	81-96	Vim. Coll. V.G./2799
28	4.99 22.60 /	Illegible. Laureate head right.	[...]ΝΩ[...] Macedonian shield.	AMNG III, p. 80, no. 252 RPC II, p. 74, no. 336	81-96	Vim. Coll. V.G./ 11434
29	4.58 22.20 /	Illegible. Laureate head right.	Illegible. Macedonian shield.	AMNG III, p. 80, no. 252 RPC II, p. 74, no. 336	81-96	Vim. Coll. V.G./3478

Unknown authority 1st century

Cat. no.	Wt. Diam. Axis	Obverse	Reverse	Ref. and notes	Minting year	Inv. no.
30	8.79 25.07 S	Illegible. Head left.	[...]ΔΟΝ[...] Macedonian shield.	–	1st c.	Vim. Coll. P./281
31	8.60 26.24 /	Illegible. Head right.	Illegible. Macedonian shield.	–	1st c.	Vim. Coll. P./1486
32	7.64 25.10 /	Illegible. Head left.	Illegible. Macedonian shield.	–	1st c.	Vim. Coll. P./3037
33	7.38 23.70 /	Illegible. Head left.	Illegible. Macedonian shield.	–	1st c.	Vim. Coll. V.G./1829

34	6.80 18.00 /	Illegible. Head left.	Illegible. Macedonian shield.	–	1st c.	NM Coll. 1336/537
35	6.20 23.10 /	Illegible. Head left.	Illegible. Macedonian shield.	–	1st c.	Vim. Coll. P./6561/7
36	5.92 24.26 N	Illegible. Head left.	[...]ΔON[...] Macedonian shield.	–	1st c.	Vim. Coll. P./4043
37	5.47 22.31 W	Illegible. Head right.	KOINON [...] Macedonian shield.	–	1st c.	Vim. Coll. P./6532/2
38	4.97 24.30 SW	Illegible. Bare head left.	[...] MAKEΔONΩN Macedonian shield.	–	1st c.	Vim. Coll. V.G./133
39	4.33 / /	Illegible. Head right.	Illegible. Macedonian shield.	– Broken	1st c.	Vim. Coll. P./4593
40	2.97 19.20 /	Illegible. Head right.	Illegible. Macedonian shield.	– Perforated	1st	Vim. Coll. V.G./3179

MARCUS AURELIUS

Cat. no.	Wt. Diam. Axis	Obverse	Reverse	Ref. and notes	Minting year	Inv. no.
41	7.84 23.40 SE	Illegible. Head bare right.	KOINON M[AKEΔONΩ]N Winged thunderbolt.	AMNG III, p. 83, no. 270; RPC IV online, temp. no. 4278	161-180	Vim. Coll. V.G./4801
42	6.92 24.80 NE	KAICAP AN- TΩNINOC Laureate head of Marcus Aurelius right.	KOINON MA- KEΔONΩN Winged thunderbolt.	AMNG III, 74, no. 275; RPC IV online, temp. no. 4280	161-180	NM Coll. 1118/8
43	6.92 24.80 NE	KAICAP - ANTΩNINOC Radiate bust of Marcus Aurelius right, wearing cuirass, seen from behind.	KOINON MA- KEΔONΩN Winged thunderbolt.	AMNG III, p. 84, no. 275; RPC IV online, temp. no. 4285	161-180	NM Coll. 1006/8

Faustina II

Cat. no.	Wt. Diam. Axis	Obverse	Reverse	Ref. and notes	Minting year	Inv. no.
44	6.73 23.30 /	ΦΑΥΣΤΕΙΝΑ ΣΕΒΑΣΤΗ Draped bust right, head bare.	KOINON MA- ΚΕΔΟΝΩΝ Gorgoneion in double line of dots. Legend separated by bunch of grapes or club.	AMNG III, -; RPC IV, temp. no. 4296	161-180	NM Coll. 1336/525

With Alexander III on obverse

With ΝΕΩ Β

Striking under Elagabalus

Cat. no.	Wt. Diam. Axis	Obverse	Reverse	Ref. and notes	Minting year	Inv. no.
45	11.70 26.60 N	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right wearing lion skin headdress.	KOI MAKEΔON-ΩΝ Β ΝΕΩ-ΚΟΡΩΝ Horseman (Alexander) standing front in military dress, looking right, holding spear in l. hand (?) and horse's reins with right hand; horse to left.	AMNG III, p. 123, no. 476 var. (rev. legend)	218-222	NM Coll. 1336/781
46	14.95 27.10 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right with lionskin headdress.	KOINON MA- ΚΕΔΟΝ-ΩΝ Β ΝΕ Horseman galloping right, mantle waving behind, holding spear in right hand.	AMNG III, p. 123, no. 480	218-222	NM Coll. 1336/792

With Alexander III on obverse

Without ΝΕΩ

Striking under Severus Alexander

Cat. no.	Wt. Diam. Axis	Obverse	Reverse	Ref. and notes	Minting year	Inv. no.
47	14.06 25.40 NE	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with flowing hair; club below neck.	KOINON (below) ΜΑΚΕΔΟΝΩ-ΝΕ (around) Lion advancing right; above horizontal club with handle on the right.	AMNG III, p. 94, no. 325	231	NM Coll. 668/1

48	6.58 22.70 NE	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with flowing hair; club below neck.	KOINON (below) MAKEΔONΩ-N (around) Lion advancing right; above horizontal club with handle on the right.	AMNG III, p. 94, no. 325	231	NM Coll. 814/1
49	9.68 25.30 N	[...]OV Diademed head of Alexander III right with long hair; star below neck.	MAKE-ΔONΩN in ex. OMONI-A Nike advancing right, holding palm frond and wreath, towards Macedon, standing left, wearing calathus and holding spear; altar between and both hold patera above altar in right hand.	AMNG III, p. 95, no. 327	231	NM Coll. 1336/777

**With Alexander III on obverse
Without NEΩ + OMONOIA
Striking under Severus Alexander**

Cat. no.	Wt. Diam. Axis	Obverse	Reverse	Ref. and notes	Minting year	Inv. no.
50	13.24 26.90 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with long hair; small wreath below neck.	KOINON MA-KEΔ- ONΩN in ex. OMONOI-A Athena seated left, holding Nike in right hand and spear in left; shield behind chair.	AMNG III, p. 96, no. 334 (rev. Kabir instead of Nike)	231	NM Coll. 1336/759
51	13.80 25.80 S	ΑΛΕ[...]ΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with flowing hair.	KOINON [...] OMO/ NOI/A within laurel wreath in three lines.	AMNG III, -; (OMONOIA types cf. AMNG III, nos. 326-339)	231	NM Coll. 1336/811

With Alexander III on obverse
With NEΩ
Striking under Severus Alexander

Cat. no.	Wt. Diam. Axis	Obverse	Reverse	Ref. and notes	Minting year	Inv. no.
52	12.54 26.70 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡ-ΟΥ Diademed head of Alexander III right with long hair.	KOINON MAK- ΕΔΟΝΩ ΝΕΩ Athena seated left, holding Nike in right hand standing left, left hand touching the shield behind chair.	AMNG III, p. 98, no. 344	231-235	NM Coll. 1336/756
53	11.69 27.40 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, Diademed head of Alexander III right with long hair.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ NE-Ω Horseman galloping right, with right raising hand, mantle waving behind.	AMNG III, p. 101, no. 357 var. (rev. legend); for rev. legend cf. AMNG III, p. 100, no. 356	231-235	NM Coll. 1336/789
54	7.87 23.90 N	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with long hair; club below neck, with handle on left.	KOIN-ON ΜΑΚΕΔΟΝ-ΩΝ ΝΕ Horseman galloping right, with right raising hand, mantle waving behind.	AMNG III, p. 101, no. 357 var. (obv. club below neck, with handle of the neck)	231-235	NM Coll. 1336/799
55	8.71 26.30 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with flowing hair.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΝΕΩ Athena seated left, holding patera in r. hand and resting left arm on shield beside which the spear upright.	AMNG III, p. 102, no. 364	231-235	NM Coll. 1336/762
56	12.60 26.60 N	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with flowing hair.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΝΕΩ Athena seated left, holding patera in r. hand and resting left arm on shield beside which the spear upright.	AMNG III, p. 102, no. 364	231-235	NM Coll. 1336/531
57	14.81 26.10 N	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right, with flowing hair; club below neck, with handle on left.	KOINO-N ΜΑΚΕΔΟΝΩ in ex. ΝΕΩ Alexander standing right, with horse Bucephalus, who is rearing up on his hind legs before him.	AMNG III, p. 103, no. 368 var. (club below neck instead of thunderbolt).	231	NM Coll. 1336/755

58	8.14 23.80 N	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with flowing hair; club below neck, with handle on left.	KOINON - M-AKEΔ-ONΩN NE Horseman prancing right, preparing to hurl spear (non vidimus) at serpent below horse, mantle waving behind.	AMNG III, p. 103, no. 372	231-235	NM Coll. 1336/533
59	12.41 26.00 N	ΑΛ-ΕΞΑΝΔΡΟΥ (retrograde, from left to right; ΑΛ below neck) Diademed head of Alexander III right with flowing hair.	KOINON MAKEΔONΩ-N in ex. NEΩ Horseman galloping right, mantle waving behind, holding spear in right hand.	AMNG III, p. 104, no. 377 var. (obv. legend)	231-235	NM Coll. 1336/790
60	10.35 27.10 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander right with flowing hair.	KOIN-ON - M-AKEΔONΩN NE Helemeted horseman galloping right, mantle waving behind, and raising spear in raised right hand.	AMNG III, p. 105, no. 381a var. (obv. no club)	231-235	NM Coll. 1336/804
61	11.09 25.50 N	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with long hair.	K-OINON MAKEΔO-NΩN NE-Ω Horseman (Alexander) with raising right hand on his horse, galloping right (Adventus type).	AMNG III, p. 106, no. 388 var. (obv. long hair instead of flowing hair)	231-235	NM Coll. 1336/802
62	8.56 26.10 N	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III left with flowing hair.	KOINON MAKE[...] in ex. NEΩ Horseman galloping right, mantle waving behind, raising right hand.	cf. AMNG III, p. 107, no. 392 rev.; cf. AMNG III, p. 108, no. 403 (obv. head to left, Taf. IV, 13)	231-235	NM Coll. 1336/782
63	11.70 25.90 NW	ΑΛΕΞΑΝ[...] Diademed head of Alexander III right with flowing hair.	KOINON M-AKEΔONΩN NEΩ below cista mystica Cista mystica with serpent.	AMNG III, p. 108, no. 399	231-235	NM Coll. 1336/809
64	10.97 25.80 S	[ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ] Head of Alexander III right with lionskin headress.	[KOINON M] AKEΔONΩN NEΩ Alexander standing right, with horse Bucephalus, who is rearing up on his hind legs before him.	AMNG III, p. 111, no. 416a	231-235	NM Coll. 41_6/47 (Vajfert)

65	11.36 26.50 N	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right with lionskin headdress.	KOI-NON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ - ΝΕΩΚΟ Horseman galloping right, mantle waving behind, holding spear in right hand.	AMNG III, p. 113, no. 427a	231-235	NM Coll. 1336/798
66	12.00 27.30 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right with lionskin headdress.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΝΕΩ Horseman galloping right, mantle waving behind, holding spear in right hand.	AMNG III, p. 113, no. 427c	231-235	NM Coll. 1336/793
67	11.50 26.20 SW	ΑΛΕ[ΞΑΝΔ]ΡΟΥ Head of Alexander right with lionskin headdress.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ; ΝΕΩ below cista mystica Cista mystica with serpent.	AMNG III, p. 115, no. 437	231-235	NM Coll. 1336/808
68	9.91 24.50 S	[ΑΛΕ]ΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right wearing crested Attic helmet with griffin on the bowl.	KOINON Μ-ΑΚΕΔΟΝΩΝ ΝΕΩ Horseman galloping right, mantle waving behind, holding spear in right hand.	AMNG III, p. 117, no. 447	231-235	NM Coll. 1336/784
69	12.94 25.50 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right wearing crested Attic helmet with griffin on the bowl.	KOINON ΜΑΚΕ- ΔΟΝΩΝ Ν-ΕΩ Horseman galloping right with right raising hand, mantle waving behind.	AMNG III, p. 117, no. 448	231-235	NM Coll. 1336/788
70	13.21 25.90 N	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right wearing crested Attic helmet with griffin on the bowl.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΝΕΩ Emperor or Alexander standing front in military dress, looking left, holding spear in right hand and parazonium in left.	AMNG III, p. 118, no. 451	231-235	NM Coll. 1336/764
71	12.81 26.90 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right wearing crested Attic helmet with griffin on the bowl; small wreath below neck.	KOINON ΜΑΚ-Ε- ΔΟΝΩΝ ΝΕΩ Cista mystica with serpent.	AMNG III, p. 118, no. 453 var. (obv. wreath below neck)	231-235	NM Coll. 1336/807

With Alexander III on obverse
With ΝΕΩ Β
Striking under Severus Alexander

Cat. no.	Wt. Diam. Axis	Obverse	Reverse	Ref. and notes	Minting year	Inv. no.
72	9.63 25.70 S	ΑΛΕΞΑΝ-ΔΡ-ΟΥ Diademed head of Alexander III right with long hair.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Β ΝΕ Athena seated left, holding Nike in right hand standing left, left hand touching the shield behind chair (no spear).	AMNG III, p. 125, no. 492 var. (but no spear)	231-235	NM Coll. 1336/758
73	8.25 25.10 N	ΑΛΕΞΑ[ΝΔΡΟΥ] Diademed head of Alexander III right with long hair.	KOIN-ON Μ-Α-ΚΕΔΟΝΩΝ [B...] Athena seated left, holding Nike in right hand standing left, left hand touching the shield behind chair (no spear).	AMNG III, p. 125, no. 492 var. (but no spear)	231-235	NM Coll. 1336/760
74	14.23 26.90 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with long hair.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Β ΝΕΩ Horseman galloping right, mantle waving behind, holding spear in right hand.	AMNG III, p. 125, no. 495	231-235	NM Coll. 1336/795
75	12.70 25.40 SW	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with flowing hair.	KOI ΜΑΚ-ΕΔΟΝΩΝ, in ex. Β ΝΕ (ΝΕ in lig.) Two tetrastyle temples on base with one step facing; statue of the emperor, holding spear and parazonium, atop column between temples.	AMNG III, p. 129, no. 519	231-235	NM Coll. 1336/775

**With Alexander III on obverse
With ΝΕΩ Β or ΔΙC
Striking under Gordian III**

Cat. no.	Wt. Diam. Axis	Obverse	Reverse	Ref. and notes	Minting year	Inv. no.
76	16.21 28.50 N	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with long hair.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΔΙC ΝΕΩΚΟΡ Zeus seated left, holding Nike to left in outstretched right hand and holding sceptre in left hand.	AMNG III, p. 132, no. 530 var. (rev. legend)	238-244	NM Coll. 1336/779
77	12.30 25.40 N	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with long hair.	KOI[NON ΜΑΚΕΔΟ]ΝΩΝ Β ΝΕΩΚΟ Zeus seated left, holding Nike in outstretched right hand (non vidimus) and sceptre in left hand.	AMNG III, p. 132, no. 530	238-244	NM Coll. 1336/780
78	12.28 26.80 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with long hair.	KOINON ΜΑΚ-[ΕΔ] ΩΝ Β ΝΕ (NE in lig.) Zeus seated left, holding patera in right hand and sceptre in left.	AMNG III, p. 132, no. 532	238-244	NM Coll. 1336/778
79	9.53 26.50 NW	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with long hair.	KOINON [ΜΑΚΕΔΟΝ]ΩΝ [Β ΝΕ]ΩΚ Horseman prancing right, holding spear in raising right hand (spear non vidimus); mantle waving behind.	AMNG III, p. 138, no. 564 var. (obv. end of legend ΟΥ)	238-244	NM Coll. 1336/767
80	9.00 25.40 NW	ΑΛΕΞΑΝΔ[ΡΟΥ] Diademed head of Alexander III right with long hair.	[...]ΔΟΝΩΝ Β [...] Horseman galloping right, with right raising hand, mantle waving behind.	cf. AMNG III, p. 140, nos. 575a, 575b, 576 (rev. legend with Β ΝΕΩ or Β ΝΕ)	238-244	NM Coll. 1336/787

81	10.41 26.70 S	ΑΛΕΞΑΝΔ[ΡΟΥ] Head of Alexander III right with long hair.	KOINON MAK- ΕΔΟΝΩΝ in field, left and right: B - NE Emperor or Alexander standing front in military dress, looking left, holding parazonium in right hand and spear in left.	AMNG III, p. 141, no. 579	238-244	NM Coll. 1336/765
82	11.55 29.30 SW	ΑΛΕΞΑΝΔ[ΡΟΥ] Diademed head of Alexander III right with long hair.	[KOINO]N ΜΑΚΕΔΟ-ΝΩΝ B [...] Two six-column temples on base with one step, facing.	AMNG III, p. 143, no. 592	238-244	NM Coll. 1336/769
83	10.63 27.20 NW	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with long hair.	KOI ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ B NE[...] Two seven-column temples on base with two steps, facing.	AMNG III, p. 142, no. 592 var. (rev.)	238-244	NM Coll. 1336/770
84	13.00 26.90 NE	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with long hair.	KOIN [...]N ΚΕΔΟΝΩΝ B ΝΕΩΚΟΡ Agonistic table and on it two prize urns with palm branch in each; a small amphora between.	AMNG III, p. 144, no. 598	238-244	NM Coll. 1336/817
85	6.59 25.50 SW	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with long hair.	KOINON [...]NΩN; below the table ΝΕΩΚ Agonistic table and on it two prize urns with palm branch; between B.	AMNG III, p. 144, no. 600	238-244	NM Coll. 1336/816
86	7.37 / E	ΑΛΕΞΑΝ[ΔΡΟΥ] Diademed head of Alexander III right, with flowing hair.	KO[INON] [ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ] [ΔΙC] [N]ΕΩΚΟΡ Nike in biga on right, below the horse's legs, serpent.	AMNG III, p. 148, no. 631	238-244	Vim. Coll. V.G./3177
87	12.37 27.30 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with flowing hair.	[KOINON?] ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ B N Horseman prancing right, mantle waving behind, raising right hand; star below the horse.	AMNG III, p. 153, no. 663	238-244	NM Coll. 1336/753

88	11.18 26.50 NE	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right with flowing hair; small wreath below neck.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ dot B dot ΝΕΩ; star below Cista mystica with serpent.	AMNG III, p. 154, no. 673	238-244	NM Coll. 695/1
89	17.40 27.50 SW	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with flowing hair; serpent below neck.	KOINO-N ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ B; ΝΕΩΚΟ/P in two lines below Two tetrastyle temples on a base with three steps, seen in perspective; between statue on column standing left and holding sceptre in right hand and parazonium in left; above temples prize urns containing palm branch.	AMNG III, p. 155, no. 675	238-244	NM Coll. 652/1
90	10.37 27.30 NE	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with flowing hair; thunderbolt below neck.	KOINON (above); ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ/B ΝΕΩΚΟ/P dot in three lines below Two tetrastyle temples on base with four steps, seen in perspective, between them prize urn.	AMNG III, p. 156, no. 681	238-244	NM Coll. 1336/771
91	14.07 26.60 sw	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with flowing hair.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ B NE Agonistic table surmounted by two prize urns, each containing a palm branch.	AMNG III, p. 158, no. 694	238-244	NM Coll. 41_6/48 (Vajfert)
92	9.00 24.90 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with flowing hair.	KOINON ΜΑΚΕ[ΔΟΝ]ΩΝ B NE (NE in lig.) Agonistic table and on it two prize urns, each containing a palm branch.	AMNG III, p. 158, no. 694 var. (NE in lig.)	238-244	NM Coll. 1336/820
93	12.57 27.20 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with flowing hair.	KOI/NON MA/ ΚΕΔΟΝΩ/ N ΔΙC NE/ΩΚΟΡΩ Legend in five lines within laurel wreath	AMNG III, p. 159, no. 700	238-244	NM Coll. 1336/810

94	15.00 28.90 NE	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed and cuirassed bust of Alexander III with long hair viewed facing, head right.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Β ΝΕΩΚΟΡ Herakles standing right, leaning on club, within aedicula, with four columns; the two outer pillars each carry a prize urn with palm branch.	AMNG III, p. 160, no. 703	238-244	NM Coll. 1336/803
95	14.49 26.70 SW	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed bust of Alexander III right, his head gazing upwards, wearing cuirass, seen from front.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Β ΝΕ dot Agonistic table and on it two prize urns with palm branch in each.	AMNG III, p. 161, no. 706	238-244	NM Coll. 1336/819
96	10.47 25.20 N	ΑΛΕΞΑΝΔ-ΡΟΥ Diademed bust of Alexander III right, his head gazing upwards, wearing cuirass, seen from front.	KOINON ΜΑ/ ΚΕΔΟΝΩΝ/ Β ΝΕ in three lines below Tetrastyle temple on a base with four steps, seen in perspective; beside agonistic table surmounted by two prize urns; above one urn purse, the other containing palm branch; amphora below table.	AMNG III, p. 161, no. 709	238-244	NM Coll. 1336/818
97	13.53 27.70 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right with lionskin headdress.	KOIN[ON] [ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ?] [Β?] (non vidimus) ΔΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ Athena seated left, holding Nike in right hand standing left, left hand touching the shield behind chair (no spear).	AMNG III, p. 162, no. 716 - Β? ΔΙC or no. 717 - ΔΙC	238-244	NM Coll. 1336/757
98	8.12 24.50 SW	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right with lionskin headdress.	[...]Ν ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ [Β] [...]N Naked male (Herakles) standing right, grasping bull with left hand and and wielding club in right.	cf. AMNG III, p. 163, no. 721.	238-244	NM Coll. 1336/801

99	13.44 26.44 NE	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right wearing crested Attic helmet with griffin on the bowl.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝ-ΩΝ – ΝΕΩ below horse B Alexander riding his horse left, mantle waving behind, holding two spears in left hand and spearing lion below.	AMNG III, p. 164, no. 724 var. (obv. helmeted head instead of head with lionskin)	238-244	NM Coll. 1336/796
100	14.16 27.00 NE	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ[...] Head of Alexander right, with lionskin headdress.	KOINON ΜΑΚ-ΕΔ- ΟΝΩΝ Β Ν (or NE in lig.) Horseman galloping left, mantle waving behind, and raising spear in raised right hand.	AMNG III, p. 165, no. 728 (rev. legend NE, lig.)	238-244	NM Coll. 1336/805
101	12.63 26.30 N	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right with lionskin headdress.	KOINON Μ-ΑΚΕΔΟΝΩ-Ν Β Ν-ΕΩΚΟ Horseman galloping right, mantle waving behind, holding spear in right hand.	AMNG III, p. 166, no. 730	238-244	NM Coll. 1336/791
102	14.38 28.20 N	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right with lionskin headdress.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝ [Β] Ν Emperor or Alexander standing front in military dress, looking right, holding spear in right hand and parazonium in left.	AMNG III, p. 167, no. 740	238-244	NM Coll. 1336/766
103	11.17 28.20 S	ΑΛ[ΕΞΑΝ] ΔΡ[ΟΥ] Head of Alexander III right with lionskin headdress.	[ΚΟΙ]ΝΟΝ – ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ [ΔΙC] below ΝΕΩΚΟΡ Tetrastyle temple on a base with four steps, seen in perspective; beside agonistic table with two prize urns; above one urn purse, the other containing palm branch.	AMNG III, p. 169, no. 750 Perforated	238-244	NM Coll. IV,1/85
104	9.86 27.80 NE	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right with lionskin headdress.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΝΕΩΚΟΡ above prize urns Β Agonistic table and on it two prize urns, each containing a palm branch; amphora below.	AMNG III, p. 169, no. 752	238-244	NM Coll. 1336/821

105	10.92 26.90 N	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III with lionskin headdress.	KOINON – ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Β ΝΕΩ Athena seated left, holding Nike standing left in right hand and spear in left; shield behind chair.	AMNG III, p. 170, no. 760 var. (rev. ΝΕΩ instead of ΝΕΟΚΟΡΟ)	238-244	NM Coll. 668/2
106	8.06 24.20 S	ΑΛΕΞΑ-ΝΔΡΟΥ Diademed bust of Alexander III right, his head gazing upwards, wearing cuirass.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Β ΝΕ Athena seated left, holding patera in right hand, resting left arm on the back of the chair; shield behind her.	AMNG III, p. 171, no. 764a	238-244	NM Coll. 1336/761
107	13.80 26.10 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right wearing crested Attic helmet with griffin on the bowl.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Β ΝΕΩΚ Horseman galloping right, mantle waving behind, raising right hand.	AMNG III, p. 174, no. 775a	238-244	NM Coll. 1336/783
108	10.52 26.10 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right wearing crested Attic helmet with griffin on the bowl.	KOINO-N ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Β below ΝΕΩΚΟ/Ρ Two tetrastyle temples on base with three steps, seen in perspective; two prize urns, each containing a palm branch, at upper left and right; statue of the emperor, holding spear and parazonium, a top column between temples.	AMNG III, p. 175, no. 786	238-244	NM Coll. 1336/774
109	13.30 27.50 NE	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right wearing crested Attic helmet with griffin on the bowl.	KOINON (above); ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ/ ΝΕΩΚΟ/ΡΩΝ (below in three lines) between temples Β Two tetrastyle temples, on a base with four steps, seen in perspective; between prize urn.	AMNG III, p 176, no. 788	238-244	NM Coll. 668/3

110	11.00 25.70 SW	[...]ΕΑΝΔΡΟ-Y Head of Alexander III right wearing crested Attic helmet with griffin on the bowl.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ (below the table) ΝΕΩΚΟ Agonistic table and on it two prize urns with palm branch; between Β; amphora below the table.	AMNG III, p. 176, no. 789	238-244	NM Coll. 1336/815
-----	----------------------	---	---	------------------------------	---------	----------------------

**With Alexander III on obverse
With ΝΕΩ Β + ΟΛΥΜΠΙΑ
Striking under Gordian III**

Cat. no.	Wt. Diam. Axis	Obverse	Reverse	Ref. and notes	Minting year	Inv. no.
111	13.93 26.10 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟY Diademed head of Alexander III right with flowing hair; serpent below neck.	KOINON ΜΑΚ[Ε] ΔΟΝΩΝ Β ΝΕΩΚΟ ΟΥΛΙΜ/ΠΙΑ (in two lines below horse) Horseman in military dress, with his cloak flowing out behind him riding right, diagonal spear in right pointing downward.	AMNG III, p. 177, no. 795	242-243	NM Coll. 40_47 (Kovačević)
112	11.45 26.10 SW	ΑΛΕ[...] Diademed head of Alexander III right with long hair.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Β ΝΕΩ; Ο/ΛΥΜ/ΠΙΑ (in three lines below the table) Agonistic table and on it two prize urns with palm branch; inscription Ο/ΛΥΜ/ ΠΙΑ below the table, star above prize urns.	AMNG III, p. 177, no. 798 (but no star)	242-243	NM Coll. 1336/814
113	16.28 28.20 NE	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟY Diademed head of Alexander III right with flowing hair; wreath below neck.	KOINON ΜΑΚΕΔΟ ΩΝ Β (around) Ο-ΛΥΜ (in two lines above urns) ΠΙΑ (below urns) Two prize urns, each containing palm branch.	AMNG III, p. 178, no. 799	242-243	NM Coll. 1336/768

**With Alexander III on obverse
With ΝΕΩ Β + ΕΟС
Striking under Philip I**

Cat. no.	Wt. Diam. Axis	Obverse	Reverse	Ref. and notes	Minting year	Inv. no.
114	10.00 26.90 NE	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed bust of Alexander III right, his head gazing upwards, wearing cuirass.	KOINON/ ΜΑΚΕΔΟ//ΝΩΝ Β ΝΕΩ (in three lines above) ΕΟС (below) Two six-column temples on base with three steps.	AMNG III, p. 185, no. 840	244	NM Coll. 1336/773
115	11.66 28.00 N	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right with lionskin headdress.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Β ΝΕΩΚΟΡ ΕΟС (below the horse). Horseman galloping right, mantle waving behind, holding spear in raised right hand.	AMNG III, p. 186, no. 843	244	NM Coll. 1336/800
116	7.94 26.40 N	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right with lionskin headdress.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Β ΝΕ [ΕΟ]С (below the horse). Horseman galloping right, mantle waving behind, holding spear in raised right hand.	AMNG III, p. 186, no. 843 var. (rev. legend)	244	NM Coll. 1336/797
117	8.32 25.20 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Head of Alexander III right wearing crested Attic helmet with griffin on the bowl.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Β ΝΕΩ dot ΕΟС (below club). Lion walking right, horizontal club above, handle on the right.	AMNG III, p. 186, no. 845	244	NM Coll. 1336/813
118	10.35 26.10 SW	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with flowing hair.	KOINON ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Β ΝΕО in ex. ΕΟС Athena (or Olympias) seated left, feeding a serpent coiled around tree from a patera held in right hand, left arm resting on the back of the chair.	AMNG III, – (no close parallel, cf. AMNG III, p. 185, no. 842 and p. 163, no. 719)	244	NM Coll. 1336/776

**With Alexander III on obverse
Unknown Neokoron
Striking from Elagabalus to Philip I**

Cat. no.	Wt. Diam. Axis	Obverse	Reverse	Ref. and notes	Minting year	Inv. no.
119	14.12 26.20 S	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with long hair.	KO-INON MAKEΔONΩN [...] Horseman galloping right, mantle waving behind, holding spear in raised right hand.	–	218-249	NM Coll. 1336/786
120	12.76 25.80 S	[ΑΛΕΞ]ΑΝΔΡΟΥ Diademed bust of Alexander III right, his head gazing upwards, wearing cuirass.	KOINON MAKEΔONΩN NE[...] Horseman galloping right, mantle waving behind, holding spear in right hand.	–	218-249	NM Coll. 1336/794
121	12.73 28.40 NE	Illegible Helmeted bust of Alexander III left; on left shoulder shield and spear (spear non vidimus).	Illegible Horseman in military dress, with his cloak flowing out behind him riding right, diagonal spear in right pointing downward.	–	218-249	NM Coll. 41_6/49 (Vajfert)
122	12.21 26.90 N	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with long hair.	KOINON MAKE[ΔONΩN...] Horseman galloping right, mantle waving behind, holding spear in right hand.	with two Neokoria (?): cf. AMNG III, p. 125, no. 495 or p. 126, no. 497	218-249	NM Coll. 1336/785
123	10.44 26.20 N	ΑΛ[...]Υ Diademed head of Alexander III right with long hair; star below neck.	[KOINON MAKE] ΔONΩN [...] Nike in galloping biga right.	AMNG III, – (for similar type, cf. p. 102, no. 366 – one Neokoron)	218-249	NM Coll. 1336/763
124	10.29 17.00 N	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Diademed head of Alexander III right with flowing hair.	[...] MAKEΔONΩN [...] Horseman raising spear in right hand on horse springing right, star in field below horse.	–	218-249	NM Coll. 41_6/46 (Vajfert)

125	9.27 27.80 SW	ΑΛΕΞΑΝΔ[ΡΟΥ] Head of Alexander III right wearing crested Attic helmet with griffin on the bowl.	[...] ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ [.]Ε[.]ΚΟ Statue of emperor (or Alexander III), holding spear in right hand and uncertain object (parazonium) in left in front of tetrastyle temple, seen in perspective.	–	218-249	NM Coll. 1336/772
126	8.74 24.90 NE	ΑΛΕ-[...] Diademed bust of Alexander III right, his head gazing upwards, wearing cuirass.	[...] ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Β ΝΕΩΚΟΡΩΝ Lion advancing right; above horizontal club with handle on the right.	AMNG III, –; (lion types, cf. e.g. AMNG III, nos. 583, 670, 741, 760)	218-249	NM Coll. 1336/812
127	5.36 18.80 NW	Illegible Head of Alexander III right with lionskin headdress.	Illegible Horseman (Alexander) with raising right hand on his horse, galloping right (Adventus type).	–	218-249	NM Coll. 827/4

БИБЛИОГРАФИЈА / BIBLIOGRAPHY

AMNG III

H. Gaebler, *Die Antiken Münzen Nord-Griechenlands*, Bd. III, Makedonia und Paionia, Berlin 1906.

Борић-Брешковић 1976

Б. Борић-Брешковић, *Новац колоније Виминацијума у збирци Свејтозара Св. Душанића*, Београд.

Borić-Brešković, Vojvoda 2018

B. Borić-Brešković, M. Vojvoda, Circulation of Provincial Coins of the Viminacium Colony, In: *VIVERE MILITARE EST, From Populus to Emperors – Living in the Frontier*, Vol. II, Belgrade 2018, 73-100.

Vojvoda, Mrđić 2015

M. Vojvoda, N. Mrđić, *Coin finds from the Viminacium necropolis of Više grobalja and their role in funerary ritual / Nalazi novca sa viminacijumske nekropole Više grobalja i njihova uloga u pogrebnom ritualu*, Beograd.

Vojvoda, Mrđić 2017

M. Vojvoda, N. Mrđić, *Coin finds from the Viminacium necropolis of Pećine and their role in funerary ritual / Nalazi novca sa viminacijumske nekropole Pećine i njihova uloga u pogrebnom ritualu*, Beograd.

Vojvoda, Crnobrnja 2018

M. Vojvoda, A. Crnobrnja, Circulation of the coins of Bithinian mint of Nicaea in Moesia Superior, In: *Proceedings of the International Numismatic Symposium »Circulation of Antique Coins in Southeastern Europe«*, Viminacium 2017, Eds. V. Ivanišević, B. Borić-Brešković, M. Vojvoda, Belgrade 2018, 131-141.

Găzdac, Alföldy-Găzdac 2008

C. Găzdac, A. Alföldy-Găzdac, The Management of a Monetary Crisis? The »P M S COL VIM« and »PROVINCIA DACIA« coinages in the Roman monetary policy of the 3rd century AD, *NZ Bd.* 116/117, 2008 135-172.

Liampi 2005

K. Liampi, Die Münzprägung des Makedonischen Koinon in der Kaiserzeit, In: *Proceedings of the XIII Congreso Internacional de Numismática*, Vol. I; Eds. C. Alfaro Asins, C. Marcos Alonso, P. Otero Morán, Madrid, 2005, 891-904.

Papazoglu 1979

F. Papazoglou, Quelques aspects de l'histoire de la province de Macédoine, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt (ANRW) : Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung*, 2, Principat. Bd. 7, *Politische Geschichte, Provinzen und Randvölker : Griechischer Balkanraum, Kleinasien*, Ed. H. Temporini, Berlin 1979, 302-369.

RPC I

A. Burnett, M. Amandry, P. P. Ripollès, *Roman Provincial Coinage*, Vol. I, *From the death of Caesar to the death of Vitellius (44 BC-AD 69)*, Cambridge 1992.

RPC II

A. Burnett, M. Amandry, I. Carradice, *Roman Provincial Coinage*, Vol. II, *From Vespasian to Domitian (AD 69-96)*, Cambridge 1999.

Црнобрња 1993

Н. Црнобрња, *Новац провинције Дакије у збирци Светозара Сп. Душанића*,
Београд.

Bojana BORIĆ-BREŠKOVIĆ

National Museum Belgrade

Mirjana VOJVODA

Institute of Archaeology

**MACEDONIAN KOINON. ROMAN PROVINCIAL COINS
FROM THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM IN BELGRADE
AND FROM THE SOUTHERN NECROPOLES OF VIMINACIUM**

SUMMARY

The paper analyses 127 specimens of coinage of the cities of the Macedonian Federation (Macedonian Koinon) spanning the period from Claudius I to Philip I. Of these, 96 are part of the numismatic collection of the National Museum in Belgrade, while 31 denominations originate from archaeological excavations in Viminacium. Although we do not possess data about the place of discovery for the majority of analysed specimens, the publishing of 127 pieces of Macedonian Koinon greatly contributes to the studying of this type of provincial issue in the territory of the Balkan provinces.

Мирјана ВОЈВОДА

Археолошки институт, Београд

Саша РЕЦИЋ

Археолошки институт, Београд

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ТЕЖИНА РИМСКОГ ИМПЕРИЈАЛНОГ И ПРОВИНЦИЈАЛНОГ НОВЦА (ПРИМЕР ВИМИНАЦИЈУМСКИХ ЈУЖНИХ НЕКРОПОЛА)

Апстракт: Велики узорак од 6230 примерака римског империјалног и провинцијалног новца, откривен на виминацијумским јужним некрополама (Више Гробаља и Пећине), пружа могућност анализирања тежина појединих номинала. Иако најчешће за овакве анализе користе монетарни налази из остава, због познатог датума похрањивања који је једна од варијабла у израчунама везаним за истрошеност новца, сматрамо да наша анализа тежинских интервала може користити како истраживачима метрологије тако и онима који се баве римским некрополама.

Кључне речи: Римско царство, империјално ковање, провинцијално ковање, номинали, тежине

Ради потреба изградње ТЕ Костолац 2, на подручју јужних некропола Виминацијума (локалитети Пећине, Више Гробаља), су од 1978. до 1990. године прошлог века обављена обимна заштитна археолошка истраживања. На овим локалитетима уочено је неколико ареала сахрањивања: најстарији део некрополе формиран је средином првог века (Више Гробаља и Пећине) на коме је истовремено практикована кремација и инхумација све до средине трећег века; други ареал (Пећине), коришћен од прелаза из првог у други до средине трећег века, чинили су само гробови кремираних покојника, са изузетком гробова инхумираних који су у свим случајевима били децји;

најмлађи ареал (Пећине) са искључиво инхумираним покојницима, настао је средином трећег века са напуштањем обреда кремације и коришћен је до средине петог века.¹

Велики узорак, како империјалних тако и провинцијалних емисија новца са виминацијумских јужних некропола, потиче из затворених археолошких целина и представља истријски извор првог реда. Анализом наведених монетарних налаза добијамо одличан увид у монетарну циркулацију овог дела Подунавља и Горње Мезије, доносимо закључке о улози новца у погребним ритуалима, и имамо могућности за многобројна друга поређења.²

Током поменутих археолошких истраживања на локалитетима Више Гробаља и Пећине откривено је укупно 10769 гробова, од тога 7839 инхумираних и 2930 кремираних покојника. Пронађено је 7026 примерака новца, у распону од 32/31. г.с.е. (Марко Антоније) до 423. г.н.е. (Теодосије II).³ Укупан број примерака новца (7026) пронађен је у оквиру гробних целина (50,50%) или у слојевима на некрополама, најчешће на жртвеним површинама изнад појединачних или групе гробова (49,50%).

У оквиру примерака који су били доступни за обраду (6230), империјално ковање заступљено је са 5130 ком. (82,35%), а провинцијално са 1100 ком. (17,65%). Из Графикана 1 произилази да је највећи прилив империјалних емисија забележен током другог века. Проценци за први и четврти век далеко су нижи, али међусобно готово идентични, док је новац трећег века присутан у најмањем проценту. Са друге стране управо у трећем веку бележимо највећи прилив провинцијалних емисија, што је последица недостатка ситног бронзаног новца сенатских емисија у Горњој Мезији почетком 3. века (Графикон 1).⁴

Приликом израчуна просечних вредности тежина за поједине номинале, користили смо само новчиће који су сигурно опредељени у одређену владавину и који нису оштећени на начин да би им недостајао неки део (поломљени). У највећем броју откривених монетарних налаза, било сребрних или бронзаних, видљиви су трагови дуже употребе. Сасвим изузетно јављају се примерци за које можемо рећи да су у оптицају били краће време. Ово је још један од показатеља о улози новца у погребним ритуалима примењиваним на Виминацијуму. Може се закључити да је у

* Чланак представља резултат рада на пројекту: IRS – Виминацијум, римски град и легијски војни логор – истраживање материјалне и духовне културе, становништва, применом најсавременијих технологија даљинске детекције, геофизике и 3Д визуализације (бр. 47018) - Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

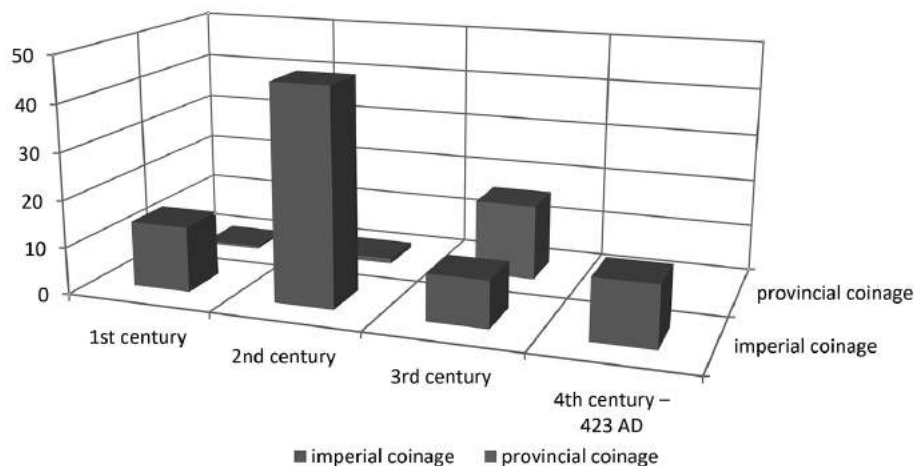
1 Зотовић 1986, 42-45, 52; Зотовић и Јордовић 1990, 1-34; Korać i Golubović 2009, 12-13, ref. 15-17; Vojvoda and Mrđić 2015, 9; Vojvoda and Mrđić 2017, 9.

2 Vojvoda and Mrđić 2015; Vojvoda and Mrđić 2017.

3 Од укупног броја пронађених новчића, 6230 је било доступно за обраду (cf. Vojvoda and Mrđić 2015, 10-11, ref. 6; Vojvoda and Mrđić 2017, 9-10, ref. 5).

4 Ова појава до сада је анализирана и потврђена у више прилога (cf. Borić-Brešković 2011, 417-418, ref. 34-49; Војвода и Петровић 2011, 288-289; Војвода и Јесрегић 2012, 121-122; Војвода 2013, 159-160; Vojvoda and Mrđić 2015, 14-17, ref. 10-13; Vojvoda 2017, 132; Vojvoda and Mrđić 2017, 15-16; Vojvoda and Crnobrnja 2018 (in press).

ритуалима приликом сахрана и каснијих даћа, коришћен углавном новац мање вредности и то онај који је пре тога био дуже времена у употреби.

Графикон 1 – Заступљеност империјалног и провинцијалног новца према вековима на некрополама Више Гробаља и Пећине.

Graph 1 – Incidence of imperial and provincial coins according to at the Više Grobalja and Pećine necropolises

Анализа тежина појединих номинала римског новца, посматрано кроз историјске периоде, већ дуже заокупља научну јавност, нарочито у погледу интерпретације међусобне повезаности тежинских стандарда у време ковања, измерених тежина пронађених новчића и временског периода за који је новац циркулисао. Међутим, за овакве анализе не користе се појединачни налази попут виминацијумских, већ углавном оставе новца, због познатог датума похрањивања, који представља једну од независних варијабила у израчунама.⁵ У овом смислу, у нашим израчунама можемо користити само измерену тежину сваког новчића и годину његовог ковања. Како не располажемо подацима о времену прилагања монетарних налаза у гробове, што је важна варијабила у примеру истих израчуна код остава новца, не можемо на основу тога проценити минимални број година који је сваки новчић провео у циркулацији. Осим тога, поређење тежина откривених новчића са тежинским стандардима приликом ковања, представља додатни проблем. Тежински стандарди су се мењали из владавине у владавину и нису били, насупрот теоретским нормама, сасвим идентични.⁶ Мишљења која се могу изнети, о периоду циркулације новца као појединачних налаза са некропола, остају у

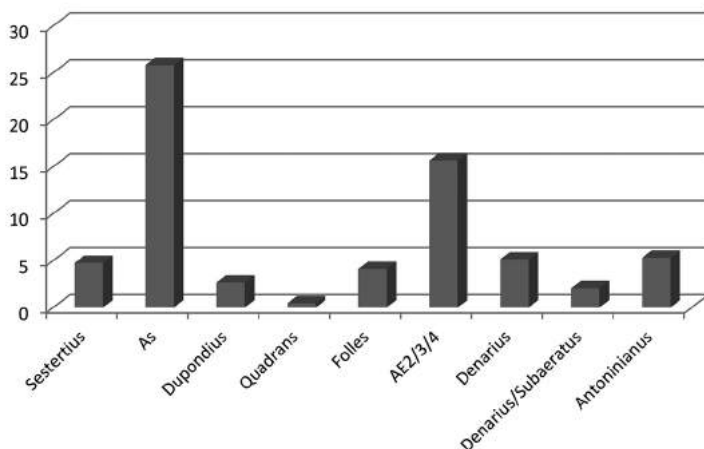
⁵ Расправе се свде на употребу статистичких метода који се користе при израчунама и интерпретацијама које из њих произилазе; cf. Davesne and Le Rider 1989, 236-266; Duncan-Jones 1994, 180-192; контра Hoyer 2013, 225-354. Хојер (Hoyer) је користећи метод вишеструке линеарне регресије у анализи сестерцијуса из 11 Галских остава са различитим временом похрањивања, израчунао нпр. да је тек искован Веспасијанов сестерцијус из 74. г. највероватније тежио 24,60 гр. То би, по Хојеровом мишљењу, значило да је са 95% вероватноће тежина при ковању износила између 24,40-24,80 гр. (cf. Hoyer 2013, 250).

⁶ RIC I, 4, Table 1-2; cf. *infra* ref. 17.

сферама извесних претпоставки.⁷ Намера нам је да у овом прилогу изнесемо резултате до којих смо дошли и на тај начин их учинимо доступним истраживачима који се баве овим израчунима.

Анализа монетарних налаза империјалног ковања

Међу анализираним примерцима империјалних емисија запажена је далеко већа присутност бронзаног (87,50%) у односу на сребрни новац (12,50%).⁸ Овај податак не изненађује обзиром да су анализирани монетарни налази пронађени у оквиру некропола. У погребним ритуалима обично су коришћени бронзани новчићи мање вредности.⁹ Најбројнији међу сенатским емисијама прва три века су асови, следе сестерцијуси и дупондијуси, док су квадранси присутни у малој мери. Када су у питању примерци четвртог и почетка петог века, у највећем броју чине их фракције фолиса, означене у литератури као АЕ2, АЕ3 или АЕ4. У оквиру налаза сребрног новца у највећем броју заступљени су антонинијани, незнатно мање присутни су и денари, а знатно мање денари суберати (Графикон 2).

Графикон 2 – Заступљеност номинала у оквиру империјалног ковања на некрополама Више Гробаља и Пећине.

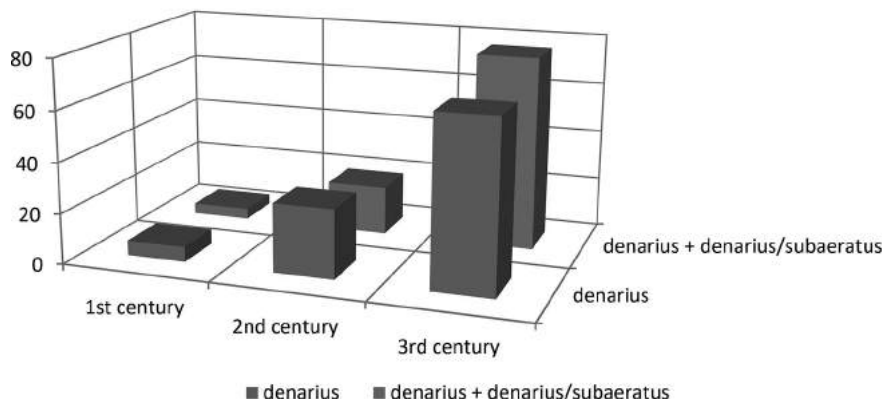
Graph 2 – Incidence of nominals within imperial coinage, at the Više Grobalja and Pećine necropolises

⁷ Бројне студије баве се римским некрополама, али у погледу датовања гробних целина на основу монетарних налаза, не постоје правила. Истраживачи некропола често су склони датовању гробова на основу времена ковања новца, без узимања у обзир времена које је провео у циркулацији пре полагања у гроб. Колико треба бити опрезан при датовању гробова помоћу новца, сведоче и примери са виминацијумске некрополе Више Гробаља. У гробовима са више новчића горњи лимит од најстаријег до најмлађег креће се обично од 50-100 година, мада су забележени случајеви код којих овај распон износи око 200 година (cf. Vojvoda and Mrđić 2015, 28). Неки истраживачи при датовању гробова помоћу новца додају на време ковања обично 20 година, као приближно време циркулације (cf. Cooke 1988, 13; Vojvoda and Redžić 2020 in press, ref. 44).

⁸ У сребрни новац убројани су и антонинијани друге половине 3. века.

⁹ О улози новца у погребним ритуалима на виминацијумским некрополама Више Гробаља и Пећине cf. Vojvoda and Mrđić 2015; Vojvoda and Mrđić 2017.

Денари и денари суберати – Из анализе заступљености денара на виминацијумским јужним некрополама произилази да је први век заступљен са 5,90 %, други са 27,20 % и трећи са 66,90 %. Уколико бисмо укупном збиру од кога рачунамо проценте додали и денаре суберате, који искључиво припадају трећем веку, добијамо нешто другачију слику: први век 4,16 %, други век 19,28 % и трећи век 76,56 % (Графикон 3).

Графикон 3 – Процентуална заступљеност денара, наспрам укупног збира денара и денара суберата на некрополама Више Гробаља и Пећине.

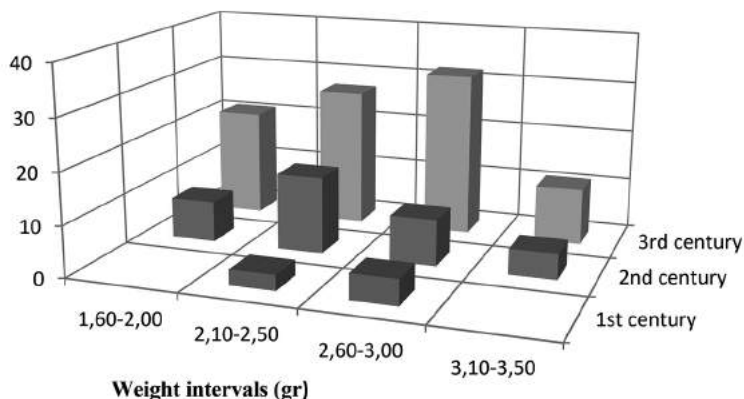
Graph 3 – Percentages of denarii, compared to the total sum of denarii and denarius hybrids at the Više Grobalja and Pećine necropolises

Сви анализирани денари ковани у првом веку припадају владавинама Флавијеваца и Нерве.¹⁰ Средња тежина ових денара износи 2,56 гр, оних кованих у другом веку 2,47 гр и оних у трећем веку 2,52 гр. Графикон 4 приказује заступљене тежинске интервале за денаре (у гр) према вековима у којима су новци ковани. Произилази да се денари првог века јављају само у два тежинска интервала, при чему су већином концентрисани у интервалу од 2,60 до 3,00 гр, што далеко одступа од очекиване тежине ковања након Неронове реформе од 3,41 гр.

Денари ковани у другом веку регистровани су у четири тежинска интервала, при чему највећи број измерених тежи између 2,10-2,50 гр. Денари ковани у трећем веку у највећем проценту крећу се у тежинском интервалу од 2,60-3,00. Повећан број примерака у већем тежинском интервалу може указивати на краће време њихове циркулације до времена похрањивања (Графикон 4).

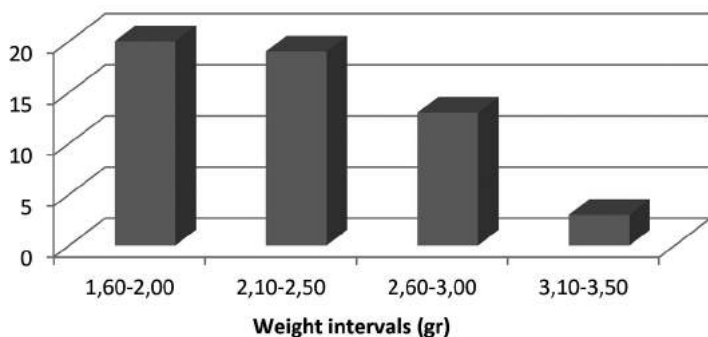
Сви регистровани денари суберати ковани су од Септимија Севера заједно са владавином Александра Севера. Њихова средња тежина износи 2,38 гр, док највећи број спада у тежинске интервале од 1,60-2,00 и 2,10-2,50 гр, мада су значајно заступљени и примерци тежине између 2,60-3,00 гр (Графикон 5).

¹⁰ Уколико се изузму два републиканска денара Марка Анотнија (средње тежине 2,88 гр) на некрополама Више Гробаља и Пећине нема старијих денара од оних из времена Флавијеваца.

Графикон 4 – Заступљеност денара према тежинским интервалима (гр) и вековима у којима су ковани на некрополама Више Гробаља и Пећине.

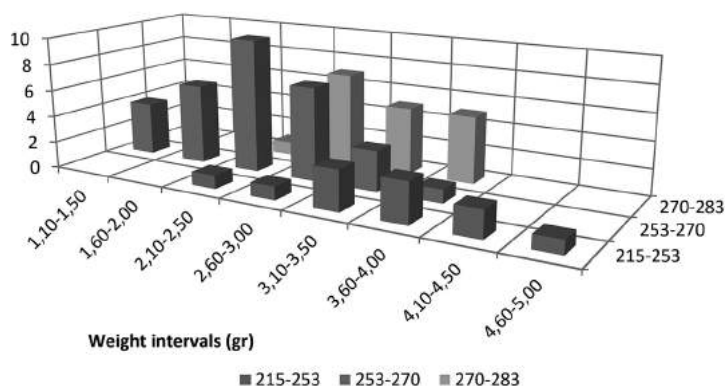
Graph 4 – Incidence of denarii according to weight intervals and centuries in which they were minted, at the Više Grobalja and Pećine necropoles

Графикон 5 – Заступљеност денара суберата према тежинским интервалима (гр) на некрополама Више Гробаља и Пећине.

Graph 5 – Incidence of denari hybrids according to weight intervals, at the Više Grobalja and Pećine necropoles

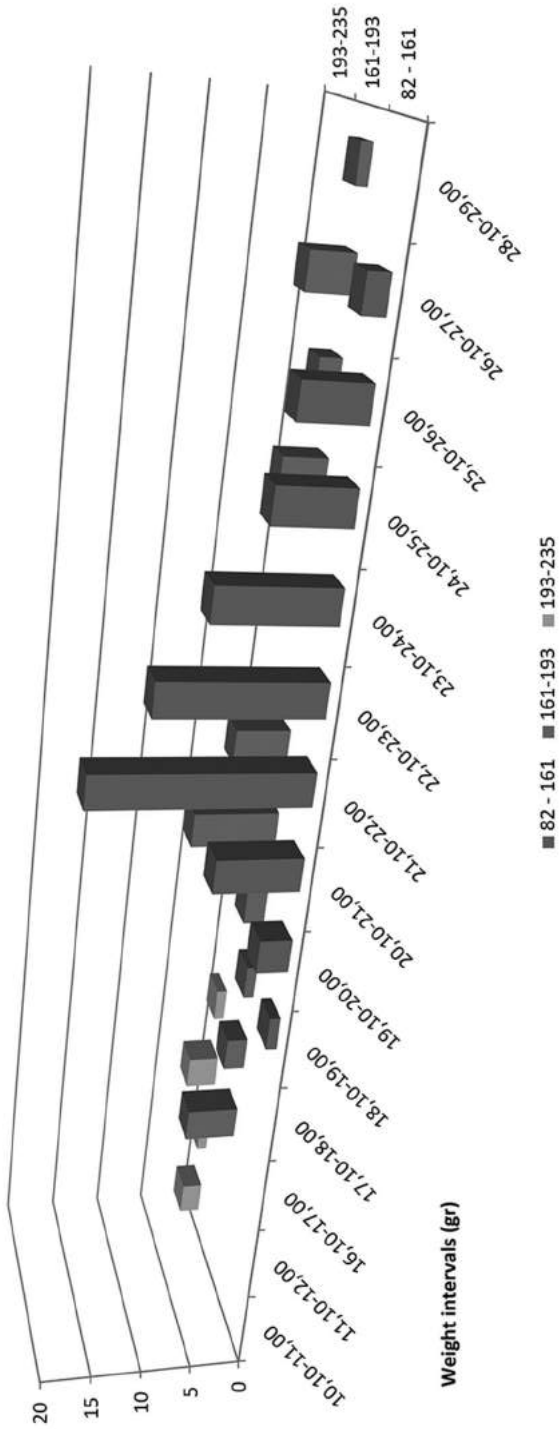
Антионинијани – На виминацијумским јужним некрополама регистровани су антионинијани у распону од Каракале до Кара и имају просечну тежину од 3,09 гр. Анализирајући њихове тежине у оквиру овог периода јасно се издвајају одређене разлике: од 215. до 253. године просечна тежина износи 3,65 гр, од 253-270. године је најнижа 2,35 гр и од 270 до 283. г. износи 3,28 гр. Посматрано према тежинским интервалима, произилази да највећи број примерака у првом периоду (215-253. г.) спада у групе од 3,10-4,00 гр. У другом периоду (253-270. г.) антионинијани бележе најниже тежине и највећи број примерака спада у интервал 2,10-2,50 гр. Док је у трећем периоду (270-283. г.) приметан просечан пораст тежина и већина анализираних антионинијана спада у тежински интервал 2,60-3,00 гр, мада се значајан проценат налази и у интервалима од 3,10-4,00 гр (Графикон 6).

Графикон 6 – Заступљеност антонинијана према тежинским интервалима и периодима ковања на некрополама Више Гробаља и Пећине.
 Graph 6 – Incidence of antoninians according to weight intervals and periods of coinage, at the Više Grobalja and Pećine necropolises

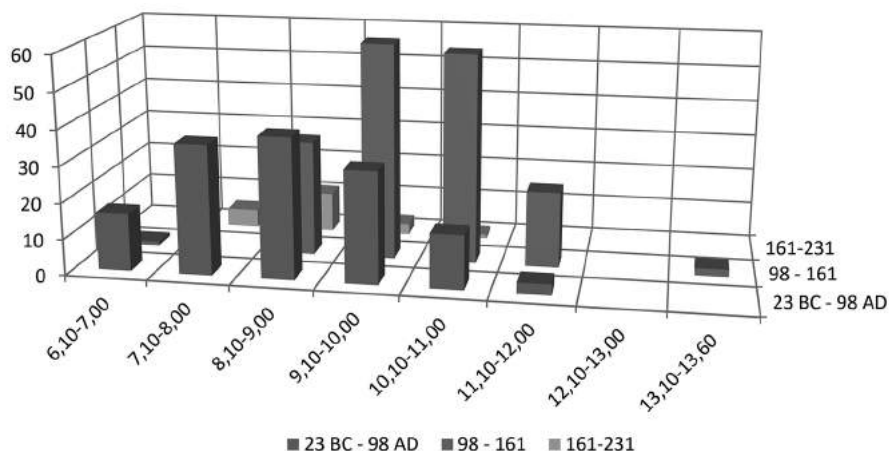
Сестерцијуси – Ова врста монетарних налаза се на јужним виминацијумским некрополама појављује у распону од самосталне владавине Домицијана до Александра Севера. Присутни су у далеко мањој мери од асова, а анализирани тежине показују приближно исте средње вредности за први (22,54 гр) и други (22,48 гр) век до 161. г. Након 161. г. средња тежина сестерцијуса опада приближно за 1 гр (21,55 гр), што је појава примећена и код асова, како ћемо видети у даљем тексту. Једино одступање које се уочава у периоду од 161-193. г. су сестерцијуси у тежинском интервалу 26,10-27,00 гр који су сви ковани у периоду од 175-180. г.

Асови – Асови спадају у најзаступљеније номинале на јужним некрополама, а регистровани су у распону од 23. г.с.е. до 231. г.н.е. Средња тежина асова до 98. г.н.е. износи 8,59 гр, са највећим бројем примерака у тежинским интервалима од 7,10-10,00 гр. Анализирајући тежине ове врсте номинала током другог века, уочили смо да средња тежина опада почев од 161. г. приближно за 1 гр. Тако средња тежина асова од 98-161. г. износи 9,47 гр, док између 161-193. г. износи 8,59 гр и одговара средњој тежини асова у периоду између 193. и 231. г. која износи 8,57 гр. Највећи број асова из периода 98-161. г. спада у тежинске интервале од 9,10-11,00 гр, док у периоду од 161. до 231. г. већина тежи између 8,10-9,00 гр (Графикон 8).

Графикон 7 – Заступљеност сестерцијуса према тежинским интервалима и периодима ковања на некрополама Више Гробаља и Пећине.

Graph 7 – Incidence of sestertii according to weight intervals and coinage period, at the Više Grobalja and Pećine necropolises

Графикон 8 – Заступљеност асова према тежинским интервалима и периодима ковања на некрополама Више Гробаља и Пећине.

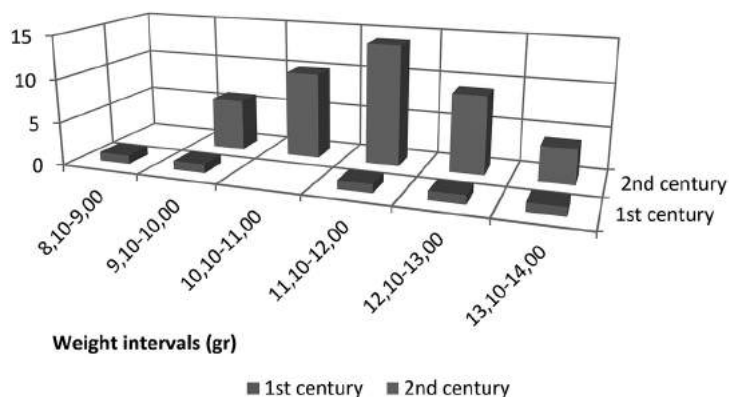
Graph 8 – Incidence of asses according to weight intervals and coinage period, at the Više Grobalja and Pećine necropolises

Дупондијуси – Ова врста монетарних налаза присутна је у далеко мањој мери од асова али и од сестерцијуса (Графикон 2). Појављују се у хронолошком распону од Тиберија до Комода и средње тежине показују осетна одступања (од 0,30 гр) између примерака првог (11,10 гр) и другог века (11,40 гр). Осим тога, нису уочена одступања у тежинама током другог века, као што је то случај са сестерцијусима и асовима након 161. г. Највећи број анализираних дупондијуса креће се у тежинском интервалу од 11,10-12,00 гр.

Квадранси – Квадранси су присутни у симболичним процентима и сви су ковани током другог века. Средња тежина квадранса износи 2,32 гр и крећу се у тежинском интервалу од 2,02-2,88 гр.

Фолиси и фракције фолиса – У оквиру ове групе монетарних налаза фолиси су далеко мање заступљени и чине једну петину у односу на његове касније фракције (Графикон 2). На некрополама Више Гробаља и Пећине забележили смо фолисе коване између 296. и 300. г. чија средња тежина износи 9,35 гр. Између 300. и 308. г. немамо регистрованих фолиса, да би средња тежина кованих између 308. и 336. г. износила 2,74 гр. Крећу се у тежинским интервалима од 1,61 гр до 5,75 гр, са највећом концентрацијом у интервалу од 2,10-3,00 гр.

Фракције фолиса, означене као АЕ2, АЕ3 или АЕ4, анализирали смо посебно до 361. г. и након тога. Нисмо уочили осетна одступања у тежинама у ова два периода за АЕ3 (2,46 према 2,29 гр) и АЕ4 (1,91 према 1,95 гр), осим у случају АЕ2 (4,10 према 5,47 гр).

Графикон 9 – Заступљеност дупондијуса према тежинским интервалима и периодима ковања на некрополама Више Гробаља и Пећине.

Graph 9 – Incidence of dupondii according to weight intervals and coinage periods, at the Više Grobalja and Pećine necropolises

Анализа монетарних налаза провинцијалног ковања

Као што је већ речено провинцијално ковање заступљено је са 1100 примерака, што чини 17,65% од укупног броја откривених новчића (Графикон 1). Овако импозантан узорак, нарочито појединих ковница, омогућава анализе тежинских односа. Присутан је новац 13 провинција и 35 ковница (Табела 1).

	Провинција		Ковница	Број комада
1	Битинија	1	Никеја	460
		2	Јулиополис	8
		3	Никомедија	17
2	Месопотамија	4	Кархе	1
3	Киликија	5	Исаура	2
4	Азија	6	Ефес	5
		7	Таба	3
		8	Пергам	1
		9	Лаодикеја	1
		10	Антиохија	1
5	Кападокија	11	Цезареја	2
6	Ликија	12	Аталеа	1
7	Египат	13	Александрија	1
8	Тракија	14	Хадрианополис	6
		15	Месембрија	1
		16	Пауталија	13
		17	Перинт	4
		18	Филипополис	4
		19	Плотинополис	1

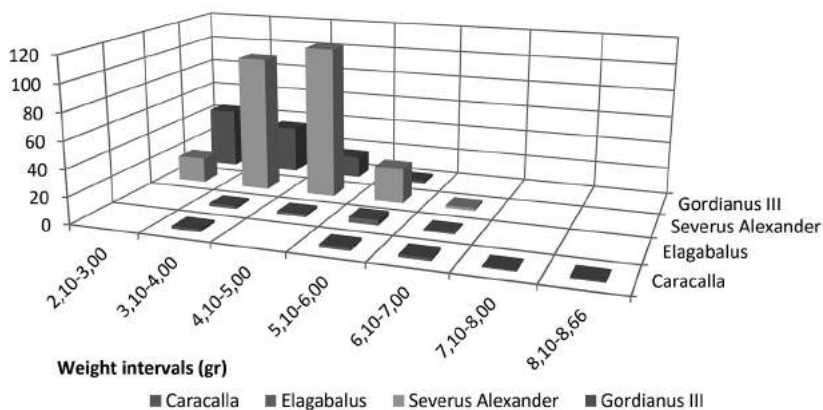
	Провинција		Ковница	Број комада
		20	Аугуста Трајана	1
		21	Сердика	2
		22	Анхиал	2
		23	Деултум	1
		24	Бизант	1
9	Доња Мезија	25	Никополис на Дунаву	7
		26	Маркианополис	1
10	Ахаја	27	Аргос	1
11	Македонија	28	Аутономно	31
		29	Аполонија	1
		30	Амфиполис	1
		31	Едеса	1
		32	Филипи	4
		33	Стоби	72
12	Горња Мезија	34	Виминацијум	157
13	Дакија	35	Сармизегетуза (?)	7
	Укупно идентификованих			825
	Неодражена ковница			196
	Тешко оштећени примерци			79
	Укупно			1100

Табела 1 – Заступљеност новца провинцијалних ковница на некрополама Више Гробаља и Пећине.

Table 1 – Incidence of coins from the provincial mints at the Više Grobalja and Pećine necropolises

Никеја – У оквиру провинцијалног ковања у највећој мери присутан је новац ковнице Никеје и то током треће и четврте деценије трећег века. Анализирајући пречнике и тежине и поредећи их са крунама царева на аверсу (ловоров венац или радијална круна) закључили смо да повезаности нема између представа и номинала. Наиме, код свих примерака Каракале и Елагабала царске бисте носе ловоров венац, независно од тежине и пречника новчића. Средња тежина примерака кованих за Каракалу износи 5,95 гр, у тежинским интервалима од 3,47 до 8,66 гр и пречницима од 19,40 до 27,40 мм. Просечна тежина опада већ у време Елагабала и износи 5,10 гр, у тежинским интервалима од 3,97 до 6,88 гр и пречницима од 21,07 до 25,10 мм. У емисијама Александра Севера појављују се истовремено ловоров венац и радијална круна, док се Гордијан III представља искључиво са радијалном круном. Правила у односу тежина и представа није уочена ни код женских чланова породица, било да су бисте царица гологлаве или са дијадемом.

Изнети закључак најјасније се потврђује у никејским емисијама кованим за Александра Севера, јер се и венац и круна јављају у свим тежинским интервалима. Средња тежина његових примерака износи 4,21 гр са највећом концентрацијом у интервалима од 3,10-5,00 гр (Графикон 10).

Графикон 10 – Заступљеност никејских емисија према тежинским интервалима и периодима ковања на некрополама Више Гробаља и Пећине.

Graph 10 – Incidence of Nicaean issues according to weight intervals and periods of coinage, at the Više Grobalja and Pećine necropolises

На основу 260 примерака Александра Севера из ковнице Никеје и поређењем њихових тежина и пречника, уочава се благо повећање пречника са растом тежине (Табела 2). Међутим, ово повећање пречника није у сразмери са повећањем тежине и не може се узети као критеријум за издвајање номинала. Изгледа да чврстих правила везаних за номинале у никејској ковници није било, бар у периоду о коме говоримо. Средња тежина примерака Гордијана III износи 3,31 гр, са највећим бројем примерака у тежинским интервалима између 2,10-4,00 гр (Графикон 10), што указује на изванредан пад у тежинама у односу на емисије Александра Севера.

тежински интервали (гр)	најмањи и највећи пречници (мм)
2,10-3,00	17,70 – 21,39
3,10-4,00	18,10 – 22,80
4,10-5,00	18,40 – 23,30
5,10-6,00	18,90 – 24,12
6,10-7,00	20,92 – 21,70

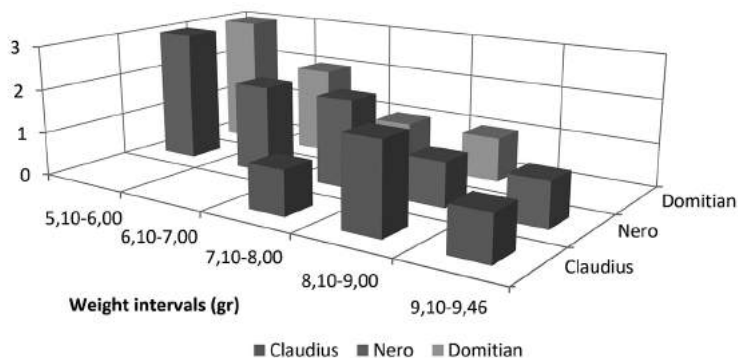
Табела 2 – Поређење тежинских интервала и пречника на примерцима Александра Севера из ковнице Никеје на некрополама Више Гробаља и Пећине.

Table 2 – Incidence of weight intervals and diameters on specimens of Alexander Severus from the Nicaea mint at the Više Grobalja and Pećine necropolises

Никомедија – Новац из битинијске ковнице Никомедије присутан је у далеко мањој мери од новца Никеје, али у истим односима заступљености емисија Александра Севера и Гордијана III. Анализирани примерци показују приближно 0,30 гр већу тежину него примерци ковнице Никеје, тако да средња тежина новца Александра Севера износи 4,52 гр, а Гордијана III 3,57 гр.

Пауталија – Од присутног новца 11 трачких ковница (Табела 1) најзаступљенији је онај из ковнице Пауталија. Појављују се примерци од Антонина Пија до Септимија Севера и чланова његове породице, међу којима се издвајају новчићи у три различита тежинска интервала.¹¹ Највећи број анализираних монетарних налаза Пауталије (58%) спада у групу од 14,75-19,78 гр тежине и пречника 29,98-31,90 мм. Друга (6,18-7,65 гр / 21,50-19,40 мм) и трећа група (3,17-4,78 гр / 18,80-19,40 мм) заступљене су подједнако са по 21% од укупног броја новца Пауталије са некропола Више Гробаља и Пећине.

Аутономно ковање Македоније (Коинон Македоније) – Аутономно ковање Македоније, заступљено је владарима првог века, од Клаудија до Домицијана, са изузетком једног примерка другог века (Марко Аурелије). Средња тежина регистрованих новчића првог века износи 7,08 гр, али приметно је константно опадање тежине од владавине Клаудија (8,43 гр), преко Нерона (6,90 гр) до Домицијана (6,40 гр) (Графикон 11). Од Елагабала до Филипа I кован је аутономни новац са бистом Александра Великог на аверсу, чији је само један примерак регистрован на некрополи Више Гробаља (са представом Нике у биги на реверсу).

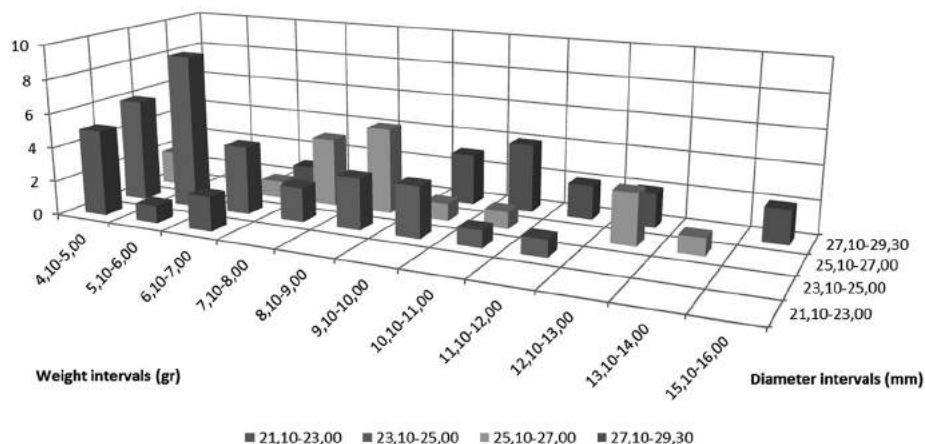
Графикон 11 – Заступљеност емисија македонског аутономног ковања према тежинским интервалима и периодима ковања на некрополама Више Гробаља и Пећине.

Graph 11 – Incidence of issues of Macedonian autonomous coinage according to weight intervals and periods of coinage at the Više Grobalja and Pećine necropolises

Сџоби – Осим два примерка (Веспасијан и Трајан) сви остали монетарни налази ковнице Стоби са некропола Више Гробаља и Пећине, емитовани су за Септимија Севера и чланове његове породице.¹² Из графикона 12 уочава се да се највећи број новчића налази у интервалима 5,10-6,00 гр и 23,10-25,00 мм, док се значајан број налази и у тежинском интервалу 4,10-5,00 и у интервалима пречника од 21,10-25,00 мм. Издваја се и категорија тежинских интервала од 7,10-9,00 гр у интервалу пречника 25,10-27,00 мм. Док су међу највећим интервалима пречника од 27,10-29,30 мм новчићи концентрисани у тежинским интервалима 9,10-11,00 гр.

¹¹ За номинале ковнице Пауталија cf. Ruzicka, 1933, 18.

¹² Borić-Brešković and Vojvoda 2017, 7-31.

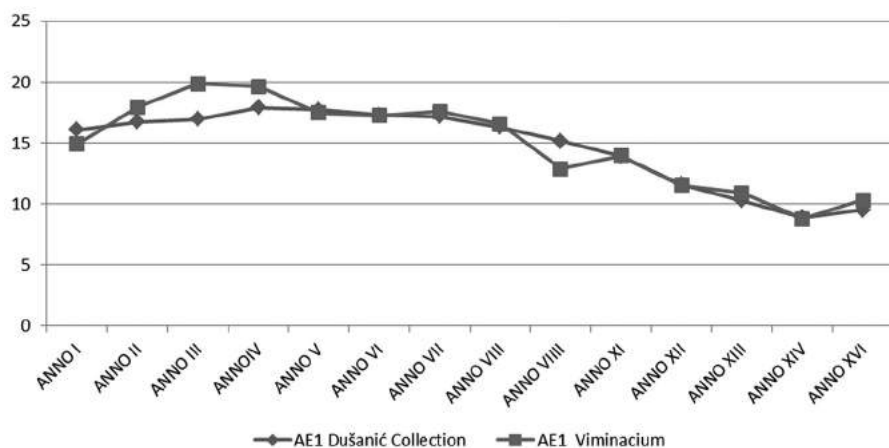

Графикон 12 – Однос тежинских интервала и интервала пречника ковнице Стоби на примеру новца Септимија Севера и чланова његове породице на некрополама Више Гробаља и Пећине.

Graph 12 – Incidence of weight intervals and diameter intervals in specimens from the Više Grobalja and Pećine necropolises

Виминацијум – Номинали провинцијалне ковнице Виминацијум добро су познати и у литератури означени као: АЕ1 («велика»), АЕ2 («средња») и АЕ3 («мала» бронза). Осим по тежини и пречнику разликујемо их и по представама владара на аверсу – главе владара носе лаворов венац или зракасту круну, у зависности од номинала (АЕ1 и АЕ2 – лаворов венац, АЕ3 – зракаста круна). Анализом тежина ове врсте монетарних налаза бавила се у својој студији Бојана Борић-Брешковић на примеру од чак 1631 новчића.¹³ Наш узорак, иако далеко малобројнији, свакако може послужити као допуна већ постојеће анализе. Ово нарочито због појаве номинала у ANNO VI (АЕ2), ANNO XIII i XIV (АЕ3), који нису регистровани у збирци Светозара Ст. Душанића, коју је Борић-Брешковић анализирао. Највећи номинал АЕ1 («велика» бронза) појављује се у свим годинама локалне ере, осим у ANNO X i XV када новац није ни кован због прекида у раду ковнице. Посматрајући однос средњих тежина АЕ1 измерених у колекцији Душанић и виминацијумских примерака (Графикон 13) запажамо извесна одступања у ANNO III (од 2,87 гр) и ANNO VIII (од 2,28 гр). Мање разлике се појављују и код ANNO I, II и IV али се крећу од 1,14-1,72 гр. Код осталих година ковања разлика готово и да нема или се крећу између 0,20-0,30 гр.

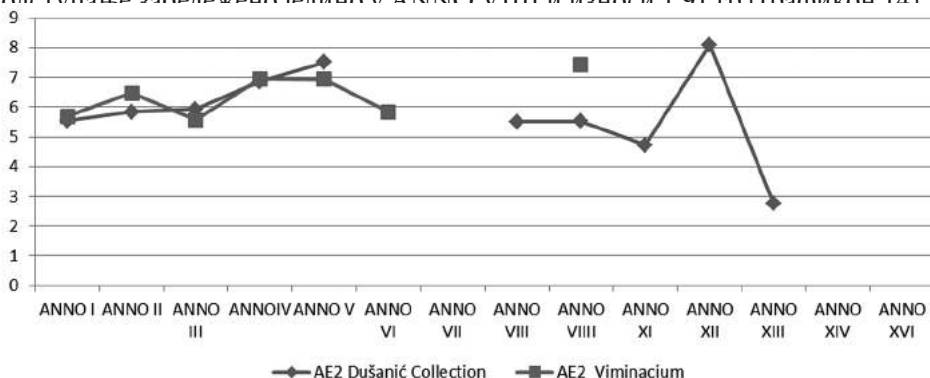
¹³ Борић-Брешковић, 1976, 11-14, Табела 2.

Графикон 13 – Однос средњих тежина AE1 (»велика« бронза) примерака из колекције Душанић и са некропола Више Гробаља и Пећине.

Graph 13 – Incidence of average weights AE1 (the »big« bronze) specimens from the Dušanić Collection and from the Više Grobalja and Pećine necropolises

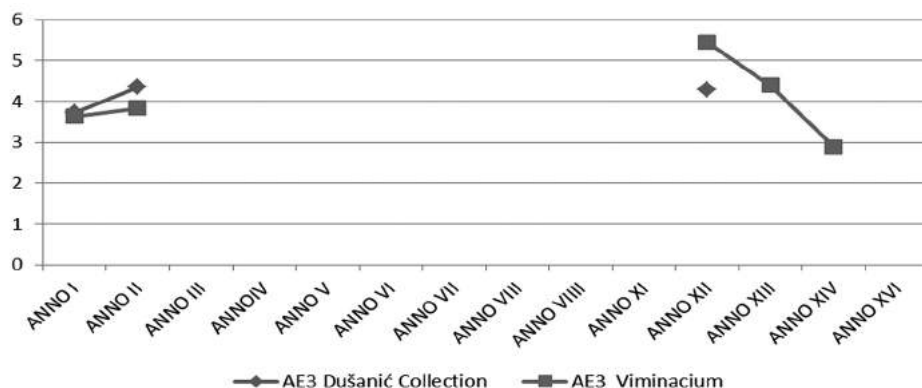
У оквиру анализираних виминацијумских примерака номинал AE2 појављује се од ANNO I до VI и поново у ANNO VIII. Док у обе групе анализираних монетарних налаза, овај номинал изостаје у ANNO VII, XIV и XVI. Одступања у тежинама крећу се од 0,10 до 0,63 гр између ANNO I и V, док је веће одступање забележено једино у ANNO VIII и износи 1,91 гр (Графикон 14)

Графикон 14 – Однос средњих тежина AE2 (»средња« бронза) примерака из колекције Душанић и са некропола Више Гробаља и Пећине.

Graph 14 – Incidence of average weights AE2 (the »average« bronze) specimens from the Dušanić Collection and from the Više Grobalja and Pećine necropolises

Најмањи номинал AE3 појављује се у збирци Душанић у ANNO I, II и XII, док се међу виминацијумским примерцима, осим у поменутих годинама, појављује и у ANNO XIII и XIV (Графикон 15). Мање одступање у тежини забележено је у ANNO II (од 0,49 гр), док је осетније присутно у ANNO XII (од 1,16 гр).

Графикон 15 – Однос средњих тежина AE3 (»мала« бронза) примерака из колекције Душанић и са некропола Више Гробаља и Пећине.

Graph 15 – Incidence of average weights AE3 (»small« bronze) specimens from the Dušanić Collection and from the Više Grobalja and Pećine necropolises

Анализирани монетарни налази потичу са некропола у хронолошком распону од првог до почетка петог века, јасно осликавају неке од општих појава у циркулацији римског царског новца. На пример, сестерцијуси, дупондијуси и асови заступљени су у хронолошком распону од Августа до Александра Севера. Са друге стране регистровани смо повећано присуство провинцијалног новца нарочито од времена владавине Севера па до Галијена. Ово потврђује већ више пута изнета мишљења истраживача монетарне политике римског царства да је рано империјално бронзано ковање, чија је продукција постала неекономична, било ефикасно потиснуто из циркулације већ до средине трећег века, увођењем антонинијана и сталном деградацијом његовог квалитета, као и укључивањем у циркулацију провинцијалног ковања.¹⁴ Да би почев од Аурелијанових, преко Диоклецијанових и до Константинових реформи, био уведен у циркулацију као основни бронзани (фолиси и фракције фолиса) и златни новац (солиди и фракције солида).¹⁵

Многобројни аутори у протеклих 50 година бавили су се метрологијом римског царског новца,¹⁶ али још увек не можемо рећи да постоји консензус у добијеним резултатима за исте периоде и номинале.¹⁷ Неке од ових анализа нису сасвим поуздане због неадекватног избора узорака, за поједине

¹⁴ Callu 1969, 197; Bland 2012, 515; Hoyer 2013, 246.

¹⁵ Као што је познато у гробове из царског периода ретко су прилагани златни новци, те и ова врста монетарних налаза представља изузетак на некрополама. На некрополи Пећине пронађена су у једном гробу инхумираног покојника четири солида Валентинијана I, која су нажалост приликом пљачке Народног музеја у Пожаревцу нестала (cf. Vojvoda and Mrđić 2017, 18, ref. 26). Током нових истраживања исте некрополе, која су још увек у току и из тог разлога не чине део ове студије, продајено је 2016. г. још 7 солида Хонорија и Теодосија II (Vojvoda and Redžić 2020, in press).

¹⁶ Walker 1976-1978; Mac Dowall 1979; Sutherland (RIC I); Duncan-Jones 1994; бројним прилозима у којима дају најпотпуније податке за прва два века истичу се Butcher and Ponting 1995; 1997; 2005; 2011; 2012; Hoyer 2013; Elliott 2014.

¹⁷ О различитим добијеним средњим тежинама за новчиће истог периода и номинала cf. Butcher and Ponting 2005, 164, ref. 1,2.

израчуна изузетно је тешко пронаћи узорке (нпр. Неронови денари ковани пре реформе), неке узорке је немогуће датовати у тачну годину ковања (нпр. поједине Хадријанове емисије), други проблеми који стоје пред истраживачима су и истрошеност новца употребом, корозија, оштећења приликом конзервације итд.

Досадашње интерпретације римских некропола, у највећем броју примера, представљају комплексне студије које третирају све аспекте дате некрополе (начин сахрањивања, гробну архитектуру, анализу свих покретних налаза, итд). Анализа монетарних налаза своди се на поглавље у коме су они побројани и одређени према референтним каталозима, без икаквих додатних анализа. Наша намера је да проучавамо све аспекте који нам стоје на располагању, а везани су за монетарне налазе на виминацијумским некрополама: новац пронађен у гробовима и на жртвеним површинама, присутност империјалног и провинцијалног ковања, заступљеност различитих номинала, број новчића у појединим гробовима и њихов положај у односу на покојника, хронолошки распони од најстаријег до најмлађег новчића у истим гробовима, анализа избора реверсних типова новчића у гробовима, итд.¹⁸ Све ово како бисмо покушали да што приближније одредимо улогу новца у погребним ритуалима који су практиковани на Виминацијуму од првог до половине петог века. Будуће студије монетарних налаза са осталих виминацијумских некропола употпуниће ову слику и свакако дати нови допринос даљем проучавању заступљености појединих номинала и њихових тежинских односа.

¹⁸ До сада смо у више студија анализирали наведене аспекте појаве и употребе новца на виминацијумским некрополама (cf. Војвода 2013, 155-196; Voivoda and Mrđić 2015; Borić-Brešković and Voivoda 2017, 7-31; Voivoda 2017, 131-150; Voivoda and Mrđić 2017; Voivoda and Crnobrnja 2018; Voivoda and Redžić 2020, in press).

ЛИТЕРАТУРА / BIBLIOGRAPHY

Bland 2012

R. Bland, From Gordian III to the Gallic Empire (се 238–274), in: *The Oxford handbook of Greek and Roman coinage*, ed. by W. E. Metcalf, New York, 514–537.

Борић-Брешковић 1976

Б. Борић-Брешковић, *Новац колоније Виминацијума у збирци Свејозара Св. Душанића*, Београд.

Borić-Brešković 2011

B. Borić-Brešković, Coin Hoard from the Stobi Mint Found in South Serbia, *ZNM* 20-1, 2011, 411–437.

Borić-Brešković and Vojvoda 2017

B. Borić-Brešković and M. Vojvoda, Coins of the Municipium Stobi from the Necropolises of Viminacium – Više Grobalja and Pećine, *Numizmatičar* 37, 7–31.

Butcher and Ponting 1995

K. Butcher and M. Ponting, Rome and the East: production of Roman provincial silver coinage for Caesarea in Cappadocia under Vespasian, AD 69–79. *Oxford Journal of Archaeology* 14.1, 17–36.

Butcher and Ponting 1997

K. Butcher and M. Ponting, A study of the chemical composition of Roman silver coinage, AD 196–197. *American Journal of Numismatics* 9, 17–35.

Butcher and Ponting 2005

K. Butcher and M. Ponting, The Roman Denarius under the Julio-Claudian Emperors: Mint, Metallurgy and Technology, *Oxford Journal of Archaeology* 24(2), 163–197.

Butcher and Ponting 2011

K. Butcher and M. J. Ponting, The Denarius in the First Century, *ProcINC XIV, Glasgow 2009* (2011), 557–568.

Butcher and Ponting 2012

K. Butcher and M. J. Ponting, The beginning of the end? The denarius in the second century, *The Numismatic Chronicle* 172, 63–83.

Војвода 2011

М. Војвода, Реверсне представе са војним ознакама на новцу ковнице у Никеји на основу узорка са виминацијумске некрополе Више гробаља, *Гласник САД* 25 (2009), 2011, 243–256.

Војвода 2013

М. Војвода, Новац битинијске ковнице Никеје са виминацијумске некрополе Више гробаља, *Нумизматичар* 31, 2013, 155–196.

Vojvoda 2017

M. Vojvoda, Coins of the Bithynian mint of Nicaea from the Pećine necropolis in Viminacium, *Starinar* LXVII, 131–150.

Војвода, Бранковић 2016

М. Војвода и Т. Бранковић, Новац битинијске ковнице Никеје из римске нумизматичке збирке Народног музеја у Пожаревцу, *Нумизматичар* 34, 2016, 103–142.

Војвода и Јесретић 2012

М. Војвода и М. Јесретић, Новац битинијске ковнице Никеје из Музеја Срема у Сремској Митровици, *Нумизматичар* 30, 2012, 115-132.

Vojvoda i Mrđić 2015

М. Vojvoda i N. Mrđić, *Nalazi novca sa viminacijumske nekropole Više grobalja i njihova uloga upogrebном ritualu / Coin finds from the Viminacium necropolis of Više grobalja and their role in funerary ritual*, Beograd.

Vojvoda i Mrđić 2017

М. Vojvoda i N. Mrđić, *Nalazi novca sa viminacijumske nekropole Pećine i njihova uloga upogrebном ritualu / Coin finds from the Viminacium necropolis of Pećine and their role in funerary ritual*, Beograd.

Војвода и Петровић 2011

М. Војвода и С. Петровић, Новац битинијске ковнице Никеје из Бановог Поља у Мачви, *Нумизматичар* 29, 2011, 283-307.

Vojvoda i Redžić 2020 (in press)

М. Vojvoda and S. Redžić, A hoard of solidi from a hypogeum at the Viminacium necropolis of Pećine, *Arheološki vestnik* 71, Ljubljana (in press).

Vojvoda i Crnobrnja 2018 (in press)

М. Vojvoda, A. Crnobrnja, Circulation of Coinage from the Bithynian Mint of Nicaea at the Territory of Present-day Serbia, Proceedings of the International Numismatic Symposium »Circulation of Antique Coins in Southeastern Europe«, eds. by V. In-vanišević, B. Borić-Brešković, M. Vojvoda, Belgrade, 131-141.

Davesne and Le Rider 1989

A. Davesne and G. Le Rider, *Le trésor de Meydancikkale*, Paris.

Duncan-Jones 1994

R. P. Duncan-Jones, *Money and government in the Roman Empire*, Cambridge.

Elliott 2014

C. P. Elliott, The Acceptance and Value of Roman Silver Coinage in the Second and Third Centuries AD, *The Numismatic Chronicle* 174, 129-152.

Зотовић 1986

Љ. Зотовић, Јужне некрополе Виминација и погребни обреди, *Viminacium* 1, 41-60.

Зотовић и Јордовић

Љ. Зотовић и Ч. Јордовић, *VIMINACIUM I, Некропола »Више гробалја«*, Београд.

Korać i Golubović 2009

М. Korać i S. Golubović, *Viminacium, Više grobalja*, Tom 2, Beograd.

RIC I

C.H.V. Sutherland, *The Roman Imperial Coinage, I, From 39 BC to AD 69*, London, 1984.

Ruzicka 1933

L. Ruzicka, L. Ruzicka. Die Münzen von Pautalia, *Bulletin of the Archaeological Institute of Bulgaria* 7, (1932/33), 1-216.

Hoyer 2013

D. Hoyer, Calculating the Use-Wear Rates of Roman Coins Using Regression Analysis: A Case Study of Bronze *Sestertii* from Imperial Gaul, *American Journal of Numismatics* 25, 225-254.

Callu 1969

J.-P. Callu, *La politique monétaire des empereurs romains de 238 á 311*, Paris.

Cooke 1998

N. Cooke, *The definition and interpretation of Late Roman burial rites in the Western Empire*, Unpublished PhD. thesis, Institute of Archaeology, Univeristy College London.

Walker 1976-1978

D. R. Walker, *The metrology of the Roman silver coinage*, Part 1, From Augustus to Domitian, 1976; Part 2, From Nerva to Commodus, 1977; Part 3, From Pertinax to Uranius Antoninus 1978, Oxford.

Mirjana VOJVODA
Institute of Archaeology, Belgrade
 Saša REDŽIĆ
Institute of Archaeology, Belgrade

CONTRIBUTION TO THE STUDYING OF WEIGHTS OF ROMAN IMPERIAL AND PROVINCIAL COINAGE (EXAMPLE OF THE VIMINACIUM SOUTHERN NECROPOLES)

SUMMARY

A large sample of imperial and provincial coinage issues from the Viminacium southern necropoles originates from closed funerary contexts from archaeological excavations, therefore representing historical sources of the first degree. By analysing the mentioned monetary finds, we obtained an excellent insight into the monetary circulation of this part of the Danubian region and Moesia Superior, reached conclusions about the role of coins in funerary rituals and made many other comparisons possible.

Among the specimens that were available for studying (6230), imperial coinage is represented with 5130 pieces (82.35%) and provincial with 1100 pieces (17.65%). While calculating the average weights of particular denominations, we only used coins which were positively determined as being from the period of a specific reign and which were not damaged in a way that parts of them were missing (broken). Traces of extended use are visible on the majority of monetary finds, both silver and bronze ones. This is one more indicator of the role of coins in rituals during the funeral ceremony and and, later, during regular commemorative repasts, coins of smaller denominations that were in circulation for a longer period were mainly used.

Analysing the weights of individual denominations of Roman coins, observed through periods, has occupied the attention of the scientific circles for quite a while now, especially in the context of interpreting the inter-connection of the weight standards at the time of minting, the measured weights of unearthed coins and the amount of time the money had been in circulation. However, individual finds, like those from Viminacium, are not used in those analyses, but rather hoards of coins, because of the known time of depositing, which represents one of the independent variables in calculations. With that in mind, we can only use the measured weight of each coin and the year of its minting in our calculations. As we do not have information about the time the monetary finds were deposited in the graves, which is an important variable in the same calculations for monetary hoards, we cannot assess the minimum number of years each coin had spent in circulation on the basis of that. Besides, comparing the weights of discovered coins with the weight standards at the time of minting represents an additional problem. The weight standards changed from one ruler to another and were not quite identical, as opposed to the theoretical norms. The opinions that can be presented about the time the coins from the necropoles, as individual finds, had spent in circulation, remain in the domain of plausible assumptions. It is our intention with this contribution to present the results which we have found and make them available for researchers who perform such calculations.

Вујадин ИВАНИШЕВИЋ
Археолошки институт Београд

Весна РАДИЋ
Народни музеј Београд

РАНОВИЗАНТИЈСКИ НОВАЦ ИЗ ЦАРИЧИНОГ ГРАДА (JUSTINIANA PRIMA) У ЗБИРЦИ НАРОДНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

Апстракт: У раду су публиковани појединачни налази рановизантијског новца, као и три оставе из Царичиног града. Новци су нађени у периоду од 1950. до 1965. године. На основу дневника ископавања и теренских инвентара, само за мањи број појединачних налаза новца могло је да буде утврђено место и година налаза. Највећи број примерака откривен је у Горњем граду, у оквиру комплекса грађевина југозападно од кружног трга. Међу њима се посебно издвајају, као и у оквиру овде публикованог новца, ковања Маврикија и посебно Фоке. Ови налази јасно указују на наставак циркулације новца крајем 6. и у првој деценији 7. века. У оквиру рада приказане су три раније публиковане оставе новца (Царичин град А, В и С) будући да је читање појединих примерака исправљено, као и састав оставе Царичин град С. Два примерка из овог налаза потичу из других целина, што је утврђено на основу упоређивања података са теренским дневницима и оригиналним инвентарима.

Кључне речи: Царичин град, Византија, Илирик, новац, оставе, оптицај

Колекција византијског новца у Народном музеју садржи, поред систематске збирке појединачних налаза и остава, новац откривен током археолошких истраживања два важна локалитета Царичиног града (Justiniana Prima) и Стоба. Збирка византијског новца објављена је у засебној монографији,¹ а оставе у посебним прилозима.² Овом приликом се публикују налази

1 Радић, Иванишевић 2006.

2 Гај-Поповић 1973, 25-37; Гај-Поповић 1984, 18-27; Поповић 1984, 63-80; Радић 1994, 75-84; Иванишевић, Радић 1998, 131-146; Радић и др. 2008, 319-354.

рановизантијског новца, који потичу са систематских археолошких ископавања Царичиног града и Стобија.³

Збирка новца из Царичиног града садржи појединачне налазе и три мање оставе, који су откривени на овом локалитету од 1950. до 1965. године. Појединачни налази, укупно 25 примерка новца, први пут се објављују, док су оставе новца публиковане од стране Владислава Поповића.⁴

Вреди напоменути да се део збирке новца са старих ископавања Царичиног града чува у Народном музеју у Лесковцу. Већи део налаза новца је изгубљен на шта нам указују сачувани подаци у документацији са истраживања, која се налази у Археолошком институту у Београду. Упоредивањем података из документације са описима новца и цртежа из теренског инвентара, често врло сумарних, успели смо да за поједине примерке из збирке Народног музеја у Београду утврдимо место и годину налаза. На жалост, највећи број примерака новца нисмо могли да повежемо са теренским инвентарима и дневницима ископавања. Други проблем са којим смо се суочили приликом обраде је да се подаци на етикетама уз новац у највећем броју случајева не слажу са оним у оригиналној документацији. За примерке новца, које нисмо успели да идентификујем са дневницима и теренским инвентарима, задржали смо податке забележене на етикетама приложеним уз новац.

Поред појединачних налаза, у раду су приказане и већ публиковане оставе новца будући да је читање појединих примерака исправљено. Уједно, два полуфолиса из оставе Царичин град С су препознати у теренским инвентарима везаним за стара ископавања, према којима је овај новац нађен у оквиру других целина, те не припадају остави. Наглашавамо да ове мање исправке не мењају суштину садржаја овог налаза, као ни раније донете закључке. Уједно, сви примерци су детаљно описани и илустровани фотографијама.

ПОЈЕДИНАЧНИ НАЛАЗИ

Највећи број појединачних налаза потиче из 1954. године са истраживања комплекса грађевина југозападно од кружног трга (Кат. бр. 1, 5, 7, 13, 14, 15, 18, 21 и 24). Поред овога, идентификован је по један налаз: из великих терми у подграђу (Кат. бр. 6) из 1955, из базилике испод Акропоља (Кат. бр. 25) из 1957. и из комплекса позних објеката подигнутих у јужном портику источне улице Доњег града (Кат. бр. 22) из 1965. године. На основу податка на етикети мишљења смо да би један примерак могао потицати са истраживања комплекса грађевина северозападно од кружног трга (Кат. бр. 8). За остали новац реч је о подацима који подразумевају шире појмове "улица, трг, капија" и они би могли да се односе на две целине, западну улицу, односно источну улицу Горњег града (Кат. бр. 9, 10 и 20).

Опредељени налази новца из грађевина југозападно од кружног трга омогућили су датовање слојева у оквиру овог комплекса. Посебно су значај-

³ За рановизантијски новац из Стобија види посебан прилог у истом броју Нумизматичара.

⁴ Popović 1981, 114-115, бр. 4 и 5; Popović 1984, 63-66 и 77-80, бр. 5, 6 и 13; Morrisson и др. 2006, 296-299, бр. 214, 215 и 217.

ни полуфолиси Маврикија из 591/592 и 594/595. и Фоке из 603/610. године (Кат. бр. 18, 21 и 24) који датују најмлађе слојеве. У исто време, истичемо важност и преосталих налаза, пре свих, новац Фоке пронађен у оквиру објекта подигнутих у јужном портику источне улице Доњег града (Кат. бр. 22) и у цркви испод Акропоља (Кат. бр. 25). Они сведоче о наставку циркулације новцу у првој деценији 7. века.

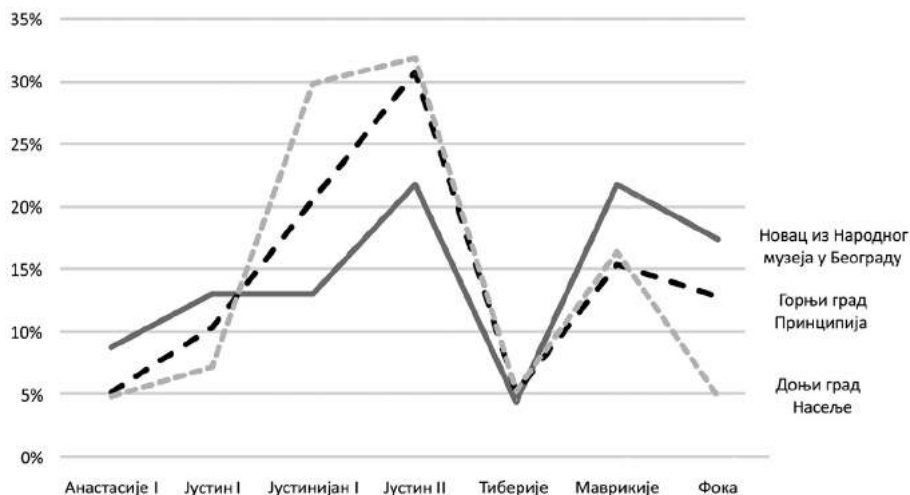
Владар	Година	Ковница		
		Con	Nic	Tes
Анастасије I	498-507	40n		
Јустин I	518-522	20n		20n
	522-527	20n		
Јустинијан I	538-552			16n и 8n
	562-565			20n
Јустин II	565-568			20n
	572-573	40n		20n × 2
	574-575			20n × 2
Јустин II/Тиберије	568-582			20n
	573-582			20n
Тиберије	580-581			20n
Маврикије	589-590			20n
	591-592			20n × 2
	593-594			20n
	594-595			20n
Фока	603-610	20n × 3	40n	

Табела 1: Приказ појединачних налаза фолиса (40n), полуфолиса (20n), 16 и 8 нумија (16 и 8 n) према владару, години ковања и ковници

Table 1 – Finds of folles (40n) and half folles (20n) according to ruler, date of issue and mint

Основна анализа новца са Царичиног града из збирке Народног музеја у Београду (Табела 1) указује на сличност са раније публикованим целинама са овог локалитета из Принципије у Горњем граду и насеља у Доњем граду.⁵ (Графикон 1) Ковања Анастасија I и Јустина I су нешто више заступљена у односу на налазе из Принципије и насеља у Доњем граду, док су емисије Јустинијана I, далеко испод просека из наведених целина. Исто се односи и на ковања Јустина II. Новац Тиберија је слабо присутан, док се ковања Маврикија и Фоке, како смо претходно истакли, истичу значајаном циркулацијом у поређењу са објављеним налазима из Принципије и насеља у Доњем граду. Овако изражен оптицај новца са краја 6. и почетка 7. столећа може се тумачити боље сачуваним слојевима овог периода, посебно у оквиру комплекса грађевина југозападно од кружног трга.

5 Ivanišević 1990, 259-267; Ivanišević, Stamenković 2017, 601-608.

Графикон 1: Процентуални однос емисија
Graph 1: Percentage ratio of i issues

ОСТАВЕ НОВЦА

Три оставе новца чине део корпуса налаза са Царичиног града. Прва остава, Царичин град А, пронађена је 1950. године поред северног зида атријума базилике са трансептом. Остава садржи једну 16 нумију Јустинијана I, четири полуфолиса Јустина II и један полуфолис неодређеног владара. Најмлађи примерак у остави је кован 568/569. године.⁶

Други депо, Царичин град В, откривен је 1952. године поред северног зида зграде са стубцима у непосредној близини Кружног трга. У налазу су били похрањени полуфолис Јустина I, четири полуфолиса и две 16 нумије Јустинијана I, 6 полуфолиса Јустина II и један полуфолис највероватније истог владара. Време похрањивања оставе одређује најмлађи примерак из 569/570. године.⁷

Из исте године потиче и трећа остава новца која је откривена на Источној улици Горњег града.⁸ В. Поповић је објавио 16 примерака новца из овог депоа.⁹ Поређењем новца овог налаза са дневницима истраживања и теренским инвентаром уочили смо да полуфолис Јустина II, солунске ковнице, кован 574/575. године и полуфолис Маврикија, из исте ковнице, кован 588/589. године,¹⁰ припадају другим целинама. Први примерак је заведен у теренском инвентару под бројем 71с/54, а други под 4/54 (Кат. бр. 13 и 17).

6 Popović 1981, 114-115, бр. 4; Popović 1984, 63-64, бр. 5; Morrisson и др. 2006, 297, бр. 215.

7 Popović 1981, 114-115, бр. 5; Popović 1984, 64-66, бр. 6; Morrisson и др. 2006, 296-297, бр. 214.

8 Мано-Зиси 1955, 161.

9 Popović 1984, 77-80, бр. 3; Morrisson и др. 2006, 299, бр. 217.

10 Popović 1984, 77-80: Остава Царичин град С, бр. 3 и 12.

На основу овога, могли бисмо закључити да је од целокупног налаза, сачувано 14 примерака новца: фолис Анастасија I, пет фолиса Јустина II, један полуфолис неодређеног владара и један фолис и 6 полуфолиса Маврикија. Овде би унели још једну корекцију која се односи на датовање последњих емисија у налазу. Наиме, 15. година ковања Маврикија је 596/597, а не 595/596. како стоји у чланку В. Поповића. Овај податак не мења закључак аутора да је остава могла бити похрањена 596. године.¹¹

Збирка рановизантијског новца из Царичиног града у Народном музеју у Београду чини само део налаза са овог важног локалитета откривених у периоду од 1936-1940. и 1947-1968. године. Реч је о 60 примерака новца наспрам око 300 комада забележених у дневницима и теренским инвентарима од 1947. до 1968. године. Што се тиче ранијег раздобља од 1936. до 1940. број нађених примерака није познат. Из овог периода остао нам је сачуван само попис 12 боље очуваних примерака из пера Миодрага Грбића.¹²

Наша сазнања о циркулацији новца у овој важној рановизантијској метрополи употпунила су нова истраживања вођена од 1976. године до данашњих дана и објављени нумизматички налази.¹³ Они омогућавају јасан увид у циркулацију новца од оснивања града 530-тих година до његовог нестанка са историјске позорнице у првим деценијама 7. столећа.

11 Popović 1975, 485, н. 2; Popović 1978, 625; Morrisson и др. 2006, 82-83.

12 Грбић 1939, 109-110.

13 Popović 1984, 63-82; Ivanišević 1990, 259-267; Ivanišević 2010, 441-454; Иванишевић 2014, 41-52; Ivanišević, Stamenković 2017, 601-608.

КАТАЛОГ

Референце:

- BMC - W. Wroth, *Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum*, London 1908.
- DOC - A. R. Bellinger, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Anastasius to Maurice, 491-602*, Vol. 1, Washington D.C. 1966.
- MIBE - W. Hahn, M. A. Metlich, *Money of the Incipient Byzantine Empire* (Anastasius I - Justinian I, 491-565), Wien 2000; W. Hahn, M. A. Metlich, *Money of the Incipient Byzantine Empire Continued* (Justin II - Revolt of the Heraclii 565-610), Wien 2009.
- Ratto - R. Ratto, *Monnaies byzantines*, Amsterdam 1959.

ЦАРИЧИН ГРАД - ПОЈЕДИНАЧНИ НАЛАЗИ

Анастасије I, Константинопољ, фолис

1. Ав. DNANASTA-SIVSPPAVC Попрсје Анастасија I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.
Рв. М, изнад †; у одсечку CON
Тежина 8,62 g; Промер 25 mm; Оса 6.
Референце: BMC 41; Ratto 354-355; DOC 16; MIBE 22: 498/507
НМБ инв. 1189-14.
Теренски инв. бр. 59a/54?; Квадрат 5BII-57; 17.7.1954.

Јустин I, Константинопољ, полуфолис

2. Ав. DNIVSTI-NVSPPAVC Попрсје Јустина I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.
Рв. К, лево †, десно Є
Тежина 6,69 g; Промер 24 mm; Оса 6.
Референце: BMC 35; Ratto 406; DOC -; MIBE 18: 518/522.
НМБ инв. 1189-16.
-
3. Ав. [DNIVSTI]-NVSPPAVC Иста представа.
Рв. К, изнад и испод *, лево †, десно Є
Тежина 5,64 g; Промер 25 mm; Оса 6.
Референце: BMC -; Ratto -; DOC 15e; MIBE 19: 522/527
НМБ инв. 1189-18.
Западни зид.
-

Солун, полуфолис

- 4 Ав. DNIVSTI–NVSPPAVI Попрсје Јустина I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.
Рв. К, лево †, десно *
Тежина 8,19 g; Промер 26 mm; Оса 6.
Референце: BMC -; Ratto 401; DOC 25; MIBE 71: 518/522
НМБ инв. 1189-19.
-

Јустинијан I, Солун, 16 нумија

5. Ав. [DNIVST]INI–ANVS[PPAVI] Попрсје Јустинијана I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.
Рв. AISP, изнад IWK; у одсечку TES
Тежина 5,39 g; Промер 23 mm; Оса 6.
Референце: BMC -; Ratto -; DOC 98h; MIBE 169i: 538/552.
НМБ инв. 1189-27.
Теренски инв. бр. 84b/54; Квадрати 5B II- 47, 48, 49, 57, 58, 66, 67;
20.7.1954.
-

8 нумија

6. Ав. [DNIVSTINI–ANVSPPAVI] Попрсје Јустинијана I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.
Рв. ANP, изнад •+•; у одсечку TES
Тежина 3,66 g; Промер 21 mm; Оса 2.
Референце: BMC 177; Ratto -; DOC -; MIBE 174b: 538/522.
НМБ инв. 1189-29.
Теренски инв. бр. 131/55; Квадрат 3DIII-98, сонда 2; 11.8.1955.
-

Полуфолис

7. Ав. [DNIVS]TINI–[ANVSPPAVI] Попрсје Јустинијана I приказано спреда; носи шлем, дијадему и оклоп; десном руком држи глоб са крстом, лево штит са представом коњаника на десно који копљем пробада непријатеља. У пољу -†
Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно XXX|Ч[...]; у одсечку [TES]
Тежина 5,45 g; Промер 20 mm; Оса 6.
Референце: BMC -; Ratto -; DOC 104-106; MIBE 180: 562/565.
НМБ инв. 1189-46.
Теренски инв. бр. 48a/54; Квадрат 5B II-58; 16.7.1954.
-

Јустин II, Константинопољ, фолис

8. Ав. DNIVSTI–NVSPPAV Јустин II, лево и Софија, десно са нимбом, седе на престолу са наслоним спреда; носе круну и дугу одећу; десном руком држе, цар, глоб са крстом, царица скиптар са крстом.

Рв. М, изнад †, лево A|N|N|O, десно A|II, испод B; у одсечку CON

Тежина 12,07 g; Промер 32 mm; Оса 6.

Референце: BMC 61; Ratto 806; DOC 34b; MIBE 43a: 572/573.

НМБ инв. 1189-34.

Комплекс северозападно од кружног трга.

Солун, полуфолис

9. Ав. DNI[VSTI–NVSPPAVI] Попрсје Јустина II приказано спреда; носи шлем, дијадему и оклоп; десном руком држи глоб са крстом, лево штит са представом коњаника на десно који копљем пробада непријатеља.

Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно [...]; у одсечку TES

Тежина 4,34 g; Промер 19 mm; Оса 12.

Референце: BMC –; Ratto –; DOC –; MIBE 68a: 565/568.

НМБ инв. 1189-36.

Улица, трг, капија?

10. Ав. [DNIVSTI]–NVSPPAVI Јустин II, лево и Софија, десно са нимбом, седе на престолу са наслоним спреда; носе круну и дугу одећу; десном руком држе, цар, глоб са крстом, царица скиптар са крстом.

Рв. К, изнад +|М, лево A|N|N|O, десно ЧIII у одсечку TES

Тежина 3,73 g; Промер 23 mm; Оса 6.

Референце: BMC 114; Ratto 838; DOC 75; MIBE 70b: 572/573.

НМБ инв. 1189-38.

Улица, трг, капија?

11. Ав. DN[IVSTI]–NVSPPAVI Иста представа.

Рв. К, изнад +|М лево A|N|N|O, десно ЧIII; у одсечку TES

Тежина 4,95 g; Промер 20 mm; Оса 6.

Референце: BMC 114; Ratto 838; DOC 75; MIBE 70b: 572/573.

НМБ инв. 1189-44.

12. Ав. DNI[VSTI]–NVSPPAVI Иста представа.
Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно X; у одсечку TЄS
Тежина 5,25 g; Промер 22 mm; Оса 6.
Референце: BMC 119; Ratto -; DOC 77; MIBE 70a: 574/575.
НМБ инв. 1189-42.
-

13. Ав. [DNIVSTI–NVSPPAVI] Иста представа.
Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно X; у одсечку TЄS
Тежина 6,02 g; Промер 22 mm; Оса 12.
Референце: BMC 119; Ratto -; DOC 77; MIBE 70a: 574/575
НМБ Инв. 1189-20.
Теренски инв. бр. 71c/54; Квадрат 5CI-51; 20.7.1954.
Поповић 1984, 78: Остава Царичин град С, бр. 3.
-

Јустин II/Тиберије, Солун, полуфолис

14. Ав. [...] Цар, лево и царица, десно са нимбом, седе на престолу са наслоним спреда; носе круну и дугу одећу; десном руком држе, цар, глоб са крстом, царица скиптар са крстом..
Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно Ч|II; у одсечку TЄS
Тежина 6,11 g; Промер 25 mm; Оса 12.
Референце: BMC -; Ratto -; DOC -; MIBE 70a/65: 573/582.
НМБ инв. 1189-45.
Теренски инв. бр. 127a/54; Квадрат 5BII-49; 26.7.1954.
-

15. Ав. [...] Иста представа.
Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно [...]; у одсечку TЄS
Тежина 5,48 g; Промер 20 mm; Оса 12.
Референце: BMC -; Ratto -; DOC -; MIBE 70a/65: 568/582.
НМБ инв. 1189-53.
Теренски инв. бр. 18b/54?; Квадрати 5BII-67, 68; 14.7.1954.
-

Тиберије Константин, Солун, полуфолис

16. Ав. ΔMTIBCONS–TANTPPA Тиберије, лево и Анастасија, десно са нимбом, седе на престолу са наслоним спреда; носе круну и дугу одећу; десном руком држе, цар глоб са крстом, царица скиптар са крстом.
Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно Ч|II; у одсечку TЄS
Тежина 5,63 g; Промер 21 mm; Оса 6.
Референце: BMC -; Ratto -; DOC 25; MIBE 65: 580/581.
НМБ инв. 1189-40.
-

Маврикије, Солун, полуфолис

17. Ав. DNMAVRI-TI[ЬЕРPPAV] Попрсје Маврикија приказано спреда;
носи шлем и оклоп; десном руком држи глоб са крстом, лево штит са
представом коњаника на десно који копљем пробада непријатеља
Рв. К, изнад +, лево A|N|N|O, десно Ч|И|I; у одсечку ТЕ[S]
Тежина 6,13 g; Промер 22 mm; Оса 12.
Референце: BMC -; Ratto -; DOC -; MIBE 113D: 589/590.
НМБ Инв. 1189-39.
Теренски инв. бр. 4/54; Комплекс шута са Петковићевог ископавања на
јужној улици; 12.7.1954.
Поповић 1984, 79: Остава Царичин град С, бр. 12.
-
18. Ав. [DNMAVRI]-TIBPPAVC Иста представа.
Рв. К, изнад +, лево A|N|N|O, десно X; у одсечку ТЕС
Тежина 5,50 g; Промер 24 mm; Оса 6.
Прекован преко 16 нумија Јустининијана I, солунске ковнице MIBE
169d.
Референце: BMC 119; Ratto 1095; DOC 82; MIBE 113D: 591/592.
НМБ Инв. 1189-39.
Теренски инв. бр. 138b/54; Квадрати 5B II/55, 56, 65, 66, 74, 75, 76;
29.7.1954.
-
19. Ав. DNMAVRI-T[I]ЬPPAVI Иста представа.
Рв. К, изнад +, лево A|N|N|O, десно X; у одсечку ТЕС
Тежина 5,91 g; Промер 20 mm; Оса 6.
Референце: BMC 119; Ratto 1095; DOC 82; MIBE 113D: 591/592.
НМБ инв. 1189-60.
-
20. Ав. DNMAVRI-TIBPPAVC Иста представа.
Рв. К, изнад +, лево A|N|N|O, десно XII; у одсечку ТЕ
Тежина 6,70 g; Промер 23 mm; Оса 6.
Референце: BMC -; Ratto 1096; DOC -; MIBE 113D: 593/594.
НМБ инв. 1189-52.
Улица, трг, капија?
-

21. Ав. [DN]MAVRI-TIB[PPAVI] Иста представа.
Рв. К, изнад +, лево A|N|N|O, десно XIII; у одсечку TEZ
Тежина 5,92 g; Промер 26 mm; Оса 12.
Референце: BMC 85; Ratto -; DOC -; MIBE 113D: 594/595.
НМБ инв. 1189-59.
Теренски инв. бр. 71b/54?; Квадрат 5CI-51; 20.7.1954.
-

Фока, Константинопољ, полуфолис

22. Ав. [DNFO]CA-PERPAV Попрсје Фоке са брадом, приказано спреда;
носи шлем и конзуларно одело; десном руком држи свитак, а левом
скиптар са крстом.
Рв. XX, изнад *; у одсечку CONΔ
Тежина 6,00 g; Промер 20 mm; Оса 6.
Референце: BMC -; Ratto 1221; DOC 37d; MIBE 65b: 603/610.
НМБ инв. 1189-72.
Теренски инв. бр. 83/65; Квадрат 3DIV-65; 6.7.1965.
-

23. Ав. [D]NFOCAS-PERPAVC Иста представа.
Рв. XX, изнад *; у одсечку CONE
Тежина 5,19 g; Промер 22 mm; Оса 6.
Референце: BMC 54; Ratto 1222; DOC 37e; MIBE 65b: 603/610.
НМБ инв. 1189-68.
-

24. Ав. [DNFOCAS-P]ERPAVC Иста представа. Лево у пољу +
Рв. XX, изнад *; у одсечку CON[.]
Тежина 4,70 g; Промер 25 mm; Оса 6.
Референце: BMC -; Ratto ; DOC -; MIBE N65b: 603/610.
НМБ инв. 1189-73.
Теренски инв. бр. 18b/54; Квадрати 5BII-67, 68; 14.7.1954.
-

Никомедија, фолис

25. Ав. DMFOCA[S-PERPAVC] Попрсје Фоке са брадом, приказано спреда;
носи шлем и конзуларно одело; десном руком држи свитак, а левом
скиптар са крстом.
Рв. XXXX, изнад ANNO, лево [...]; у одсечку NIKO[.]
Тежина 11,62 g; Промер 29 mm; Оса 6.
Референце: BMC -; Ratto ; DOC -; MIBE 69b: 605/610.
НМБ инв. 1189-71.
Теренски инв. бр. 92/57; Квадрат 4CI-92, сектор 2; 29.7.1957.
-

ОСТАВА ЦАРИЧИН ГРАД А

Јустинијан I, Солун, 16 нумија

1. Ав. DNIVSTINI-ANVSPPAVI Попрсје Јустинијана I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.
Рв. AISP, изнад *+*; у одсечку TES
Тежина 6,78 g; Промер 19 mm; Оса 6.
Reference: BMC 167-170; Ratto -; DOC 98c; MIBE 169d: 552/562.
НМБ инв. 1189-28.
Poročić 1984, 63: Остава Царичин град А, бр. 1.
-

Јустин II, Солун, полуфолис

2. Ав. [...] Попрсје Јустина II приказано спреда; носи шлем, дијадему и оклоп; десном руком држи глоб са крстом, лево штит са представом коњаника на десно који копљем пробада непријатеља.
Рв. K, изнад †, лево A|N|N|O, десно ·III; у одсечку TES
Тежина 5,52 g; Промер 23 mm; Оса 6.
Reference: BMC -; Ratto -; DOC -; MIBE 68a-b: 567/568.
НМБ инв. 1189-55.
Poročić 1984, 63: Остава Царичин град А, бр. 3.
-
3. Ав. DNIVSTI-[NVSPPAVI] Иста представа.
Рв. K, изнад †, лево A|N|N|O, десно [...]; у одсечку TES
Тежина 5,41 g; Промер 23 mm; Оса 6.
Reference: BMC -; Ratto -; DOC -; MIBE 68b: 565/571.
НМБ инв. 1189-37.
Poročić 1984, 63: Остава Царичин град А, бр. 2.
-
4. Ав. [DNIVSTI]-NVSPPAVI Јустин II, лево и Софија, десно са нимбом, седе на престолу са наслоним спреда; носе круну и дугу одећу; десном руком држе, цар, глоб са крстом, царица скиптар са крстом.
Рв. K, изнад †, лево A|N|N|O, десно Δ; у одсечку TES
Тежина 4,25 g; Промер 23 mm; Оса 12.
Reference: BMC 105-107; Ratto 834, 835; DOC 65; MIBE 70a: 568/569.
НМБ инв. 1189-56.
Poročić 1984, 63: Остава Царичин град А, бр. 5.
-

5. Ав. DNIVSTI-[NVSPPAVI] Иста представа.
Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно Δ; у одсечку TЄS
Тежина 4,62 g; Промер 22 mm; Оса 9.
Reference: BMC 105-107; Ratto 834, 835; DOC 65; MIBE 70a: 568/569.
НМБ инв. 1189-57.
Porović 1984, 63: Остава Царичин град А, бр. 4.
-

Неодређен владар, Солун, полуфолис

6. Ав. [...] Попрсје цара приказано спреда; носи шлем, дијадему и оклоп;
десном руком држи глоб са крстом, лево штит са представом коњаника
на десно који копљем пробада непријатеља.
Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно [...]; у одсечку TЄS
Тежина 5,88 g; Промер 20 mm; Оса 6.
Reference: BMC -; Ratto -; DOC -; MIBE 68/112: 568/602.
НМБ инв. 1189-61.
Porović 1984, 63: Остава Царичин град А, бр. 6.
-

ОСТАВА ЦАРИЧИН ГРАД В

Јустин I, Константинопољ, полуфолис

1. Ав. DNIVSTI-NVSPPAVC Попрсје Јустина I окренуто на десно; носи
дијадему, оклоп и палудаментум..
Рв. К, изнад и испод *, лево †, десно Γ
Тежина 9,43 g; Промер 29 mm; Оса 6.
Reference: BMC -; Ratto -; DOC 15c; MIBE 19: 522/527.
НМБ инв. 1189-17.
Porović 1984, 64: Остава Царичин град В, бр. 1.
-

Јустинијан I, Константинопољ, полуфолис

2. Ав. DNIVSTINI-ANVSPPAVI Попрсје Јустинијана I приказано спреда;
носи шлем, дијадему и оклоп; десном руком држи глоб са крстом,
лево штит са представом коњаника на десно који копљем пробада
непријатеља. У пољу - †
Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно XX|X, испод Є
Тежина 8,49 g; Промер 24 mm; Оса 6.
Reference: BMC ; Ratto ; DOC ; MIBE 96: 556/557.
НМБ инв. 1189-21.
Porović 1984, 64: Остава Царичин град В, бр. 2.
-

Антиохија, полуфолис

3. Ав. DNIVSTINI-[ANVSPPAVC] Попрсје Јустинијана I приказано спреда; носи шлем, дијадему и оклоп; десном руком држи глоб са крстом, лево штит са представом коњаника на десно који копљем пробада непријатеља. У пољу - †
Рв. К, десно †, лево A|N|N|O, десно XX, испод П
Тежина 10,41 g; Промер 27 mm; Оса 12.
Reference: BMC 317; Ratto 372; DOC 237a; MIBE 154a: 546/547.
НМБ инв. 1189-22.
Поровић 1984, 65: Остава Царичин град В, бр. 8.
-

Солун, 16 нумија

4. Ав. DNIVSTINI-ANVSPPAVI Попрсје Јустинијана I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.
Рв. AISP, изнад †; у одсечку TЄS
Тежина 7,07 g; Промер 25 mm; Оса 6.
Reference: BMC -; Ratto -; DOC 98a.2-7; MIBE 169a: 538/552.
НМБ инв. 1189-25.
Поровић 1984, 65: Остава Царичин град В, бр. 5.
-
5. Ав. [DNIVS]TINI-ANV[SPPAVI] Иста представа.
Рв. AISP, изнад *†*; у одсечку TЄS
Тежина 6,41 g; Промер 21 mm; Оса 6.
Reference: BMC 167-170; Ratto -; DOC 98c; MIBE 169d: 552/562.
НМБ инв. 1189-26.
Поровић 1984, 65: Остава Царичин град В, бр. 6.
-
6. Ав. DNIVSTINI-ANVSPPAVI Иста представа.
Рв. AISP, изнад [...]; у одсечку TЄS
Тежина 7,74 g; Промер 25 mm; Оса 6.
Reference: BMC -; Ratto -; DOC -; MIBE 169a-i: 538/562.
НМБ инв. 1189-24.
Поровић 1984, 65: Остава Царичин град В, бр. 7.
-

Полуфолис

7. Ав. [DNIVSTINI-ANVSPPAVI] Попрсје Јустинијана I приказано спреда; носи шлем, дијадему и оклоп; десном руком држи глоб са крстом, лево штит са представом коњаника на десно који копљем пробада непријатеља. У пољу - †

Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно XXX|ЧIII; у одсечку ТЕС

Тежина 4,91 g; Промер 22 mm; Оса 6.

Reference: BMC 161; Ratto -; DOC 106; MIBE 180: 564/565.

НМБ инв. 1189-47.

Роровић 1984, 65: Остава Царичин град В, бр. 3.

8. Ав. DN[IVSTIN]I-ANVS[PPAVI] Иста представа.

Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно XXX|ЧIII; у одсечку ТЕС

Тежина 5,97 g; Промер 22 mm; Оса 6.

Reference: BMC 162; Ratto -; DOC -; MIBE 180: 565.

НМБ инв. 1189-23.

Роровић 1984, 65: Остава Царичин град В, бр. 4.

Јустин II, Солун, полуфолис

9. Ав. DNIVSTI-NVSPPAVI Попрсје Јустина II приказано спреда; носи шлем, дијадему и оклоп; десном руком држи глоб са крстом, лево штит са представом коњаника на десно који копљем пробада непријатеља.

Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно II; у одсечку ТЕС

Тежина 5,34 g; Промер 22 mm; Оса 6.

Reference: BMC 101; Ratto -; DOC 62; MIBE 68b: 566/567.

НМБ инв. 1189-64.

Роровић 1984, 65: Остава Царичин град В, бр. 11.

10. Ав. DNIVSTI-NVSPPAVI Иста представа.

Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно II; у одсечку ТЕС

Тежина 5,46 g; Промер 23 mm; Оса 6.

Reference: BMC 101; Ratto -; DOC 62; MIBE 68b: 566/567.

НМБ инв. 1189-48.

Роровић 1984, 65: Остава Царичин град В, бр. 9.

11. Ав. DNIVSTI–NVSPPAVI Иста представа.

Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно III; у одсечку TЄS

Тежина 5,53 g; Промер 23 mm; Оса 6.

Reference: BMC -; Ratto -; DOC 63.1-2; MIBE 68a: 567/568.

НМБ инв. 1189-50.

Porović 1984, 65: Остава Царичин град В, бр. 10.

12. Ав. DNIVSTI–NVSPPAVI Јустин II, лево и Софија, десно са нимбом, седе на престолу са наслоним спреда; носе круну и дугу одећу; десном руком држе, цар, глоб са крстом, царица скиптар са крстом.

Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно Δ; у одсечку TЄS

Тежина 5,82 g; Промер 23 mm; Оса 6.

Reference: BMC 105-107; Ratto 834, 835; DOC 65; MIBE 70a: 568/569.

НМБ инв. 1189-70.

Porović 1984, 65: Остава Царичин град В, бр. 13.

13. Ав. [DNIVSTI]–NVSPPAVI Иста представа.

Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно Δ; у одсечку TЄS

Тежина 6,44 g; Промер 22 mm; Оса 6.

Reference: BMC 105-107; Ratto 834, 835; DOC 65; MIBE 70a: 568/569.

НМБ инв. 1189-51.

Porović 1984, 65: Остава Царичин град В, бр. 12.

14. Ав. [DNIVSTI]–NVSPPAVI Иста представа.

Рв. К, изнад Θ̄KС, лево A|N|N|O, десно Є; у одсечку TЄS

Тежина 5,33 g; Промер 21 mm; Оса 6.

Reference: BMC 108-109; Ratto 837; DOC 67; MIBE 70c: 569/570.

НМБ инв. 1189-58.

Porović 1984, 65: Остава Царичин град В, бр. 14.

Јустин II/Тиберије, Неотређена ковница, полуфолис

15. Ав. [...] Цар, лево и царица, десно са нимбом, седе на престолу са наслоним спреда; носе круну и дугу одећу; десном руком држе, цар, глоб са крстом, царица скиптар са крстом.

Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно [...]; у одсечку [...]

Тежина 4,75 g; Промер 23 mm; Оса 3.

Reference: BMC -; Ratto -; DOC -; MIBE -: 568/582.

НМБ инв. 1189-49.

Porović 1984, 66: Остава Царичин град В, бр. 15.

ОСТАВА ЦАРИЧИН ГРАД С

Јустин I, Константинопољ, фолис

1. Ав. [DNIVSTI-NV]SPPAVC Попрсје Јустина I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.
Рв. М, изнад †, лево и десно *, испод А; у одсечку CON
Тежина 8,89 g; Промер 28 mm; Оса 12.
Reference: BMC 20; Ratto 390; DOC 8a; MIBE 11: 518/522.
НМБ инв. 1189-15.
Роровић 1984, 77: Остава Царичин град С, бр. 1.
-

Јустин II, Константинопољ, фолис

2. Ав. DNIVSTI-NVSPPAVI Јустин II, лево и Софија, десно са нимбом, седе на престолу са наслоним спреда; носе круну и дугу одећу; десном руком држе, цар, глоб са крстом, царица скиптар са крстом.
Рв. М, изнад †, лево A|N|N|O, десно Ч, испод Є; у одсечку CON
Тежина 12,26 g; Промер 31 mm; Оса 12.
Reference: BMC 45; Ratto 795; DOC 26d; MIBE 43a: 570/571.
НМБ инв. 1189-35.
Роровић 1984, 78: Остава Царичин град С, бр. 2.
-

Никомедија, фолис

3. Ав. [DN]IVSTI-NVSPPAVI Јустин II, лево и Софија, десно са нимбом, седе на престолу са наслоним спреда; носе круну и дугу одећу; десном руком држе, цар, глоб са крстом, царица скиптар са крстом.
Рв. М, изнад †, лево A|N|N|O, десно Ц, испод А; у одсечку NIKO
Тежина 12,03 g; Промер 32 mm; Оса 6.
Reference: BMC 134; Ratto 849; DOC -; MIBE 46a: 570/571.
НМБ инв. 1189-30.
Роровић 1984, 78: Остава Царичин град С, бр. 4.
 4. Ав. [DN]IVSTI-NVSPPAVI Иста представа.
Рв. М, изнад †, лево A|N|N|O, десно ЦI, испод В; у одсечку NIKO
Тежина 12,98 g; Промер 29 mm; Оса 6.
Reference: BMC -; Ratto -; DOC -; MIBE 46b: 571/572.
НМБ инв. 1189-31.
Роровић 1984, 78: Остава Царичин град С, бр. 5.
-

5. Ав. [DN]IVSTI–NVSPPAVI Иста представа.

Рв. М, изнад †, лево A|N|N|O, десно U|II, испод В; у одсечку NIKO

Тежина 13,02 g; Промер 29 mm; Оса 12.

Reference: BMC -; Ratto -; DOC 98c; MIBE 46b: 572/573.

НМБ инв. 1189-33.

Porović 1984, 78: Остава Царичин град С, бр. 6.

6. Ав. DNIVSTI–NVSPPAVI Иста представа.

Рв. М, изнад †, лево A|N|N|O, десно X|II|I, испод А; у одсечку NIKO

Тежина 14,32 g; Промер 31 mm; Оса 6.

Reference: BMC 157-158; Ratto 864; DOC -; MIBE 46a: 577/578.

НМБ инв. 1189-32.

Porović 1984, 78: Остава Царичин град С, бр. 7.

Јустин II/Тиберије, Солун, полуфолис

7. Ав. [...] Цар, лево и царица, десно са нимбом, седе на престолу са наслоним спреда; носе круну и дугу одећу; десном руком држе, цар, глоб са крстом, царица скиптар са крстом.

Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно Ч; у одсечку TES

Тежина 5,22 g; Промер 20 mm; Оса 6.

Reference: BMC -; Ratto -; DOC -; MIBE 70a/65: 569/579.

НМБ инв. 1189-43.

Porović 1984, 78: Остава Царичин град С, бр. 8.

Маврикије, Константинопољ, фолис

8. Ав. DNMAVRICI–TIBERIPPAV Попрсје Маврикија приказано спреда; носи шлем и оклоп; десном руком држи глоб са крстом, лево штит са представом коњаника на десно који копљем пробада непријатеља.

Рв. М, изнад †, лево A|N|N|O, десно U|II, испод В; у одсечку CON

Тежина 11,10 g; Промер 32 mm; Оса 6.

Референце: BMC 46-47; Ratto -; DOC -; MIBE 67D: 589/590.

НМБ инв. 1189-65.

Porović 1984, 78: Остава Царичин град С, бр. 9.

Полуфолис

9. Ав. DNMAVRI–TIBERPPAV Попрсје Маврикија приказано спреда;
носи шлем и оклоп; десном руком држи глоб са крстом, лево штит са
представом коњаника на десно који копљем пробада непријатеља.
Рв. К, изнад +, лево A|N|N|O, десно Ч|II, испод В
Тежина 6,14 g; Промер 26 mm; Оса 6.
Референце: BMC -; Ratto -; DOC 53b; MIBE 70D: 588/589.
НМБ инв. 1189-62.
Роровић 1984, 79: Остава Царичин град С, бр. 11.
-

10. Ав. [DNMAVRI]–TIBERPPAV Иста представа.
Рв. К, изнад +, лево A|N|N|O, десно Ч|II[.], испод Г
Тежина 5,18 g; Промер 25 mm; Оса 3.
Референце: BMC -; Ratto -; DOC -; MIBE 70D: 588/591.
НМБ инв. 1189-54.
Роровић 1984, 79: Остава Царичин град С, бр. 10.
-

Солун, полуфолис

11. Ав. [DN]MAVRI–TIBPPAVC Попрсје Маврикија приказано спреда;
носи шлем и оклоп; десном руком држи глоб са крстом, лево штит са
представом коњаника на десно који копљем пробада непријатеља.
Рв. К, изнад +, лево A|N|N|O, десно XI; у одсечку TЄS
Тежина 6,39 g; Промер 23 mm; Оса 6.
Reference: BMC 83; Ratto -; DOC -; MIBE 113D: 592/593.
НМБ инв. 1189-63.
Роровић 1984, 79: Остава Царичин град С, бр. 13.
-

12. Ав. DNMAVRI–TIBPPAVC Иста представа.
Рв. К, изнад +, лево A|N|N|O, десно ХΔ; у одсечку TЄZ
Тежина 5,26 g; Промер 22 mm; Оса 6.
Reference: BMC 120; Ratto 1097; DOC -; MIBE 113D: 596/597.
НМБ инв. 1189-67.
Роровић 1984, 79: Остава Царичин град С, бр. 15.
-

13. Ав. [DN]MAVRI-TIBPPAVI Иста представа.

Рв. К, изнад ✚, лево A|N|N|O, десно ХД; у одсечку TE[S]

Тежина 5,52 g; Промер 22 mm; Оса 6.

Reference: BMC 120; Ratto 1097; DOC -; MIBE 113D: 596/597.

НМБ инв. 1189-66.

Роровић 1984, 79: Остава Царичин град С, бр. 14.

Неодређена ковница, полуфолис

14. Ав. DNMAVRI-[TIBPPAVC] Попрсје Маврикија приказано спреда; носи шлем и оклоп; десном руком држи глоб са крстом, лево штит са представом коњаника на десно који копљем пробада непријатеља.

Рв. К, изнад ✚, лево A|N|N|O, десно ХД; у одсечку [...]

Тежина 4,53 g; Промер 22 mm; Оса 6.

Reference: BMC -; Ratto ; DOC -; MIBE -: 596/597.

НМБ инв. 1189-41.

Роровић 1984, 79: Остава Царичин град С, бр. 16.

БИБЛИОГРАФИЈА

Гај-Поповић 1973

Д. Гај-Поповић, Две оставе бронзаног византијског новца VI века из нумизматичке збирке Народног музеја у Београду, *Зборник Народног музеја* VII, 25-37.

Гај-Поповић 1984

D. Gaj-Popović, Trois trésors de monnaies de bronze protobyzantins du Musée national de Belgrade, *Нумизматичар* 7, 18-30.

Грбић 1939

М. Грбић, Византијски новци из Царичина Града, *Сѣаринар* XIV, 109-110.

Ivanišević 1990

V. Ivanišević, *Les monnaies, Caričin Grad II: Le quartier sud-ouest de la Ville Haute*, éd. B. Bavant, V. Kondić, J. M. Spieser, Rome - Belgrade, 259-267.

Ivanišević 2010

V. Ivanišević, La monnaie paléobyzantine dans l'Illyricum du nord, *Mélanges Cécile Morrisson, Travaux et Mémoires* 16 (Paris), 441-454.

Иванишевић 2014

В. Иванишевић, Налази новца из Источног подграђа Царичиног града, *Лесковачки зборник* LIV, 41-52.

Иванишевић, Радић 1998

В. Иванишевић, В. Радић, Четири оставе византијског новца из збирке Народног музеја у Београду, *Нумизматичар* 20, 131-146.

Ivanišević, Stamenković 2017

V. Ivanišević, S. Stamenković, Coin Finds from the intramural housing in Caričin Grad (Justiniana Prima), in: *Numismatica e Archeologia. Monete, stratigrafie e contesti. Dati a confronto*, a cura di G. Pardini, N. Parise, F. Marani, Roma, 601-608.

Мано-Зиси 1955

Ђ. Мано-Зиси, Ископавање на Царичину Граду 1949-1952 године, *Сѣаринар* III-IV (1952-1953), 127-168.

Morrisson и др. 2006

C. Morrisson, V. Popović, V. Ivanišević, *Les trésors monétaires byzantins des Balkans et d'Asie Mineure (491-713)*, Réalités byzantines 13: Paris.

Popović 1975

V. Popović, Les témoins archéologiques des invasions avaro-slaves dans l'Illyricum byzantin, *Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité* 87.1, 445-504.

Popović 1978

V. Popović, La descente des Koutrigours, des Slaves et des Avars vers la mer Égée: le témoignage de l'archéologie, *Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 122.3, 596-648.

Popović 1981

V. Popović, Une invasion slave sous Justin II inconnue des sources écrites, *Нумизматичар* 4, 111-126.

Popović 1984

V. Popović, Petits trésors et trésors démembrés de monnaie de bronze protobyzantins de Serbie, *Нумизматичар* 7, 57-90.

Радић 1994

В. Радић, Налаз сребрног новца цара Ираклија и Констанса II из збирке Народног музеја у Београду, *Нумизматичар* 17, 75-84.

Radić и др. 2008

V. Radić, P. Papadopoulou, V. Ivanišević, The 12th and 13th Century Hoards of Byzantine Coins from the National Museum in Belgrade, *Нумизматичар* 26-27, 319-354.

Радић, Иванишевић 2006

В. Радић, В. Иванишевић, *Византијски новац из Народној музеј у Београду*: Београд.

Vujadin IVANIŠEVIĆ
Institute of Archaeology, Belgrade

Vesna RADIC
National museum, Belgrade

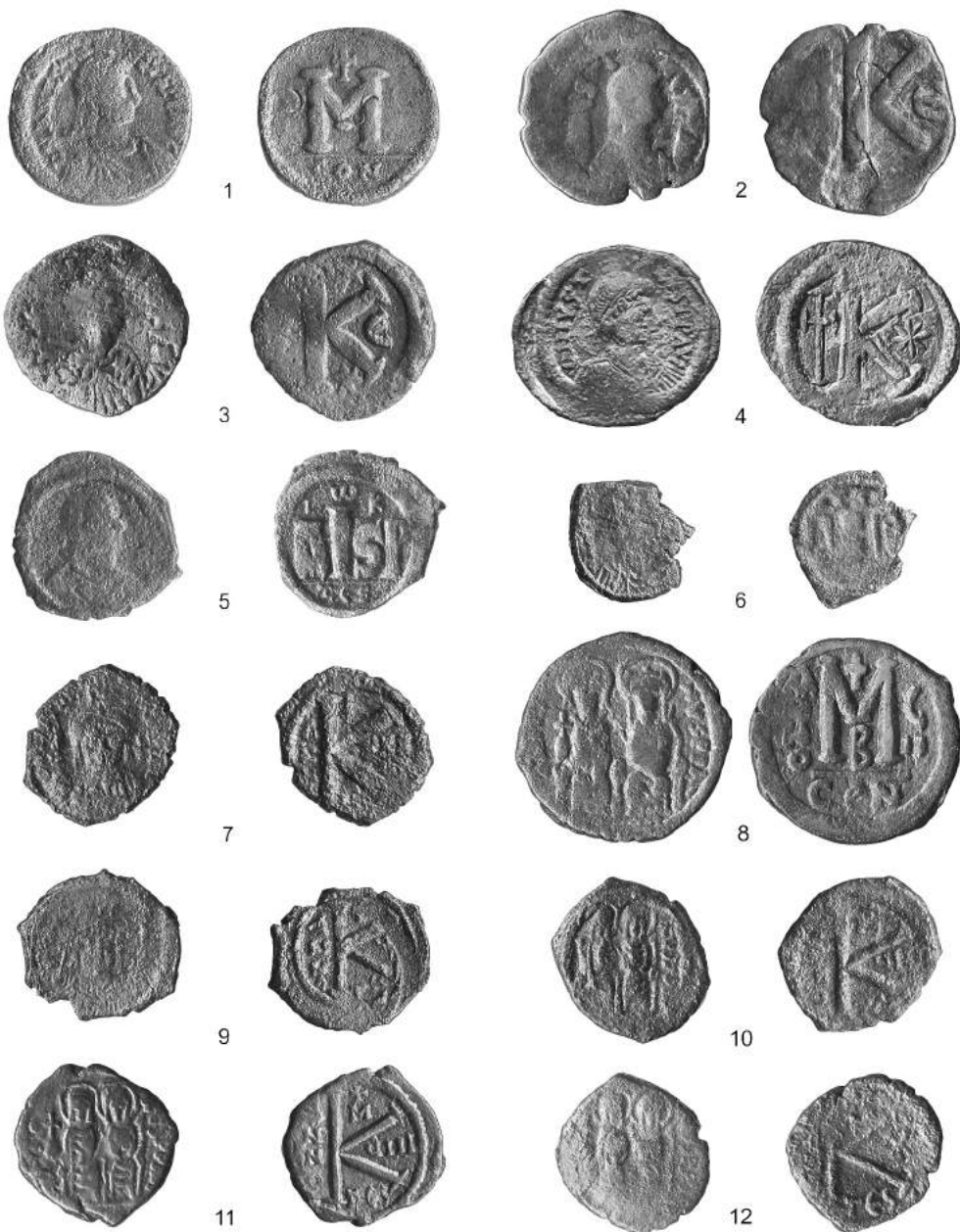
EARLY BYZANTINE COINS FROM CARIČIN GRAD IN THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM IN BELGRADE

SUMMARY

Individual finds of early Byzantine coins and three hoards from Caričin Grad are published in this paper. The coins were discovered between 1950 and 1965. Based on the excavation journals and field inventories, it was only possible to determine the location and year of discovery for a small number of coins. The largest number of coins was found in the Upper Town, in the complex of buildings southwest of the circular place. The coins of Maurice and above all, Phocas, stand out among them, as do the coins published in this paper. These issues are a clear indication of the continuity of monetary circulation at the end of the 6th and beginning of the 7th century.

Three hoards that were published earlier (Caričin Grad A, B and C) are reported in the paper, since the reading of some coins has been corrected, as well as the composition of the Caričin Grad C hoard. Two coins of this find were discovered in other parts of the city, which was established according to data from excavation journals and field inventories.

Царичин град - Појединачни налази

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

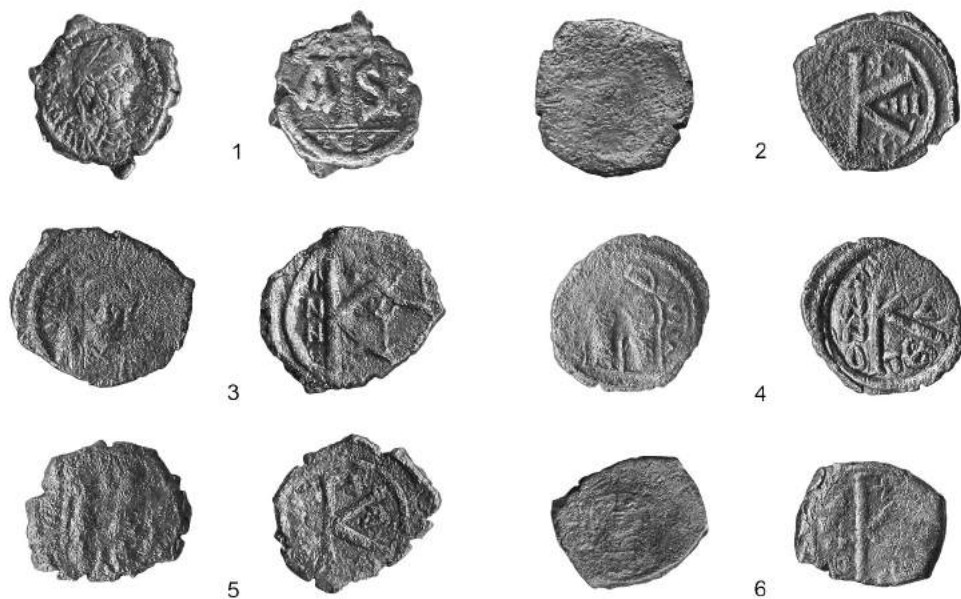

24

Остава Царичин град А

Остава Царичин град В

15

Остава Царичин град С

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

Вујадин ИВАНИШЕВИЋ
Археолошки институт Београд

Весна РАДИЋ
Народни музеј Београд

РАНОВИЗАНТИЈСКИ НОВАЦ ИЗ СТОБИЈА У ЗБИРЦИ НАРОДНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

Апстракт: Објављени су примерци новца из Стобија који се чувају у колекцији Народног музеја у Београду. Реч је о 16 фолиса и полуфолиса кованих у распону од Јустина I до Ираклија, откривених пре Другог светског рата делом на простору Епископске базилике. Иако је реч о невеликом броју примерака новца, ова збирка јасно оцртава поједине важне аспекте новчане циркулације на простору Македоније. Бележимо концентрацију емисија полуфолиса Јустина II и Тиберија Константина солунске ковнице, што одговара познатим трендовима оптицаја новца у другој половини 6. века. Исто тако, прекид циркулације новца са ковањима Тиберија 581/582. године је у корелацији са престанком оптицаја новца у Стобима око 584/585. године, посведоченим налазима новца у оквиру кућа у северном делу локалитета. У овом раздобљу похрањен је већи број депоа новца у Стобима, као и у другим деловима Македоније. Овај прекид је доведен у везу са великом словенском опсадом Солуна из 586. године. На крају вреди поменути фолис Ираклија кован у Константинопољу 633/634. године, који указује на доток новца током прве половине 7. столећа.

Кључне речи: Стоби, Византија, Македонија, новац, оптицај

У Народном музеју у Београду чува се невелика збирка рановизантијског бронзаног новца, који је пронађен приликом археолошких ископавања у Стобима. Назначен само као студијски материјал, одређен за даљу научну обраду, о овом вредном налазу су изостале информације о времену његовог

проналаска и доспећа у музејску нумизматичку колекцију. Једини релевантни подаци забележени су на етикетама уз три примерка новца (Кат. бр. 3, 5 и 9) на којима су само наведени подаци: “Базилика” и инвентарски бројеви. Ови новци су највероватније доспели у музеј још пре Другог светског рата. Наиме, Народни музеј у Београду је под руководством Владимира Петковића, Балдуина Сарије и Ђорђа Мано-Зисија, уз сарадњу са Рудолфом Егером, између 1924. и 1936. године, изводио велика археолошка истраживања на овом локалитету. У том периоду, откривени су бројни објекти, а међу њима и Епископска базилика. Како важан део налаза са ових истраживања, који је доспео у Народни музеј, представљају мермерни капители из наведене базилике, те не би требало искључити могућност да највећи број пронађеног новца потиче управо са истраживања овог црквеног комплекса.¹ Додајмо да се један други важан налаз - остава од пет солида - нађена у Стобима, такође налази у збирци Народног музеја у Београду. Реч је о емисијама ковнице Константинопољ, Јустинијана I, два солида (MIBE 7) и Јустина II, три солида (MIBE 3b и 5 два примерка).²

Из период пре Другог светског рата мали је број података у литератури о налазима рановизантијског новца у Стобима. Наведимо налаз једног фолиса Анастасија I у оквиру “Полихармосове синагоге” Sabatier IX,3: MIBE 29/30: 512/518).³

Колекција од 16 бронзаних рановизантијских примерака новца из Стобија, која се чува у Народном музеју у Београду, представља појединачне налазе у распону од емисија Јустина I до ковања Ираклија (Табела 1). Међу овим новцима издвајају се емисије Јустина II и Тиберија Константина, које потичу из ковница Кизик и посебно Солун. Ковница Солун је у другој половини 6. века снабдевала Илирик новцем, посебно полуфолисима који су чинили основу циркулације ситног бронзаног новца.⁴

Иако је реч о малом узорку, ови налази сведоче о појединим аспектима новчане циркулације. Овде ћемо посебну пажњу обратити на прекид новчаног оптицаја који се завршава са ковањима Тиберија Константина. Последње ковање овог владара представља полуфолис ковнице Солун кован 581/582. године (Кат. бр. 15).

1 Сарија 1925, 287-300; Сарија 1929, 14-13; Мано-Зиси 1936, 164-168.

2 Morrisson и др. 2006, бр. 111; Радић, Иванишевић 2006, 21, 106, бр. 221 и 224; 110, бр. 362, 363 и 369.

3 Петровић 1932, 86; Sabatier 1962, 154, бр. 13, Pl. IX.3.

4 Morrisson и др. 2006: 59-61, Fig. 10c.

Владар	Година	Ковница				
		Con	Nik	Kyz	Tes	Неодређена
Јустин I	518-527	20n				
Јустин I - Јустинијан I	518-538					40n
Јустинијан I	527-537	40n × 2				
	546-547			40n		
Јустин II	570-571		40n			
	571-572				20n	
	572-573			20n		
	574-575			20n	20n	
	576-577				20n	
	577-578				20n	
Тиберије	578-579				20n × 2	
	581-582				20n	
Ираклије	634-635	40n				

Табела 1: Приказ налаза фолиса (40n) и полуфолиса (20n) према владару, години ковања и ковници

Table 1 – Finds of folles (40n) and half folles (20n) according to ruler, date of issue and mint

Слична дистрибуција и прекид циркулације новца посведочена је на поду кућа у северном делу Стоба истражених између 2008-2010. године. Оптицај новца се прекида са првим ковањима Маврикија из 583/584. године.⁵ Исти *terminus* имају оставе новца откривене на самом локалитету: Стоби В, С и D, као и Стоби Е и F које се завршавају са емисијама из 584-585. године.⁶ Овом хоризонту похрањивања припадају и следећи депои: Прилеп А,⁷ Баба А и В,⁸ Баргала А,⁹ Хераклеја Линкестис А и В,¹⁰ Кула и Скупи.¹¹ Ту су и депои из Охрида, нађен 2002. и Маркових кула.¹²

Овај феномен је раније уочио Владислав Поповић. У попису налаза новца из Македоније, међу којима су ковања из Хераклеје Линкестис, Стоба, Баргале, Лихнидоса и других локалитета, који је аутор сачинио 1979. године, налази се 373 примерака новца 6. и почетка 7. века. Међу овим налазима јасно се уочава прекид оптицаја новца после 584/585. године, исто као и код остава новца. Само два примерка припадају каснијим ковањима из 589/590. и 614/615. године. Аутор је овај упад с правом повезао са великим словенском опсадом Солуна из 586. године и освајањима градова у Македонији.¹³

⁵ Hadji-Maneva 2009, 114, Table 2.

⁶ Hadji-Maneva 2009, 113 и 123-126, бр. 14-19; Stobi B: Morrisson и др. 2006, 209-210, бр. 112.

⁷ Hadji-Maneva 2009, 113 и 126, бр. 20.

⁸ Hadji-Maneva 2009, 113 и 126-127, бр. 21 и 22; Morrisson и др. 2006, 202-203, бр. 105.

⁹ Hadji-Maneva 2009, 113 и 127-128, бр. 23; Morrisson и др. 2006, 203-205, бр. 106.

¹⁰ Morrisson и др. 2006, 187-189, бр. 90 и 91.

¹¹ Hadzi-Maneva 2009, 47-49, Table 1.

¹² Morrisson и др. 2006, 291-292, бр. 208b; 335, бр. 255.

¹³ Popović 1980, 242-244; Morrisson и др. 2006, 81-82.

Од појединачних примерака свакако да највише пажње заокупља фолис Ираклија кован у Константинопољу 634/635. године (Кат. бр. 16). Овај налаз мења слику о циркулацији византијског новца у првој половини 7. века. Са подручја централног Балкана ретки су налази новца Ираклија. Углавном је реч о његовим првим емисијама кованим до 616. године.¹⁴ Нешто млађи је налаз хексаграма из Царичиног града који се датира у 615/625. годину.¹⁵ Из друге половине 7. века је солид Констанса II кован 661/663. године нађен у Облацини код Мрошине.¹⁶

За наше тумачење циркулације новца посебно су важни налази из Македоније. Тако, Иван Микулчић наводи налаз оставе новца из Валандова из 1930-тих која је садржавала 40 солида од којих најмлађи припадају емисијама Ираклија кованим између 613. и 629. године.¹⁷ Међу најважније налазе спада остава новца из Градеца код Врнице са 60 солида и тремисеса од којих је најмлађи кован између 662. и 667. године.¹⁸ Овој групи припада и остава хексаграма из Валандова са последњим ковањима из 659/668. године.¹⁹

Појава фолиса Ираклија кованог 634/635. године указује на свакако скроман оптицај новца, које је тешко везати, у недостатку других података, за обнову живота у опустелим Стобима.

КАТАЛОГ

Референце:

- BMC - W. Wroth, *Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum*, London 1908.
- DOC - A. R. Bellinger, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Anastasius to Maurice, 491-602*, Vol. 1, Washington D.C. 1966; Ph. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Phocas to Theodosius III, 602-717*, Vol 2.1, Washington D.C. 1966.
- MIB - W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini*, Von Heraclius bis Leo III/Alleinregierung (610-720), Band 3, Wien 1981.
- MIBE - W. Hahn, M. A. Metlich, *Money of the Incipient Byzantine Empire* (Anastasius I - Justinian I, 491-565), Wien 2000; W. Hahn, M. A. Metlich, *Money of the Incipient Byzantine Empire Continued* (Justin II - Revolt of the Heraclii 565-610), Wien 2009.
- Ratto - R. Ratto, *Monnaies byzantines*, Amsterdam 1959.

¹⁴ Popović 1975, 495-496; Popović 1980, 246-247.

¹⁵ Ivanišević 2010, 451.

¹⁶ Црноглавац 2005, 110, бр. 165.

¹⁷ Mikulčić 2002, 112.

¹⁸ Hadži-Maneva 2009, 51.

¹⁹ Радић 1994, 75-84.

Јустин I, Константинопољ, полуфолис

1. Ав. [DNIVSTI]–NVSPPAVI Попрсје Јустина I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.
Рв. К, изнад и испод [.] , лево †, десно [.]
Промер 24 mm; Тежина 7,49 g; Оса 6.
Референце: BMC -; Ratto -; DOC -; MIBE -: 518/527.
НМБ инв. 1188-3.

Јустин I - Јустинијан I, неодређена ковница, фолис

2. Ав. DNIV[] Попрсје цара окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.
Рв. М, изнад †, лево и десно *, испод А; у одсечку [...]
Промер 30 mm; Тежина 16,23 g; Оса 6.
Референце: BMC -; Ratto -; DOC -; MIBE - : 518/538
НМБ инв. 1188-2.

Јустинијан I, Константинопољ, фолис

3. Ав. [DNIVSTINI]–ANVSPPAVI Попрсје Јустинијана I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.
Рв. М, изнад †, лево *, десно †/●, испод Г; у одсечку C[ON]
Промер 30 mm; Тежина 15,89 g; Оса 12.
Референце: BMC -; Ratto -; DOC -; MIBE 85: 527/537.
НМБ инв. 1188-4.
Базилика, инв. бр. 42.

4. Ав. [DNIVSTINI]–ANVS[PPAV] Иста представа.
Рв. М, изнад †, лево и десно †, испод Е; у одсечку CO[N]
Промер 30 mm; Тежина 13,72 g; Оса 12.
Референце: BMC 38; Ratto 491; DOC 29a; MIBE 87: 527/537.
НМБ инв. 1188-5.

Кизик, фолис

5. Ав. DNIVSTINI–ΔNVSPPAVI Попрсје Јустинијана I приказано спреда; носи шлем, дијадему и оклоп; десном руком држи глоб са крстом, лево штит са представом коњаника на десно који копљем пробада непријатеља. У пољу – †
Рв. М, изнад †, лево A|N|N|O, десно X|X, испод В; у одсечку KYZ

Промер 36 mm; Тежина 20,54 g; Оса 6.

Референце: BMC -; Ratto 629; DOC 172b; MIBE 120a: 546/547.

НМБ инв. 1188-6.

Базилика, инв. бр. 35.

Јустин II, Никомедија, фолис

6. Ав. [DNIVSTI]–NVSPPAV Јустин II, лево и Софија, десно са нимбом, седе на престолу са наслоним спреда; носе круну и дугу одећу; десном руком држе, цар глоб са крстом, царица скиптар са крстом.

Рв. М, изнад †, лево A|N|N|O, десно Ц, испод А; у одсечку NIKO

Промер 30 mm; Тежина 11,80 g; Оса 6.

Референце: BMC 134; Ratto 849; DOC -; MIBE 46a: 570/571.

НМБ инв. 1188-7.

Кизик, полуфолис

7. Ав. DNVSTI–NVSPPAVI Јустин II, лево и Софија, десно са нимбом, седе на престолу са наслоним спреда; носе круну и дугу одећу; десном руком држе, цар глоб са крстом, царица скиптар са крстом. У средини †

Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно ЦII, испод KYZ

Промер 22 mm; Тежина 7,59 g; Оса 12.

Референце: BMC -; Ratto 887; DOC 131; MIBE 51b: 572/573.

НМБ инв. 1188-8.

8. Ав. [DNVSTI]–NVSPPAVI Иста представа.

Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно Х, испод KYZ

Промер 20 mm; Тежина 5,38 g; Оса 12.

Референце: BMC 188-189; Ratto 889; DOC 133; MIBE 51b: 574/575.

НМБ инв. 1188-10.

Солун, полуфолис

9. Ав. DNIVSTI–NV[SPPAVI] Јустин II, лево и Софија, десно са нимбом, седе на престолу са наслоним спреда; носе круну и дугу одећу; десном руком држе, цар глоб са крстом, царица скиптар са крстом.

Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно Z; у одсечку TCS

Промер 19 mm; Тежина 5,42 g; Оса 6.

Референце: BMC 112; Ratto -; DOC -; MIBE 70a: 571/572.

НМБ инв. 1188-9.

Базилика, инв. бр. 27.

10. Ав. DN[IVSTI]–NVSPPAVI Иста представа.

Рв. К, изнад Θ^+C , лево A|N|N|O, десно X; у одсечку TES

Промер 20 mm; Тежина 5,65 g; Оса 6.

Референце: BMC 117-118; Ratto -; DOC 78; MIBE 70e: 574/575.

НМБ инв. 1188-11.

11. Ав. [DNIVSTI–NVSPPAVI] Иста представа.

Рв. К, изнад Φ^+C , лево A|N|N|O, десно XII; у одсечку TES

Промер 20 mm; Тежина 5,94 g; Оса 6.

Референце: BMC 122-123; Ratto 842; DOC 84; MIBE 70f: 576/577.

НМБ инв. 1188-13.

12. Ав. [DNIVSTI]–NVSPPAVI Иста представа.

Рв. К, изнад Φ^+C , лево A|N|N|O, десно XI||; у одсечку TES

Промер 20 mm; Тежина 5,84 g; Оса 6.

Референце: BMC 124; Ratto -; DOC 85; MIBE 70f: 577/578.

НМБ инв. 1188-12.

Тиберије Константин, Солун, полуфолис

13. Ав. $\mathfrak{D}MTIB[CONS-T]ANTPPAV$ Тиберије, лево и Анастасија, десно са нимбом, седе на престолу са наслоним спреда; носе круну и дугу одећу; десном руком држе, цар глоб са крстом, царица скиптар са крстом.

Рв. К, изнад Φ^+ , лево A|N|N|O, десно Ч; у одсечку TES

Промер 18 mm; Тежина 5,93 g; Оса 6.

Референце: BMC 60-62; Ratto 922; DOC 23; MIBE 65: 578/579.

НМБ инв. 1188-16.

14. Ав. $\mathfrak{D}MTIB[CONS-TANTPPAV]$ Иста представа.

Рв. К, изнад Φ^+ , лево A|N|N|O, десно Ч; у одсечку TES

Промер 20 mm; Тежина 6,52 g; Оса 6.

Референце: BMC 60-62; Ratto 922; DOC 23; MIBE 65: 578/579.

НМБ инв. 1188-15.

15. Ав. $[\mathfrak{D}MTIBCONS]-TANTPPA$ Иста представа.

Рв. К, изнад Φ^+ , лево A|N|N|O, десно Ч|||; у одсечку TES

Промер 20 mm; Тежина 6,78 g; Оса 6.

Референце: BMC 64; Ratto 994; DOC -; MIBE 65: 581/582.

НМБ инв. 1188-14.

Ираклије, Константинопољ, фолис

16. Ав. Ираклије, лево и Ираклије Константин, десно, стоје спреда; носе круну са крстом, Ираклије кратку војничку тунику и оклоп, Ираклије Константин, хламиду; десном руком држе, Ираклије крст, Ираклије Константин глоб са крстом. У пољу изнад – +

Рв. М, изнад Θ, лево A|N|N|O, десно []|X|Ч, испод В; у одсечку CON

Промер 25 mm; Тежина 5,60 g; Оса 6.

Референце: BMC -; Ratto -; DOC -; MIB 164e: 634/635.

НМБ инв. 1188-17.

БИБЛИОГРАФИЈА

Црноглавац 2005

В. Црноглавац, Византијски новац (491-1078) из збирке Народног музеја у Нишу, *Зборник Народног музеја Ниш* 13-14, 61-162.

Hadji-Maneva 2009

М. Hadji-Maneva, Early Byzantine coin circulation in Macedonia Secunda, *Cercetări numismatice* XV, 107-132.

Hadži-Maneva 2009

М. Hadži-Maneva, Coin hoards from the late 6th and 7th century discovered in the Republic of Macedonia, in: *Byzantine Coins in Central Europe Between the 5th and 10th Century*, ed. Marcin Woloszyn, Cracow: 47-56.

Ivanišević 2010

В. Ivanišević, La monnaie paléobyzantine dans l'Illyricum du nord, *Mélanges Cécile Morrisson, Travaux et Mémoires* 16 (Paris), 441-454.

Мано-Зиси 1936

Ђ. Мано-Зиси, Ископавања у Стобима 1933 и 1934, *Сѣаринар* X-XI (1935-1936), 145-170.

Mikulčić 2002

Ivan Mikulčić, *Spätantike und frühbyzantinische Befestigungen in Nordmakedonien. Städte-Vici-Refugien-Kastelle*, C. H. Beck: Munich.

Morrisson и др. 2006

C. Morrisson, V. Popović, V. Ivanišević, *Les trésors monétaires byzantins des Balkans et d'Asie Mineure (491-713)*, *Réalités byzantines* 13: Paris.

Петровић 1932

Ј. Петровић, Ископавања у Стобима 1931, *Сѣаринар* VII, 81-86.

Popović 1975

V. Popović, Les témoins archéologiques des invasions avaro-slaves dans l'Illyricum byzantin, *Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité* 87.1, 445-504.

Popović 1980

V. Popović, Aux origines de la slavisation des Balkans : la constitution des premières sklavinies macédoniennes vers la fin du VIe siècle, *Comptes-rendus des séances de l'Académie des inscriptions et belles-lettres* 124.1, 230-257.

Радић 1994

В. Радић, Налаз сребрног новца цара Ираклија и Констанса II из збирке Народног музеја у Београду, *Нумизматичар* 17, 75-84.

Радић, Иванишевић 2006

В. Радић, В. Иванишевић, *Византијски новац из Народног музеја у Београду*: Београд.

Sabatier 1962

J. Sabatier, *Description générale des monnaies byzantines frappées sous les empereurs d'Orient, depuis Arcadius jusqu'à la prise de Constantinople par Mahomet II*: Paris - Londres.

Сариа 1925

Б. Сариа, Ископавања у Стобију, *Гласник Скойскої научної друшћива*, 1.1, 287-300.

Сариа 1929

Б. Сариа, Истраживања у Стобима, *Гласник Скойскої научної друшћива* 5, 1-13.

Vujadin IVANIŠEVIĆ
Institute of Archaeology, Belgrade

Vesna RADIC
National museum, Belgrade

EARLY BYZANTINE COINS FROM STOBI IN THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM IN BELGRADE

SUMMARY

Coins from Stobi, which are part of the collection of the National Museum of Belgrade, are published in this article. They include 16 folles and half folles, struck from Justin I to Heraclius, discovered before the Second World War, partly in the area of the Episcopal basilica. Although these are not a large number of coins, the collection clearly demonstrates some aspects of the monetary circulation in the territory of Macedonia. We recorded a concentration of half-folles of Justin II and Tiberius Constantine struck in Thessaloniki, which corresponds to the known trends in the second half of the 6th century. Similarly, the last coins of Tiberius Constantine from the collection, are related to the end of circulation in Stobi around 584/585, which is corroborated by the discoveries of coins in the houses in the northern part of the city. A significant number of monetary hoards from Stobi and other parts of Macedonia are deposited during the same period. These events are linked to the great Slavic siege of Thessaloniki in 586.

Finally, it is worth mentioning a follis of Heraclius minted in Constantinople in 633/634, which reveals a circulation of coins during the first half of the 7th century.

ТАБЛА 1 / TABLE 1

ТАБЛА 2 / TABLE 2

11

12

13

14

15

16

Марија МАРИЋ ЈЕРИНИЋ
Народни музеј у Београду

ОДЛИКОВАЊА ИЗ ЗАОСТАВШТИНЕ ТЕОДОРА-ТЕЈЕ РАДОСАВЉЕВИЋА

Апстракт: Заоставштина Теодора-Теје Радосављевића (1805-1873)¹, аустријског царског официра, народног пуковника и комесара Срема током Српског народног покрета (1848-1849), потоњег аустријског конзула у Кнежевини Србији (1850-1858), поклоњена је Хисториско-уметничком музеју 1930. године. Истраживање спровођено са циљем утврђивања документарности и аутентичности фалеристичког сегмента заоставштине, данас у саставу Збирке одликовања Народног музеја у Београду, поред осталог је изискивало реконструкцију њеног првобитног састава, као историјског извора по себи, која је тек као целина обезбедила релевантне сегменте за адекватну музеолошку обраду и документовану анализу сачуваних одликовања.

Кључне речи: Теодор-Теја Радосављевић, заоставштина, реконструкција, документарност, одликовања.

Заоставштина Теодора-Теје Радосављевића, аустријског царског официра, народног пуковника и комесара Срема у Српском народном покрету током 1848. и 1849. године, потоњег аустријског конзула у Кнежевини Србији и команданта тврђаве у Осијеку, поклоњена је Хисториско-уметничком музеју 1930. године. Основна музеолошка обрада њеног фалеристичког сегмента, који се данас налази у саставу Збирке одликовања Народног музеја

¹ Године рођења и смрти у домаћој историографији о Теодору Радосављевићу су биле недовољно истражене. Податак да је Радосављевић од Посавине, Теодор Срета Ритер рођен 20. 3. 1805. а умро 21. 7. 1873. године, за који сматрамо да је веродостојан, потиче из публиковане грађе Бечког државног архива (Schmidt-Brentano 2007, 146). За указивање на овај извор захваљујем колегиници Бојани Илић из Војног музеја у Београду.

у Београду, подразумевала је пре свега утврђивање документарности и аутентичности сачуваних одликовања. Публиковање овог културног наслеђа, које је остало недовољно познато, на трагу је ранијих настојања да се стручној и широј јавности омогући приступ грађи, која представља прворазредни извор за употпуњавање сазнања о још једној значајној личности националне историје 19. века.²

Одсуство пратећих диплома и повеља, којим би се документовала аутентичност и додела постојећег одличја, определило је модалитете истраживања, пре свега у правцу реконструисања првобитног састава заоставштине као целине, чија је изворност нарушена издвајањем појединих артефаката ради употпуњавања фондова Војног и Историјског музеја.³ При том је основна идеја била да се путем увида у структуру свих поклоњених предмета и њиховом контекстуализацијом у познате историографске чињенице, установи шта је од сачуваног одличја додељено самом Теодору Радосављевићу а шта му, због не уклапања појединих примерака у хронолошки оквир његовог живота и деловања, никако није могло припадати.

Садржај сачуваног реверса, својеручно састављен и потписаан од тадашњег управника Владимира Петковића, документује да је 3. октобра 1930. године Хисториско-уметнички музеј, од госпође Данице С. Радосављевић, примио поклон који су чинили следећи предмети: 1) *йорџре Теје Радосављевића йуковника*; 2) *йорџре суйрује Теје Радосављевића*; 3) *гийлому од 1849. йодине издану од Главної Одбора Војводине йоменуиџом Теји*; 4) *гийлому са великим йечайџом од цара Фердинанда I оцу Тејином*; 5) *гийлому са великим йечайџом од цара Франца Јозефа I Теји Радосављевићу*; 6) *сабљу са урезаним именов сйоменуиџој Теје*; 7) *1 куџију са орденима и медаљама*; 8) *један йечайџ са йородичним йрбом*; 9) *две ешарје вишеј офицера*; 10) *1 йейељару и йриџискач сйоменуиџој Теје*.⁴ Уз наведени попис поклоњених предмета, битно је констатовати да се фалеристички део заоставштине у њему исказује само сумарно, као једна кутија са орденима и медаљама, без ближег одређења о њиховој врсти и броју. Приликом каснијег инвентарисања у *Инвентар истџориске збирке*, тадашњи кустос Ђорђе Мано-Зиси био је нешто прецизнији јер под инвентарним бројем 1416. наводи *куџију са 7 ордена и 13 медаља* са напоменом да је *један орден засџуйџен само црџежом*.⁵ Његов пропратни запис, да је наведена заоставштина *йоклон Данице удове йокојној Сџеве Радосављевића бившеј йоџџуковника у Новом Саду*, битана је информација за разумевање одређених нелогичности у саставу поклоњених одликовања, која је уочена приликом њихове прве систематске обраде у сврху

2 Марић-Јеринић, Мухић 2008; Марић-Јеринић 2012; Марић-Јеринић 2013; Марић-Јеринић 2014; Марић-Јеринић 2017.

3 У дугој историји развоја Народног музеја у Београду издвајања предмета из његових збирки ради употпуњавања фондова касније формираних музеја, није била неуобичајена пракса.

4 АНМ Бр. 806/3. октобар 1930.

5 Заоставштина је у *Инвентару истџориске збирке* заведена на страни 240 и 241. под редним бројевима од 1414. закључно са бројем 1417. (Из записа на самом инвентару се зна да је инвентар од броја 94. до 1733. водио кустос Ђорђе Мано Зиси у периоду од 6. X. 1928. до 11. VI. 1947. године).

формирања електронске базе података.⁶ У истом инвентару је остало забележено шта се од поклоњеног материјала издваја за Војни и Историјски музеј. Сабља са урезаним натписом “Radosawlievitsch von Posavina” данас је изложена на сталној поставци Војног музеја у Београду, у чијем фонду се налазе и две ешарпе вишег официра.⁷ Предмети, који се данас чувају у Историјском музеју Србије, две племићке повеље Аврама и Теодора Радосављевића, диплома народном пуковнику Теодору Радосављевићу од Главног Одбора Војводине, потписана од патријарха Рајачића, грбовни печатњак племића Радосављевића од Посавине, притискивач и пепељара, у највећој мери су били предмет основне обраде, излагања и публиковања.⁸

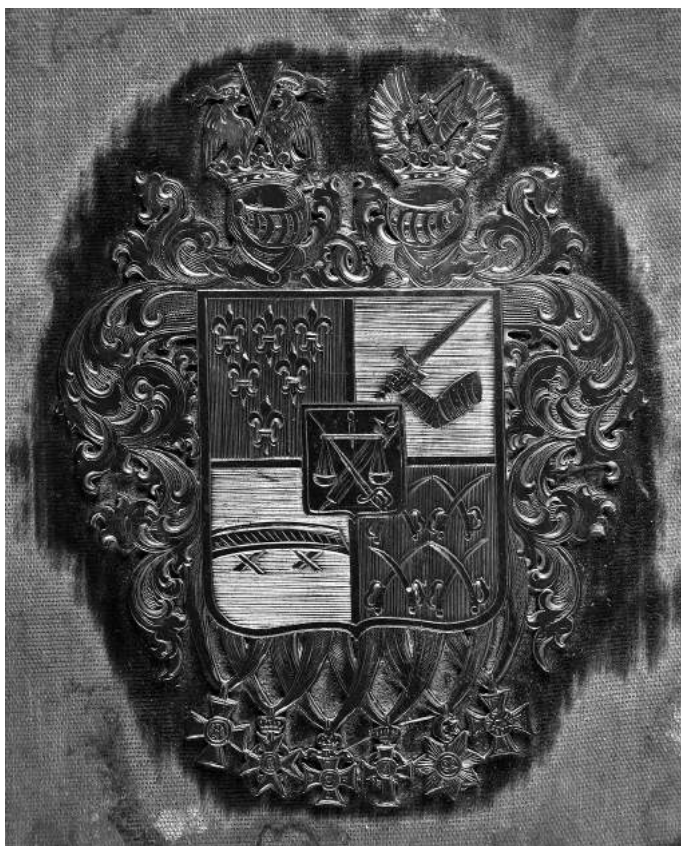
Кутија са орденима и медаљама, која се задржала у Народном музеју, каснијом реорганизацијом је припојена Збирци одликовања, и није била предмет детаљније анализе. Својим изгледом и начином смештаја ордена и медаља испоставило се да је сама кутија извор корисних информација. Према раскошној, ручно гравираној, апликацији племићког грба на поклопцу јасно је да је израђена по специјалној поруџбини власника одликовања, што поткрепљује и оригинални натпис на унутрашњој страни: THEODOR RADOSAVLJEVIĆ RITTER VON POSAVINA.⁹ Детаљ на дну апликованог грба у виду низа са минијатурним гравирама одликовања, који одговарају примерцима смештеним у самој кутији, додатно сведочи о минуциозном граверском раду. Степен прецизности израде је такав да дозвољава јасну идентификацију представљених одликовања: пруски Орден Црвеног орла, грчки Орден Спаситеља, аустријски Орден Леополда, саксонски Орден Албрехта, турски Орден Меџидије и Крст за војну службу (сл. 1).

6 Збирка одликовања Народног музеја у Београду је током 2006. године систематски обрађена и од тада доступна у електронској бази података.

7 Сабља је у саставу Збирке западно европског оружја и опреме, инв. бр 13061. Стари инв. бр. П/62-19 указује на инвентарну књигу 1935/6 и могућу годину њеног уласка у музеј. За информацију захваљујем колегиници Душанки Маричић, музејској саветници Војног музеја. Две ешарпе од црно жуте свиле припадају Збирки униформи и одеће. На картону са инвентарним бројем 23 371, под којим је заведена једна од ешарпи, постоји запис раније кустоскиње Миле Пилетић, да је припадала пуковнику Стевану Радосављевићу. То је информација која захтева проверу, а за податак захваљујем кустосу збирке Бојани Илић.

8 Наведени предмети су у Историском музеју Србије заведени под бројевима: племићка повеља Фердинанда (V) I Абрахаму Радосављевићу из 1836. - АГ, инв. бр. 310/2219; племићка повеља Франца Јозефа I Теодору Радосављевићу из 1856. - АГ, инв. бр. 307/2216 (Ацовић 2008, 379-381, 417, Бојић 2011, 54-57) диплома Главног Одбора Војводине од 30. јануара 1849. године - АГ, инв. бр. 499; грбовни печатњак - Пч инв. бр. 35/564 (Мереник, Колај 2016, 92-93); пепељара - инв. бр. 90/635 и притискивач инв. бр. 91/635.

9 За мишљење да се ради о изузетном граверском раду и да је израда таквих кутија била раширена појава у Аустроугарској оног времена, као и за запажања о типологији појединих одликовања захваљујем господину Томиславу Мухићу.

Сл. 1 Племићки грб Теодора Радосављевића на кутији са одликовањима

Fig. 1 – Coat of arms of Teodor Radosavljević on a box containing decorations

Декорисање породичног племићког грба добијеним одликовањима један је од начина на који је одликовани истицао значај својих знамења части. У том смислу још је репрезентативнији пример портрета Теодора Радосављевића, који је у музеј ушао као део заоставштине заједно са портретом његове супруге.¹⁰ Портретисани је на њему приказан са истим одликовањима која су представљена у додатку племићког грба. Захваљујући тачности цртежа и беспрекорном сликању материје, одликама сликарства Јована Поповића, коме се израда овог портрета приписује, одликовања су представљена на изузетно реалистичан начин. Из тог разлога имамо прворазредни извор који документује врсту и степен одликовања којима је награђен али и начин на који их је носио (сл. 2).

¹⁰ Портрети Теодора-Теје Радосављевића и његове супруге чувају се у Народном музеју у Београду (инв. бр. 31_1134 и 31_1053). Резултат рада на овом тексту је и нови податак о имену и годинама живота Тејине супруге, чији портрет је насловљен као „Теодора Радосављевић“ (Кусовац 1971, кат. бр. 217). Према запису књиге Умрлих православне цркве Успења пресвете Богородице у Осијеку, њено име је било Јосипа, а умрла је 11. децембра 1883. године у 75. години живота. За податак захваљујем колегиници мр Драгојли Живанов, музејској саветници Галерије Матице српске у Новом Саду.

Сл. 2 Теодор-Теја Радосављевић, уље на платну, Јован Поповић 1856.

Fig. 2 – Teodor – Teja Radosavljević, oil on canvas, Jovan Popovic 1856

О врату му је саксонски Орден Албрехта у степену командера.¹¹ На левој страни су: аустријски Орден Леополда - витешки крст са ратном декорацијом (кат. бр. 2), пруски Орден Црвеног орла трећег реда (кат. бр. 4) и Ознака за војну службу прве класе (кат. бр. 5). На десној страни је турски Орден Меџидије трећег реда (кат. бр. 3), а испод грчки Орден Спаситеља трећег реда (кат. бр. 1). Степен реализма представљених одликовања је такав да омогућава компарације са сачуваним примерцима и у погледу њихове типологије, што се показало посебно битним за турски Орден Меџидије. Насликани примерак овог ордена припада његовом раном типу, док је сачувани комад репрезентативнији и највероватније производ бечке радионице из нешто каснијег времена. Према запису са полеђине насликаног платна, који не потиче од Јована Поповића, сликара коме се израда портрета приписује,

11 Орден Албрехта је основао саксонски краљ Фридрих Август II 31. децембра 1850. године, а био је додељиван за грађанске заслуге, за обављање корисне државне службе или су се истицале заслуге на пољу науке и уметности. Орден је током његове доделе више пута реорганизован а примерак на портрету Теодора Радосављевића из 1856. године представља изглед првог типа овог ордена.

већ је новијег датума, портрет се датује у 1856. годину.¹² Са претпоставком да се ради о веродостојном податку, то би могла бити и гранична година до које је Теодор Радосављевић одликован са свих шест одликовањима, чиме би се уједно документовао и изглед раних типова сачуваних примерака. Из такве констатације треба изузети наведени турски Орден Мецидије, који је касније израде и саксонски Орден Албрехта, који је за потребе овог рада, идентификован на основу портрета јер је, како је већ наведено у заоставштини био заступљен само цртежом (сл. 3).¹³

Сл. 3 Цртеж са представом Ордена Албрехта

Fig. 3 – Drawing depicting the Order of Albrecht

Из 1856. године потиче и племићка повеља Теодора Радосављевића, још један прворазредни извор, којим се поред осталог документује основ за доделу Ордена Леополда у степену витешког крста са ратном декорацијом, као и датум његовог добијања.¹⁴ Из текста повеље сазнајемо да му је орден додељен за *йосебне заслуге за догађаје у Товарнику августа месеца 1848. године*. У наставку је забележено и да је уверење о ордену потписано 22. јуна 1849. године, а да је 21. маја 1850. године добио и посебну диплому. Даље се на-

¹² Кусовац 1971, 114.

¹³ Због чињенице да је Албрехтов орден краљевине Саксоније, у музеј приспео само као цртеж у кутији са осталим одликовањима, у овом раду није каталoшки представљен.

¹⁴ Тачан датум издавања племићке повеље Теодора Радосављевића је 17. јануар 1856. Написна на немачком језику њена садржина још није била предмет детаљне стручне анализе и публиковања. За потребе овог рада изчитана је на основу дигиталног снимка са фокусом на податаке битне за доделу ордена и племићке титуле.

води како му према статуту Ордена Леополда припада и титула витеза, која му је на молбу и додељена са предиктом „од Посавине“ (VON POSAVINA). У склопу тога одобрена је и употреба витешког грба, чији је изглед детаљно описан и визуелно представљен уз препоруку за његово побољшање. Како се у наставку наводи за *већу њојвергу свеја њоја* диплому је својеручно потписао цар Франц Јозеф I и министар Александар фон Бах.¹⁵ Посматрано у ширем историографском контексту Теодор Радосављевић се на основу ове повеље може сврстати у ред припадника „новековног“ српског племства у Хабзбуршкој монархији, које је додељивано пре свега за заслуге које су Срби као војници имали за Монархију.¹⁶

Како осим наведеног не располажемо другим изворима, којим би се документовала додела осталих одликовања присутних у Збирци, остаје могућност да на основу познатих чињеница из биографије Теодора Радосављевића предочимо шири историјски оквир који би допринео разумевању разлога за његово награђивање. Рођен је 20. марта 1805. године у официрској граничарској породици у Шимановцима у Срему, што је утицало да се и сам определи за војнички позив.¹⁷ Стварање каријере царско-граничарског официра започео је 15. децембра 1826. године када је постао аудитор-практикант при дворском ратном савету у Бечу. Дана 1. марта 1831. унапређен је у чин старијег поручника при Ердељској генералној команди у Херманштату (Сибину) из кога је 1. априла прекомандован у Будим. У Ердељску граничарску регименту прелази у фебруару 1834. у којој је 12. новембра 1836. стекао чин капетана-аудитора судске струке. У том чину и звању провео је око 12 година. У Банатску генералну команду у Темишвару упућен је 1. фебруара 1843., а већ 15. јуна исте године прекомандован је у штаб Петроварадинске регименте у Сремској Митровици где је остао до октобра 1849. године. Историографија бележи да га истрајно кретање у војној служби Хабзбуршке монархије није удаљило од осећаја нациналне припадности, што потврђују његови потези током 1848. и 1849. године. У периоду револуције и расплавања српског и хрватског народног покрета, постављен је на место привременог управитеља Петроварадинске регименте, јер су у његове способности имали поверења и патријарх Рајачић и бан Јелачић. На том положају осим суочавања са социјалном анархијом морао је да се супротстави отпору према Српском народном покрету. За сламање тог отпора, чији су центри били у Голубинцима, Хртковцима, Никинцима, Товарнику и Вуковару, ангажовао је и свог оца, пензионисног капетана Аврама, уз чију је помоћ

15 Историјски музеј Србије, АГ инв. бр. 307/2216.

16 Гавриловић 2004 и, 171-181.

17 Отац му је био Аврам Радосављевић, капетан Петроварадинске регименте. Поред већ поменуте племићке повеље у Историјском музеју Србије, Галерија Матице српске поседује портрет официра Аврама Радосављевића. У документационом картону слике, представљени је погрешно наведен као брат Теодора-Теје Радосављевића. Портрет је на полеђини потписао сликар Јован Поповић: Johan Popovits /1837 (GMSU1114). За информацију захваљујем Милени Врбашић музејској саветници Галерије Матице српске у Новом Саду.

протерао присталице Мађара, а Срем јаче укључио у Српску Војводину.¹⁸ Управо ови догађаји чине конкретан историјски контекст за образложење његовог награђивања Орденом Леополда у степену витешког крста са ратном декорацијом. Наведени податак из племићке повеље, да му је Орден додељен за посебне заслуге у догађајима августа месеца 1848. године у Товарнику, то потврђује.

У наставку револуционарних догађања због опасности од Мађара у Бачкој и са Петроварадинске тврђаве и ширења анархије и дезертерства, као и жеље да Срем снажније integriше у Српску Војводину, патријарх Јосиф Рајачић је почетком 1849. године прогласио ратно стање у целом Срему. Теодора Радосављевића је именовао за свог комесара у њему, овластивши га да у новонасталој ситуацији заповеда свим институцијама: регименти, жупанији и народним одборима, а према упутствима које ће добијати од Правитељства Војводине.¹⁹ Том приликом дато му је и право увођења преког суда за „преступнике и злочинце“. Према извештају аустријског генерала Хајек-Валдштетера Министарству рата у Бечу, Радосављевић је водио послове и у војном и у жупанијском делу Срема свом снагом и енергијом, иако у крајње тешким околностима. Још је тврдио да је поштен, свестрано образован, одан Царском двору и да одлучно чува интересе Војне границе, што у постојећим приликама не би успело ни једном другом човеку.²⁰

Због такве делатности, Срби су га унапредили 12. фебруара 1849. у чин народног пуковника, а Беч 2. маја у чин царско-крљевског мајора са образложењем да је успешно обављао своју комесарску дужност, устројио провинцијалне батаљоне и успео „мир и поредак, сигурност и безбедност личности и имања унутрености одржати“. У сукобу који је избио између патријарха Рајачића и Ђорђа Стратимировића, стао је на Рајачићеву страну. Оштро се успротивио Бечу да се уместо српског, у администрацију Регименте, врати немачки језик. Тим поводом је патријарху Рајачићу писао: „Онда би свима било јасно да ништа нисмо друго до само подла оруђа и сињи робови били и остали, који само на вечиту срамоту нашу сопствену слободу у главу утукли. Но тако је увек с нама било: Наше издрмало, туђе називало“.²¹

Део савременика који су оцењивали улогу Теодора Радосављевића у Српском народном покрету сматрали су га „црно-жути“ официром и послушником конзервативног патријарха Рајачића, бана Јелачића и наравно Бечког двора. Међутим његов савременик, књижевник Јаков Игњатовић, настојао је да буде објективнији кад је записао да се у либералнијим круговима о њему говорило да је аустријски реакционар и да је изван званичних кругова био непопуларан, али је указао и на чињеницу да је као привременни командант Петроварадинске регименте “младе способне Србе у великом броју понаmeshтао за лаћмане и то према обзиру свом и по брижљиво-

18 Гавриловић 2004, 105-107.

19 Диплома Главног Одбора Војводине од 30. јануара 1849. године са потписом патријарха Рајачића односи се на овај догађај (ИМС, АГ, инв. бр. 499).

20 Гавриловић 2004, 108.

21 Гавриловић 2004, 109.

сти према Србима. Па и са човечног понашања свог био је познат“. Према Игњатовићу, Радосављевић је 1848. године успео „у своје руке сабрати сав ауторитет, лавирајући и повинујући се патријаршијско-одборској власти у Карловцима....прихватити се народњачке ствари и опет задржати дотадашњу организацију и по тој окупљати баталионе и шиљати их на српско-мађарска бојишта. Управљао је тако да му се од народне странке замерити није могло....анархију је искоренио, завео је опет ред и дисциплину“.²²

Награда која му је уследила из Беча за чување интереса Војне границе била је именовање за генералног конзула Аустрије у Кнежевини Србији, 28. јануара 1850. године.²³ Тиме је отпочела потпуно нова, дипломатска, етапа у каријери Теодора Радосављевића. Његовом утицају у последњих осам година владавине кнеза Александра Карађорђевића (1842-1958) историографија придаје посебан значај. Званични аустријско-српски односи постали су тада блискији него за свих предходних двадесет година постојања Кнежевине. Карактеристичан је био и лични конзулов утицај на двору којим, најновија историјска наука, разјашњава читав расплет догађаја током педесетих година деветнаестог века око борбе за врховну власт у Србији. Све то иде у прилог констатацији да је као конзул био један од кључних политичких личности који су мешајући службену мисију са приватним упливом на људе у кнежевој кући, одредили судбину и династије и режима, који је ту династију довео и подржавао.²⁴ Највероватније је управо у овом периоду своје дипломатске каријере добио Ордене: Албрехта у степену командера, Спаситеља, Мецидије, и Црвеног орла, у трећем степену. За доделу наведеног одличја немамо прецизнијих података, осим да их је добио до 1856. године што се поклапа са трајњем његове службе конзула која је окончана две године касније.

Преосталих 13 медаља и Крст за војну службу треће класе, који су у музеј доспели са заоставштином, припадају каснијем временском периоду јер су сви основани након смрти Теодора Радосављевића (кат. бр. 6 -19). Према датуму његовог упокојења, 21. јули 1873. године, ни Ратна медаља, коју је Франц Јозеф I основао 1. децембра 1873. године му није могла бити додељена. То је довољан основ да ништа из ове групације не можемо сматрати његовим одликовањима. Раније наведена информација о поклонодавки *удови Стеве Радосављевића бившеј њојшйуковника у Новом Саду* једини је траг који води до личности коме су медаље и крст могле припадати. Како о Стевану Радосављевићу, осим да је и сам био војно лице и да је највероватније био Теодоров син, немамо других података немамо утемељеног основа за разматрање доделе тог одличја.²⁵ Напошетку је потребно констатовати и

22 Јаков Игњатовић, *Рапсодије из прошлог српског живота*, Нови Сад, 1953.

23 У домаћим историографским изворима појављују се два датума његовог именовања на положај генералног конзула Аустрије у Кнежевини Србији, 28. јануар и 14. фебруар 1850. године. Највероватније разлог треба тражити у употреби различитих календара у Србији и Аустрији тога времена (Гавриловић 2004, 111; Јовановић 2009, 191).

24 Јовановић 2009, 18, 80, 108, 112, 151, 155-156, 165, 183, 189, 190, 195...

25 Галерија Матице српске у Новом Саду поседује минијатурни портрета сликан на слоновачи са представом дечака у узрасту од 5-6 година. Према натпису са полеђине: *Stefan Ritter von Posavina...*

једну необичну чињеницу да међу медаљама има чак 9 примерака Ратне медаље из 1873. године. Како према правилима о њеној додели није предвиђено виšekратно додељивање, питање коме су те медаље припадале овде остаје отворено.

im Jahre 1859 (ГМСУ3646_1), имамо податак о имену сина Теодора Радосављевића. За информацију захваљујем музејској саветници Милени Врбашки.

КАТАЛОГ ОДЛИКОВАЊА ИЗ ЗАОСТАВШТИНЕ
ТЕОДОРА-ТЕЈЕ РАДОСАВЉЕВИЋА

1. Орден Спаситеља трећи ред

Оснивач:	Четврта Народна скупштина Грка; грчки карљ Ото I (1832-1862).
Установљен:	31. јула 1829; реализован 22. маја 1833. године.
	Орденски знак: испод круне крст са осам врхова од белог емајла оивичен златом. Између кракова крста је златни и зелени лоровов венац.
Аверс:	у централном златном медаљону профил краља Ота I, околу златом оивичен прстен од плавог емајла са натписом: ΟΘΩΝ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ *
Реверс:	у централном плаво емајлираном медаљону је мањи бело емајлирани крст, околу златом оивичени прстен са натписом: Η ΔΕΞ ΙΑΣΟΥ ΧΕΙΡ ΚΥΡΙΕ ΔΕΔΟΞΑΣΤΙ ΕΝ ΙΣΧΥΙ *
Материјал:	сребро, позлата, емајл.
Димензије:	60 × 40 mm.
Радионица:	без ознаке
	први модел додељиван од 1833. до 1862. године. Трака за ношење око врата светло плаве боје са белим ивицама ширине 59 mm.
Инв. бр.	20_1375/12.

2. Орден Леополда - витешки крст с ратном декорацијом

Оснивач:	аустријски цар Франц I (1804-1835).
Установљен:	14. јула 1808. године.
	Орденски знак: на рудолфинској круни од злата и црвеног емајла, са које се спуштају две пендилије причвршћен је златан истокраки крст испуњен црвеним и уз ивицу белим емајлом. Испод круне су две укрштене гранчице ловора од позлаћеног сребра (ратна декорација).
Аверс:	у средишњем црвено емајлираном пољу иницијали: F.I.A. Около у бело емајлираном прстену натпис: INTEGRITATI ET MERITO *
Реверс:	у средишњем бело емајлираном пољу у златном ловоровом венцу је натпис: OPES / REGUM / CORDA / SUBDI / TOR.
Материјал:	сребро, позлата, емајл.
Димензије:	57 × 27 mm.
Радионица:	примерак је дорађиван за потребе носиоца. Крст је старије производње из око 1830. године а круна са ратном декорацијом је из око 1860. из бечке радионице Роте. Троугаона трака је црвена с белом пругом уз ивицу ширине 39 mm.
Инв. бр.	20_1375/13

3. Орден Мецидије трећи ред

Оснивач:	османски султан Абдулмецид I (1839-1861).
Установљен:	1851. године.
	Орденски знак: на суспензији у облику полумесеца са звездом од белог емајла виси сребрна седмокрака звезда. Између крака је полумесец са звездом.
Аверс:	централни медаљон је златан са тугром, а окружен је прстеном од црвеног емајла са девизом ордена који у преводу гласи: Воља, Ода-ност, Ревност и годином оснивања ордена по хиџри 1268.
Реверс:	полеђина знака је глатка.
Материјал:	злато, сребро, емајл.
Димензије:	61 × 61 mm.
Радионица:	производ непознате бечке радионице.
	Трака за ношење око врата је црвена са зеленим пругама уз ивицу, ширине 34 mm.
Инв. бр.	20_ 1375/17

4. Орден Црвеног орла трећи ред

Оснивач:	пруски краљ Фридрих Вилхелм II (1786-1797).
Усђановљен:	12. јуна 1792. године.
Орденски знак:	истокраки крст бело емајлиран.
Аверс:	у медаљону, црвени бранденбуршки орао с грбом Хохенцолерна на прсима. Орао са златном пруском круном у канцама држи зелени лороворов венац.
Реверс:	у медаљону краљевска круна испод иницијали FW На ободу медаљона између кракова крста жиг: H&S (Humbert & Söhne)
Материјал:	злато, емајл
Димензије:	37 × 37,5 mm.
Радионица:	производ берлинске радионице Хумберт и синови.
	Трака је троугаона бела са две жуте пруге, ширине 39 mm.
Инв. бр.	20_ 1375/14.

5. Ознака за војну службу прве класе за официре након 25 год. службе

Оснивач:	аустроугарски цар Франц Јозеф I (1848-1916).
Усђановљен:	19. септембра 1849. године.
Орденски знак:	Истокраки крст с крацима који се сужавају према пресеку.
Аверс:	Руб крста, ширине 2 mm је гладак, а унутрашњост је матирана. Између се протеже гранулирани поруб. У средини крста двоглави царски орао са штитом царске куће на прсима.
Реверс:	Гладак. Ушица је накнадно залемљена.
Материјал:	Позлаћена бронза
Димензије:	32,5 × 32,5 mm.
Радионица:	производ непознате бечке радионице.
	Трака троугаона жуте боје са две црне пруге уз ивицу, ширине 40 mm.
Инв. бр.	20_ 1375/30

6. – 14. Ратна медаља 1873

Оснивач:	аустроугарски цар Франц Јозеф I (1848-1916).
Установљен:	1. децембра 1873. године
Аверс:	Глава Франца Јозефа I, овењчана лаворовим венцем, у профилу на десно. Около натпис: FRANZ JOSEPH I KAISER V. OSTERREICH. KÖNIG V. BÖHMEN ETC. APOST. KÖNIG V. UNGARN. *
Реверс:	У средини натпис: 2. / DECEMBER / 1873. окружен венцем од лаворове и храстове гранчице.
Материјал:	бронза.
Димензије:	36 mm; 36 mm; 36 mm; 36 mm; 36 mm; 37 mm; 37 mm; 36 mm; 37 mm.
Радионица:	Аутори медаље су Ј. Таутенхајн Старији (аверс) и Ј. Фајфер (реверс), а производ је непознате бечке радионице.
	Траке су троугаоне жуте боје са црним пругама, ширине 40 mm.
Инв. бр.	20_ 1375/18; 20_ 1375/19; 20_ 1375/20; 20_ 1375/21; 20_ 1375/22; 20_ 1375/23; 20_ 1375/24; 20_ 1375/25; 20_ 1375/26

15. Ознака (Крст) за војну службу треће класе

Оснивач:	аустроугарски цар Франц Јозеф I (1848-1916).
Усђановљен:	19. септембра 1849. године; трећа класа уведена реорганизацијом 1890.
	Истокраки крст с крацима који се сужвају према пресеку.
Аверс:	руб крста, ширине 2 mm је гладак, а унутрашњост је матирана. Између се протеже гранулирани поруб. У средини крста двоглави царски орао са штитом царске куће на прсима.
Реверс:	равна седефна оплата (седеф на доњем краку крста оштећен).
Материјал:	позлата, бронза, сребро, седеф.
Димензије:	32,5 × 31,5 mm.
Радионица:	производ непознате бечке радионице.
	Трака троугаона, беле боје с две црвене пруге, ширине 40 mm. (погрешна)
Инв. бр.	20_ 1375/15

16. Медаља за војне заслуге

Оснивач:	аустроугарски цар Франц Јозеф I (1848-1916).
Усђановљен:	12. марта 1890. године
	Медаља са царском круном у надвишењу.
Аверс:	ловоровим венцом овенчана царева глава у профилу на десно, с наглашеним записцима и брковима. Около натпис: FRANCISCVS. IOS. I. D. G. IMP. AVST. REX. BOH. ETC. ET. REX. APOST. HVNG. Између натписа и руба медаље венац од стилизованих листића.
Реверс:	у средини натпис SIGNVM / LAVDIS, окружен венцом од лаворове и храстове гранчице. Испод: PATENT
Материјал:	позлаћена бронза, бела материја. Реверс је од беле материје непознатог састава.
Димензије:	50 × 31 mm.
Радионица:	аутор медаље је Антон Шарф а производ је непознате бечке радионице.
	Трака је троугаона црвене боје, ширине 40 mm.
Инв. бр.	20_ 1375/16.

17. Медаља за војне заслуге

Оснивач:	аустроугарски цар Франц Јозеф I (1848-1916).
Установљен:	12. марта 1890. године
	Медаља са царском круном у надвишењу.
Аверс:	ловоровим венцом овенчана царева глава у профилу на десно, с наглашеним заљисцима и брковима. Около натпис: FRANCISCVS. IOS. I. D. G. IMP. AVST. REX. BOH. ETC. ET REX APOST. HVNG. Између натписа и руба медаље венац од стилизованих листића.
Реверс:	у средини натпис: SIGNVM / LAVDIS, окружен венцом од лаворове и храстове гранчице.
Материјал:	бронза
Димензије:	50 × 30,5 mm.
Радионица:	аутор медаље је Антон Шарф а производ је непознате бечке радионице.
	Трака троугаона црвене боје, ширине 40 mm.
Инв. бр.	20_1375/27.

18. Јубиларна споменица за оружане снаге из 1898. године

Оснивач:	аустроугарски цар Франц Јозеф I (1848-1916).
Установљен:	18. август 1898. године
Орденски знак:	
Аверс:	попрсје Франца Јозефа I у профилу десно, у маршалској униформи, с орденима на прсима и лентом пребаченом преко десног рамена. Около натпис: FRANC. IOS. I. D. G. IMP. AVSTR. REX. BOH. ETC. AC. AP. REX. HVNG.
Реверс:	у венцу од ловорове и храстове гранчице, натпис: SIGNVM / MEMORIAE. Изнад: MDCCCXLVIII – MDCCCXCVIII
Материјал:	бронза
Димензије:	34 mm.
Радионица:	Аутор медаље је Ј. Таутенхајн млађи, а производ је непознате бечке радионице.
	Троугаона црвена трака (за војна лица), ширине 39 mm.
Инв. бр.	20_1375/28.

19. Војнички јубиларни крст из 1908. године

Оснивач:	аустроугарски цар Франц Јозеф I (1848-1916).
Установљен:	10. август 1908. године.
	Кракови крста сужавају се према пресеку, а повезује их лаворов венац.
Аверс:	у средини крста је кружно поље са рељефним приказом погрсја цара Франца Јозефа I у униформи, у профилу на десно. Уз леви руб је натпис: FRANC. JOS. I.
Реверс:	Средишње поље крста равно са годинама у средини 1848 / 1908.
Материјал:	позлаћена бронза
Димензије:	36 × 36 mm.
Радионица:	производ непознате бечке радионице.
	Троугаона трака бела с две тамноцрвене пруге, ширине 40 mm.
Инв. бр.	20_ 1375/ 29

БИБЛИОГРАФИЈА:

Ацовић 2008

Д. Ацовић, *Хералдика и Срби*, Београд.

Бојић 2011

Д. Бојић, *Повеље и дипломе од 17. до 20. века*, Београд.

Гавриловић 2004

В. Гавриловић, Теодор-Теја Радосављевић, народни пуковник, ц.к. фелдмаршал-лајтнант, аустријски конзул, *Сјоменица Историјској архива „Срем“ 3*, Сремска Митровица, 105-112.

Гавриловић 2004и

В. Гавриловић, Племићке повеље код Срба у Хабзбуршкој монархији од краја XVII до средине XIX века, *Исцртаживања*, Нови Сад, 171-181.

Јовановић 2009

Н. Јовановић, *Двор Кнеза Александра Карађорђевића 1842-1858*, Београд.

Кусовац 1971

Н. Кусовац, Јован Поповић сликар, Опово.

Марић-Јеринић, Мухић 2008

М. Марић-Јеринић, Т. Мухић, Одличја Архимандрита Нићифора Дучића-реконструкција завештања, *Нумизматичар* 26/27, Београд, 421-452.

Марић-Јеринић 2012

М. Марић-Јеринић, Сва одликовања Миленка Веснића, *Нумизматичар* 30, Београд, 265-307.

Марић-Јеринић 2013

М. Марић-Јеринић, Госпођа Веснић и њена одликовања у Народном музеју, *Нумизматичар* 31, Београд, 293-302.

Марић-Јеринић 2014

М. Марић-Јеринић, Одличја ђенерала Јована Мишковића, *Нумизматичар* 32, Београд, 193-227.

Марић-Јеринић 2017

М. Марић-Јеринић, Одликовања Јована Авакумовића у Народном музеју, *Нумизматичар* 35, Београд, 85-109.

Мереник, Колај 2016

В. Мереник, И. Колај, *Печаји и печайињаци у Историјском музеју Србије*, Београд.

Prister 2015

В. Prister, *Za čast i slavu, Odlikovanja Europe i svijeta iz Zbirke odlikovanja Hrvatskog povijesnog muzeja*, Zagreb.

Prister 1991

В. Prister, *Odlikovanja zbirke dr. Veljka Malinara I. dio*, Zagreb.

Schmidt-Brentano 2007

А. Schmidt-Brentano, Die k.k. bzw. k.u.k. Generalität 1816-1918, Österreichisches Staatsarchiv Marija Marić-JERINIĆ

Marija MARIĆ JERINIĆ
National Museum in Belgrade

DECORATIONS FROM THE ESTATE OF TEODOR-TEJA RADOSAVLJEVIĆ

SUMMARY

The estate of Teodor-Teja Radosavljević, an Austrian imperial officer, the people's colonel and commissioner of Srem during the Serb National Movement (1848-1849), the subsequent Austrian consul in the Principality of Serbia (1850-1858) and commander of the Osijek Fort, arrived in the then Historisko umetnički muzej (Museum of History and Art) in 1930, as a donation of his direct descendants. The publishing of this little known fact is in concert with the earlier attempts to enable the professional and general public to have access to material from the Collection of Decorations of the National Museum in Belgrade, which represents a first-rate source of information about a significant personality from the national history of the 19th century.

The performed museological analysis of the phaleristic segment of this estate primarily envisaged establishing the documentary character and authenticity of the preserved decorations. The absence of accompanying certificates and charters which would document the context of awarding the medals, called for research, primarily in the direction of reconstructing the initial composition of the estate as a whole. Its integrity, compromised by the separation of items, the purpose of which was the completion of collections of the Military Museum and History Museum, is re-established in this paper. This enables an insight into the structure of all the donated artefacts, with a focus on their inter-connection and on information about the items which can be derived from that. Coupled with supplementing the analysis of phaleristic material, its comparison with the preserved visual material and known historical facts, it has been established which of the donated decorations were actually given to Teodor Radosavljević, and which could not have been due to chronological discrepancies.

Ратомир З. МИЛИКИЋ

Институт за савремену историју у Београду

СТО ГОДИНА ОД СПОМЕНИЦЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА (1914-1918)¹ ТИПОЛОГИЈА ПОЗНАТИХ МОДЕЛА

Апстракт: У раду се анализира медаља - Споменица Првог светског рата - која је додељена већини учесника тог рата са простора некадашње Краљевине Србије и Краљевине Црне Горе. Исто тако, ова споменица представља прво одликовање Краљевине којим су на широким основама одликовани страни држављани: чланови савезничких војних мисија при српској војсци, али најбројнији су били француски војници који су учествовали на Солунском фронту и у операцијама на Дарданелима.

Аутор настоји да представи типологију свих познатих модела Споменице, као и да наведе све њихове варијанте. Рад је заснован на проучавању више од пет стотина Споменица како из фондова Историјског музеја Србије, тако и из неколико француских музеја, приватних колекција, али и праћењу колекционарског тржишта Француске и Србије у периоду 2014-2018. године. Њиховом упоредном анализом долази се до занимљивих закључака и идентификује се већина произвођача, који су вероватно сви били ван граница Краљевине СХС/Југославије.

Споменица 1914-1918 представља значајно дело домаће историје фалеристике. Она је била намењена додели на широким основама, а имала је за циљ исказивање захвалности државе својим војницима из Првог светског рата. Истовремено то је прво одличје нове државе које је имало југословенски карактер.

Кључне речи: Споменица 1914-1918, Први светски рат, Српска војска, Фалеристика, Француска војска

¹ Пуни назив споменице је *Споменица рађа за ослобођење и уједињење 1914-1918*, али је ретко тако и називана, па ћемо у даљем тексту користити појам *Споменица 1914-1918*

У години у којој обележавамо завршетак Првог светског рата који је српској војсци и нацији, иако победничкој, оставио несагледиво тешке последице, где су жртве, како војне, тако и цивилне, биле свакако процентуално највише у Европи², ваљало би се сетити и награда које су преживели учесници заслужено добијали.

Када су 1919. године коначно окончана и последња ратна дешавања на простору нове државе, проглашене 1. децембра 1918. године у кући Крсмановића на Теразијама у Београду (као једној од ретких неоштећених репрезентативних зграда у престоници током окупације), власти нове државе су притискале бројне бриге. Иако ни спољне границе нису биле још утврђене, а о унутрашњим није ни било спомена, бар не у званичним документима, власт се суочила на веома комплексним проблемом: демобилизацијом војске и збрињавањем рањеника и инвалида са више фронтова на којима су се борили.³

Тај проблем ниједна Влада нове Краљевине СХС није у потпуности решила и честа су сведочења из међуратних година да осакаћени рањеници просе по улицама (махом градова у Србији) обучени у остатке војничких униформи са сјајним одликовањима која још поносно носе. Извесно је да су одликовања поред основне функције да укажу на херојски чин, племенито дело или на само учешће у ратним сукобима носиоца, заправо била најјефтинији начин да се држава избори са великим бројем демобилисаног живља, који се, рањен или не, нашао у новим друштвеним околностима, најчешће без посла, а неретко и са не баш благонаклоним погледом заједнице из које је потекао и у коју се вратио.

У овом раду управо желимо да укажемо на једно од тих одликовања, које је денекле гурнуто у историјски заборав - **Споменицу 1914-1918.**

Иако у класификацији одликовања споменице заузимају најнижа места, јер су намењене обележавању нечијег учешћа у неком догађају (у овом случају рату)⁴, а не неком посебном, личном подвигу или прегнућу, оне нису непознате у историји Србије, нити су биле мање важне својим носиоцима.⁵ Вероватно је до краја постојања Краљевине најпознатија и најцењенија споменица била она за прелаз кроз албанске планине 1915-1916. године (њено

2 Радојевић и Димић 2014, 282-283

3 Након ослобођења Београда 1. новембра 1918. године и ослобођења српских и хрватских крајева урушене Аустроугарске монархије, ратне активности су престале на фронту према мађарским снагама потписивањем Београдског примирја 13. новембра 1918. Настављене су на фронту у Словенији према дотадашњем ратном савезнику Италији, ради ослобођења словеначких територија и утврђивања линије разграничења на северу Јадрана.

4 Ацовић 2013, 139-146

5 И прво српско одликовање, Орден Таковског крста изворно је имало карактер војне споменице, када је кнез Михаило поделио свим преживелим учесницима Другог српског устанка крстове у виду споменице, на педесетогодишњицу устанка (1865). Наредне војничке споменице биле су везане за ратна збивања 1876-1878, те за по много чему трагични Српско-бугарски рат 1885, као и за оба Балканска рата 1912. и 1913. године. Споменице нису стриктно везиване само за војне сукобе, па су тако додељиване споменице за бројна друштвена дешавања у Кнежевини, о чему сведочи прва искована медаља у Србији, у спомен на Светоандрејску скупштину 1859. године, а која је била насловљена „за приврженост“. Права која су носиоци споменица имали била су различита, јер ни оне међу собом нису имале истоветан статус.

пуно име је гласило Споменица за верност отаџбини, али је познатија била под називом Албанска споменица).⁶

У њеној сенци остала је Споменица 1914-1918, која је била намењена свим учесницима Првог светског рата, док су Албанску споменицу добијали само они који су прошли кроз албанску голготу приликом повлачења ка Грчкој.⁷ На Албанску споменицу имао је право знатно мањи број носилаца⁸ и она је издигнута у највиши ранг, па је у званичном пресеансу ишла иза ордења, али испред свих медаља (осим оних за храброст). Знатно другачији статус у пресеансу добила је Споменица 1914-1918, којој је место одређено на самом крају, па су носиоци, ако су стекли и неки од ордена, на орденској грани носили то ордење, па затим медаље за храброст и Албанску споменицу, потом остале медаље, а тек онда споменице ратова хронолошким редом, где се она за Први светски рат налазила на последњем месту.⁹

За учешће у Првом светском рату, учесници су могли да рачунају да ће (у зависности од својих војничких дела) добити неко од одликовања предвиђено за ратне заслуге (Орден Карађорђевог звезде са мачевима - у официрској или војничкој варијанти¹⁰; Орден белог орла са мачевима или пак Медаљу за храброст, у златној или сребрној варијанти). Такође, стицали су право на споменице: Албанску, Споменицу 1914-1918, као и званичну Споменицу на борбе за ослобођење северних крајева Југославије 1918-1919.¹¹

У овом раду представљамо *Споменицу 1914-1918*, која је имала најширу примену (иако ћемо видети да је заправо нису стекли сви учесници Светског рата, због нејасних критеријума при додели). Такође, покушаћемо да идентификујемо већину модела *Споменице 1914-1918*, који су били додељивани, уз напомену их је било толико да је по разноврсности израде и броју произвођача у односу на њих предњачила само Медаља за храброст „Милош Обилић“.¹²

Споменица 1914-1918 установљена је указом престолонаследника регента Александра 1. децембра 1920 године.¹³ Прописан је њен изглед и начин

6 Управо је та споменица и била прва установљена након рата, указом престолонаследника Александра, у априлу 1920. године, Службени војни лист бр. 448, 1920. године; Ацовић 2013, 139; Car and Muhić 2009, 444-450.

7 Историјски је куриозитет да су Албанском споменицом били одликовани и припадници Скопског ђачког батаљона који су успели да се повуку у Грчку (не на Крф са остатком војске) прешавши границу код Охридског језера, као и поједине трупе Нових области (са простора данашње Македоније), које су на исти начин успели да пређу у Грчку. Са њима се повукао и део посланика Народне скупштине. То право им је признато зато што су у том повлачењу ишли често са обе стране тадашње српско/албанске границе.

8 Према доступној литератури, тачан број се не може утврдити, али се креће око 150.000 носилаца. На то одличе су стекли право официри и војници српске и црногорске војске, као и сви који су се са српском војском повукли у Грчку, као и припадници савезничких војних и санитетских мисија који су на том путу пратили српску војску. Видети ближе у: Car and Muhić 2009, 444-446.

9 Временом се списак споменица проширио, па су на сам крај пресеанса долазиле оне које су се односиле на ослобођење Северних и Јужних крајева, а установљене су тридесетих година 20. века.

10 Закон о одликованима Орденом Карађорђевог звезде са мачевима, 1937.

11 Установљена 19. октобра 1939, Службени војни лист бр. 37, 1939; Car and Muhić 2009, 457-459.

12 Car and Muhić 2009, 451.

13 Указ о установљавању Споменице објављен је у Службеном војном листу бр. 48, 25. децембра 1920, а потписан је 1. децембра исте године, на другу годишњицу настанка нове Краљевине.

ношења (на левој страни груди). Том приликом је наведено да на Споменицу имају права: „Сви активни војни официри, војни чиновници, подофицири, каплари, редови и војни обвезници свих позива народне војске и последње одбране употребљени на војишту и на службама у позадини војске у времену од дана мобилизације 1914. године па до 11. новембра 1918. године; сви наши активни министри и народни посланици у том времену, официри, подофицири и редови црногорске војске; сви добровољци разних одреда који су до 11. новембра 1918. употребљавани на војишту; сва лица употребљавана на служби у болницама или којој другој војној дужности на војишту или у позадини као и чланови разних страних мисија“.

Такође је указом било предвиђено да се уз Споменицу издаје и повеља коју је требало да потпишу канцелар и секретар Канцеларије Краљевских ордена, мада се, како ће се испоставити, од те праксе убрзо одустало.

Споменица је била издата у великом броју примерака (више стотина хиљада) али критеријум за доделу није увек био познат и јасан.¹⁴ Укази о додели су веома ретки, те су се често споменице додељивале уз уверења општина или војних власти на локалу или без било каквих уверења. Иако је уврежено мишљење да су сви учесници Првог светског рата добили ову споменицу, то не одговара истини. Познати су бројни случајеви да вишеструко одликовани ветерани, од којих су многи и официри, нису били носиоци ове Споменице.¹⁵ Адекватног објашњења овог феномена нема, посебно ако се има у виду најшири карактер ове Споменице. Оправдано се може претпоставити да се за доделу морало обратити војним властима у случају неадекватних спискова.¹⁶ Један део оних који би по критеријумима остварили право на доделу, вероватно није био заинтересован, посебно ако се радило о војним лицима која су већ поседовала одликовања вишег ранга или Албанску споменицу. Томе у прилог иде и чињеница да носиоци Споменице 1914-1918. нису добијали никакве бенефиције.¹⁷

Постоји више сачуваних типова докумената који су пратили доделу ове Споменице (с тим да је најчешћи случај да указа нема за носиоце у Краљеви-

14 Проблем у проучавању критеријума и коначног броја додељених Споменица заправо је парадигма тешкоћа с којима се суочава фалеристика у Срба. Не постоје сачувани спискови носилаца, сасвим је вероватно да није ни вођен централни списак додељених Споменица, а подељеност надлежности око самог предлога за доделу, као и уручења, допринела је свеопштој конфузији. Није постојао централизован систем доделе, као у неким земљама попут Француске, већ се стиче утисак да су одређени контингенти Споменица прослеђивани цивилним и војним властима широм земље, а да се сама додела вршила без неког општег реда. Свакако, могуће је да има примера који то демантују, али нису сачувани подаци који би показали постојање извесног реда приликом додела.

15 Као илустративан пример наводимо случај резервног капетана Добривоја Крстића, који иако један од 1300 каплара, учесник битке на Кајмакчалану 1916. и носилац Ордена Светог Саве и Албанске споменице, није био носилац Споменице 1914-1918. Он је 1917. године, након битке на Кајмакчалану и заузимања Битоља био послат у Италију на школовање, те није у трупи дочекао крај ратних операција. Такође, на бројним сликама које се чувају у фондовима Историјског музеја Србије, могу се видети официри и други ветерани који не носе ову Споменицу. С друге стране, велика већина је поседује и многима је то и једино одличје којим су одликовани.

16 Мисли се на промене ратног распореда, припадност војним јединицама које су током рата обједињене са другима или случајеве када су спискови прављени искључиво по стању у војним јединицама на крају рата.

17 Бенефиције које су произлазиле из додељених одликовања имала су само лица одликована Орденом Карађорђевог ордена са мачевима, као и Орденом белог орла са мачевима. Видети ближе у Закону о

ни СХС). Пре 1930. године није постојала форма указа за носиоце, те су (ако им је уопште уз доделу предат и документ) добијали потврду од војних органа о уручењу Споменице, или они који су живели на територији Општине града Београда, могли су да добију и посебно одштампано уверење које је садржало извештај о степену свечаности форме, али без ликовних композиција и уз мали државни грб у заглављу.¹⁸ За француске војнике је одштампан указ који је имао форму већине постојећих указа за одликовања, али и нешто сведенији изглед. У заглављу се налазио грб Краљевине Југославије, а испод тога је стајала формулација: Његово Величанство Александар I. по милости Божјој и вољи народној Краљ Југославије...“ Сваки од тих указа је био посебно нумерисан, а носио је унапред одштампан датум доделе, 30. новембар 1930. године.¹⁹

Оно што је на неки начин дало овој Споменици већи значај јесте накнадно проширење права на доделу (1930) на француске војнике. То право су стекли сви француски морнари, официри, подофицири и војници који су бар део ратне службе провели како на Солунском фронту, тако и на претходном (неуспешном) походу на Дарданеле, што значи сва француска војна лица која су боравила на простору Балкана у било ком периоду током 1914-1918. године.

У Француској је постојало велико интересовање ветерана и њихових удружења за добијање ове Споменице.²⁰ Из сачуваних примера проистиче да је једина организована додела, према сачињеним општим списковима, била уприличена за француске официре и војнике који су бар део рата служили на Балканском ратишту (без обзира на то да ли су се непосредно борили на и у близини територије окупиране Краљевине Србије). Њима је по правилу уз уручење Споменице ишао и указ, као и његов препис на француском језику. Исто тако, за разлику од оних додељених у Краљевини, Споменице додељене француским ветеранима биле су уручене у картонским кутијама.

Сам изглед Споменице који је прописан указом регента Александра, дизајнирао је секретар Канцеларије краљевских ордена Ђорђе Чарапић.²¹ Том приликом је предвидео облик стилизованог Ордена Карађорђевог звезде са мачевима. У питању је крст са укрштеним мачевима између кракова, укупних прописаних димензија 40 x 38 милиметара. Прописано је да је врпца

одликованима Орденом Карађорђевог звезде са мачевима (1937), као и у прочишћеном тексту тог акта, Rudež 1985, 122-125.

18 Најбољи илустративан приказ таквог документа видети у: Car and Muhić 2009, 453

19 Више примера такве повеље чува се у Музеју Легије части у Паризу и Музеју града Стразбура, а аутор је имао прилику да у неколико приватних колекција види како указе, тако и француски превод који је ишао уз њих.

20 Међу њима најактивније је било оно које је окупљало ветеране са источних фронтова, превасходно са Солунског: Poilu d' Orient.

21 О Ђорђу Чарапићу и његовом раду како као секретара Канцеларије, тако и као идејног творца појединих српских одликовања видети ближе у: Чешка 2018, у штампи. Исто тако, у Историјском музеју Србије је од новембра 2018. године отворена изложба посвећена његовом лику и делу. Такође видети и у: Car and Muhić 2009, 451; Ацовић 2013, 139

на којој се носила Споменица је тробојна (црвено, плаво, бела) у боји српске заставе и као што ћемо видети, постоји у неколико различитих форми.²² Поред званичне, често се могу видети на сликама и сачуваним примерцима и другачије врпце које су одступале по распореду боја. Поред ношења на тзв. ратној врпци црвене боје, нису тако ретки ни случајеви ношења на тробојној, али у боји југословенске заставе (плаво, бело црвен распоред боја).²³ Сви ти примери су били мимо прописаних правила.

На аверсу Споменице је медаљон са ликом краља Петра окруженог лоровим венцем и натписом у њему: „Петар I краљ Србије“ на ћирилици и годинама 1914. и 1918. на горњем, односно доњем краку крста. На реверсу се налази веома раскошно представљен двоглави орао са српским грбом (и искључиво једном круном над главама орла) и годинама 1916, 1915. и 1917. на доња три крака крста.

Као и Албанска споменица и ова је била неуобичајено богато декорисана и имала је за циљ да својим изгледом додатно укаже на значај Великог рата и српске улоге у њему.²⁴

Можемо идентификовати неколико модела ове Споменице, а поједини од њих су имали и своје подваријанте. Сматрамо да се модели разврставају према разликама у калупима и вероватно према произвођачима. Поред физичке разлике у калупима у којима је одливана Споменица, постоје и разлике у материјалима од којих је израђена (месинг, томбак и бронза), као и типовима и облицима врпци Споменице²⁵, или пак различитим обликом алке о којој се качила о врпцу, што у овом раду нисмо идентификовали као посебне варијанте. Често се може видети да је један модел израђен од свих наведених легура, али га због тога не издвајамо у посебну варијанту, јер осим материјала израде не поседује ниједну посебну карактеристику по којој би се разликовао од осталих.

У склопу наведених модела, могуће је пронаћи (додуше изузетно ретко) и Споменице израђене од племенитих метала (сребро). Ради се о могућности

22 Иако је прописом било предвиђено да се носи о врпци од 40 мм у бојама српске заставе савијеној у троугао, овде наводимо и извесне варијације у начину ношења. То свакако не одговара уредби којом је Споменица установљена, али смо сматрали да је потребно побројати и те разлике, јер често постоје извесне законитости код различитих модела Споменице. Посебно имајући у виду идентификацију непознатих модела, јер на простору Србије и Краљевине СХС/Југославије нисмо идентификовали ношење Споменице без врпце у облику троугла или пак на орденској грани (дашчици са одликовањима у низу са исечцима орденских врпци). Начине ношења можемо поделити на две основне групе: српску, где је врпца пресавијена у троугао и француску, где је врпца само провучена кроз алку на врху Споменице, без савијања у троугао. И унутар те поделе постоје извесна одступања која се тичу врсте материјала, боје или система за качење.

23 Тако се у збирци некадашњег Ратног музеја у Загребу налазило 11 Споменица 1914-1918. Од тог броја седам је било без врпце, две су имале уредбом предвиђену врпцу у боји српске заставе, док су преостале две имале врпцу у боји југословенске заставе. Prister 1984, 168

24 Већина претходних ратних споменица у Срба имала је донекле сведени визуелни карактер. За ратове против Османског царства 1876-1878, као и за Први балкански рат (1912) оне су биле кружне, а за Рат против Бугарске (1885) и Други балкански рат (1913) оне су биле у форми крста. У наведеним случајевима ликовна представа на споменицама је била сведена или чак изразито минималистичка. Ацовић 2013, 131-139

25 Разлике у врпцама ни на који начин не могу да послуже класификацији модела, али смо сматрали да је број опсервираних модела Споменице довољан да укажемо на неке њихове спољне карактеристике. Из тог разлога смо код сваког од побројаних модела дали и опис врпце која га је пратила.

коју су велике медаљарске куће пружале корисницима, да по посебној наруџби ураде персонализовану Споменицу од племенитог метала. Та пракса је постојала за готово свако одликовање које су израђивали и за које су поседовали калупе.

Идентификујемо следеће моделе Споменице:

1. Браћа Игенен (Huguenin Frères, Локл, Швајцарска) - главна наруџбина и најдужи период израде од 1921. године до пред Други светски рат.
Ту постоје разлике у материјалу од кога је израђен (месинг, томбак и тамна бронза), као и неколико различитих типова алки. За тај модел карактеристичне су и једине картонске кутије/кесице (папирне) које су сачуване.
Постоји једна варијанта овог модела која има број „7“ без цртице по средини, што је чини изузетно ретком и траженом међу колекционарима.
2. Француски произвођач Далан (Delande) вероватно је и најквалитетније урађена Споменица са мноштвом детаља
3. Непознати (извесно) француски произвођач кога одликује нешто већи обим Споменице, те грубља израда. Постоје две варијанте:
4. а) варијанта са предимензионираном куглицом на штапићу (ножици) о коју је окачена врпца;
б) варијанта без штапића, али са предимензионираном куглицом.
5. Непознати произвођач (вероватно француски) са скраћеним дршкама мачева и предимензионираним цифрама на аверсу.

Сви познати и наведени модели су израђени или у Швајцарској или у Француској. Будући да има још неидентификованих произвођача, постоји могућност (мада сасвим мала) да је међу њима било и белгијских медаљарских фирми.²⁶

- Први и најмасовнији тип који се може срести јесте главна серија која је наручена код компаније Браће Игенен из Швајцарске. Он је урађен у складу са законским прописима и израђен је од месинга и томбака, док примерци од бронзе постоје, али су доста ређи и претпостављамо да представљају најраније израђене примерке Споменице.²⁷

²⁶ Та претпоставка произлази из чињенице да су током и непосредно након Првог светског рата поједина српска одликовања (Орден белог орла и Орден Светог Саве, као и црногорски орден Данила I) била произвођена и у неким од белгијских медаљарских фирми. Видети ближе у Jovićević 1982, 40 и Rogaćić 2006, 46-48.

С друге стране, новијим истраживањима, доводи се таква идентификација у питање, пошто је са великом степеном сигурности идентификована француска фирма Далан као произвођач поменутог модела Ордена белог орла са мачевима, а вероватно и тог модела Ордена Светог Саве.

²⁷ Један од бројних доказа таквој тврдњи је и чињеница да је војвода Петар Бојовић одликован управо у најранијем периоду Споменицом из прве серије која је израђена од бронзе. Бојовић и др. 2016, 93.

Тежина медаље креће се у распону од око 19 до 20 грама, а притом је она израђена од томбака лакша. Постоји више облика алки код овог модела (кружна, издужена и сл). Највидљивија карактеристика овог модела је складна округла ушица кроз коју пролази алка. Поред тога карактеристично је и слово „Е“ по коме се лако могу распознати модели. Исто тако, на реверсу постоје разлике у облику репа двоглавог орла између модела различитих произвођача (сл. 1).

Сл. 1 / Fig. 1

Разлике између одливака постоје, па тако примерци урађени од месинга имају доста оштрије детаље, док они који су урађени од томбака имају плићи рељеф. Поред тога, постоје и ситне разлике између медаља у оквиру истог ковања. Тако једна од медаља од томбака, која је овде представљена, нема цртицу преко броја 7, што је сврстава у засебну варијанту (сл. 2).

Сл. 2 / Fig. 2

Вреди напоменути да је једино уз ове медаље је доказано да су постојале како кутије, тако и папирнате кесице на којима је стајао лого произвођача, иако су само ретке сачуване.²⁸

Картонска кутија је величине 53 × 82 милиметара и светло плаве је боје. Нема ознаке произвођача, а на спољној страни поклопца пише 1914-1918. Мада се код Цара и Мухића наводи да је била намењена вишим официри-ма²⁹, за то заправо не постоји опипљив доказ.³⁰ Познато је (на шта указује и учесталост проналаска) да је кутија била саставни део комплета (Споменица у кутији, указ и француска потврда, тј. превод) који су додељивани француским војницима након 1930. године. Важно је указати на то да су све Споменице у кутији заправо урађене од томбака, што имплицира да је то каснија верзија овог модела, с обзиром на време од кад је Споменица почела да се додељује француским носиоцима (сл. 3).

Сл. 3 / Fig. 3

Код овог модела врпца је изворно била у складу са уредбом, троугласта, дужине 40 милиметара у бојама српске тробојке. Већина сачуваних врпци овог модела интензивних је боја, а ивице су прошивене црвеним концем.

- Даланов модел, који је заправо идентификован према каталогу француске фирме³¹ одликују изузетно прецизне и детаљне карактеристике рељефа.

Он је урађен у складу са законским прописима и изгледа да је искључиво израђиван од бронзе. Незнатно је пунији од основног модела.

Тежина медаље је у распону од око 28 до 29 грама. У поређењу са основним моделом Браће Игенен, ову медаљу одликује изузетна пластичност

28 Car and Muhić 2009, 453

29 Ibid, 451

30 Можда је најилустративнији пример да се у изузетно богатим породичним оставштинама тројице генерала (од којих је један био министар војске Краљевине Југославије) и неколико пуковника, не налази нити једна оваква кутија, иако су за остала одликовања оне сачуване.

31 Примерак у поседу аутора, из тридесетих година 20. века

приказа, тј. висок ниво и оштрине детаља. Краци крста су нешто ужи, а мачеви више долазе до изражаја због незнатно веће дебљине. Општи утисак је да је у питању „поправљена и усавршена“ верзија основног модела.

Највидљивија карактеристика овог модела је сужена лоптаста ушица кроз коју пролази округла алка. Поред тога карактеристична су и слова, која су нешто већа у односу на основни модел. Највећа разлика је у слову „Е“ које је отворено, а постоје и две грешке у натпису. Уместо римског броја „I“ на медаљи заправо стоји „L“ а уместо „j“ стоји знак „јер“, односно обрнуто слово „р“. Такође, приметна је разлика у броју „4“ који је знатно отворен. На реверсу је представа грба урађена више тродимензионално са израженијим штитом и оцилима, а постоје и разлике у облику репа двоглавог орла у односу на основни модел (сл. 4).

Сл. 4 / Fig. 4

И код овог модела велика већина примерака је имала врпцу у складу са прописима. Боје врпце се унеколико разликују од основног модела, пре свега у нијансама плаве боје и није била прошивена. Конкретни примерак је извесно припадао француском носиоцу, пошто је у питању један од два система ношења одликовања у Француској. Метална пречагица са две куглице на крајевима служила је као систем за ношење одликовања на униформи.

- Најзанимљивији модел представља онај непознатог (извесно француског) произвођача. Тај модел одликује несразмерна лоптаста ушица. Овај модел има две варијанте:
 - једну где се ушица налази на мањој куглици-штапићу (сл. 5)

Сл. 5 / Fig. 5

- другу где је ушица директно насађена на медаљу (сл. 6)

Сл. 6 / Fig. 6

Овај модел оставља утисак нешто мање софистициране израде у односу на претходне. Величина није у складу са законским решењем и у зависности од варијанте је 48×41 милиметара, односно 45×41 милиметара. Направљена је највероватније од легуре бронзе која није полирана. Тежина износи, у зависности од варијанте, 23 грама, односно 22 грама.

Избор материјала за израду, као и оштро засечене странице крста, остављају нешто слабији општи утисак од претходних модела. С друге стране, велика куглица (5 милиметара) која визуелно привлачи пажњу јасно помаже у идентификовању модела. Пажљивом анализом (веома ретких) доступних примерака, могло би се претпоставити да је модел са ушицом на куглици-штапићу направљен првобитно (јер је мања куглица заправо истоветна с онима на осталим крацима крста), а да је накнадно примењено решење алке која директно лежи на горњој страници крста, чиме је донекле ублажен утисак незграпности.

Мачеви су у овом решењу нешто дужи него код осталих модела и њихова дужина износи 40 милиметара (код претходна два модела дужина је 38 милиметара), а дршке су им тање са мање детаља. Ушица кроз коју пролази кружна алка у обе варијанте је лоптаста и делује пренаглашено.

Слова су урађена по узору на основни модел и без значајнијих одступања у типу писма. Из тога закључујемо да је овај модел свакако настао после првог, пошто му је послужио као узор. На реверсу је приметно одсуства детаља, које се пре свега може уочити на штиту грба и на круни. И код овог модела постоје разлике у облику репа двоглавог орла у односу на основни модел швајцарског произвођача.

Из представљене две варијанте овог модела уочавамо да постоје различити модели качења. Код прве варијанте врпца је постављена по типичном француском начину, где је једноставно провучена кроз алку без пресавијања. Видљиве су рупе кроз које су пролазиле две игле којима се споменица качила на униформу (одећу). Код друге варијанте овог модела врпца је у складу са законским оквиром. Боје врпце се унеколико разликују од основног модела, пре свега у нијансама црвене боје. Троугласта врпца је прошивена црвеним концем.

- Последњи представљени модел је онај непознатог произвођача и његова основна одлика су видљиво скраћене дршке мачева, а године на аверсу су предимензиониране. Овај модел је урађен са оштрим детаљима и има мању лоптасту ушицу кроз коју пролази кружна алка. Димензије модела су 40×39 милиметара. (Сл. 7)

Сл. 7 / Fig. 7

Овај модел је имао узор и у првом и у другом моделу који смо представили. Већи део ликовне представе Споменице има узор у главној серији Браће Игенен. С друге стране, у натпису око портрета краља Петра, понављају се исте грешке као у Далановом моделу. Начин на који су године представљене на аверсу немају упоришта ни у једном познатом моделу ове Споменице и крајње су предимензионирани. На реверсу су оне приказане складније, а фигура двоглавог орла је урађена са мноштвом детаља. Споменица се у овом моделу (према свим доступним примерцима) носи у складу са законским решењем, о троугласто пресавијеној врпци у бојама српске тробојке.³²

Према опсервираним примерцима Споменице пронађеним у Србији, стиче се утисак да је на нашим просторима присутан претежно (ако не и искључиво) први модел (у свим варијантама метала израде), онај произведен у Швајцарској, а да је вероватно проширење права на ношење ове Споменице међу француским војницима изнедрило нове моделе.³³ Произвођаче би требало тражити међу виђенијим медаљарским кућама у Француској (и евентуално Белгији), тако да је једини начин да се изврши успешна идентификација, претрага каталога разних медаљара тог времена. На тај начин

32 Занимљиво је да су код Сага и Мухића идентификована два модела (и једна варијанта) ове Споменице, што донекле не одговара стварном стању. Они тако као одвојене моделе наводе основни модел Браће Игенен, онај који смо идентификовали као модел француског произвођача Делана (а они га не везују ни за једног произвођача) и Споменицу, варијанту првог модела са бројем „7“ без цртице.

33 Тој констатацији иде у прилог и постојање искључиво првог (главног) модела Споменице у збиркама Историјског музеја Србије и Војног музеја у Београду. Пилетић 1987, 170-173; Маричић 1994, 62. Исто тако, на основу увида у неколико десетина орденских грана носилаца са простора Србије, од министара војних Краљевине Југославије, преко генерала и официра, па до комита и обичних војника, једина Споменица која је заступљена јесте из главне, швајцарске серије.

је идентификован један модел – Далан, а бар још неколико мање познатих медаљарских компанија, пре свега француских, производило је различите медаље и ордење, како српске, тако и црногорске. Поставља се оправдано питање да ли је реално да највећа француска медаљарска компанија, која је била главни снабдевач Краљевине Србије у периоду 1912-1922, кућа Арти-Бертран (Arthus-Bertrand) није производила баш ову споменицу, или се неки од (још) неидентификованих модела може приписати тој фирми.³⁴

Концентрација проналажења модела указује да се вероватно ниједна компанија са простора бивше Краљевине не доводи у везу са неидентификованим моделима.³⁵ И то је донекле чудно и супротно ситуацији са већином других југословенских медаља и одликовања, али указује на две могућности. Једна је да је био наручен знатно већи број примерака основног модела, па су тиме намирене и залихе, а друга (која прву не искључује) јесте да ова споменица није била толико тражена (на шта указује одсуство на неким орденским гранама и у породичним колекцијама), те да није постојала веће потреба за накнадном производњом.³⁶

Поред основних модела, по приватној наруџбини рађене су и минијатуре ове Споменице (у промеру 1-1,5 милиметара). Од доступних минијатура уочавају се модели који по спољним карактеристикама понајвише одговарају моделу француског произвођача Далана, као и моделу са пренаглашеном куглицом, непознатог произвођача.³⁷

И поред дуготрајног истраживања, примене компаративних метода и прегледања каталога француских медаљарских компанија, нисмо успели да идентификујемо порекло два непозната модела Споменице. Поједине карактеристике оба модела, као и њихов општи изглед, указују да поседују међусобно сличне елементе, али да их не одликује висок ниво квалитета израде.

Последњи непознати модел идентификовали бисмо као онај који је, хронолошки гледано, последњи и направљен, пошто, као што смо показали, преузима сведене одлике, са грешкама у натпису од модела фирме Далан. Исто тако, сматрамо да се не може претпоставити да је извор ниједног од побројаних непознатих модела била највећа француска медаљарска фирма А. Бертран, колико год то деловало неуобичајено, ако се има на уму да је управо та компанија још пре Првог светског рата започела производњу готово свих српских одликовања (ордена и медаља). На то указује пре свега одсуство ове Споменице из њихових међуратних каталога производа (у коме се наводе остала српска/југословенска одликовања), али и лош ниво израде ових модела, што свакако није карактеристика те реномиране компаније која и данас постоји.

34 У иначе одличној монографији нетачно је наведено да је један од произвођача управо А.Бертран. Пилетић 1987, 63-64.

35 То се пре свега односи на Ковницу А.Д. из Београда, те на фирму Сорлини из Вараждина.

36 Повод за такав закључак представља чињеница да се и двадесетак година након Српско-турских ратова 1876-1878, у војним магацинима налазио велики број недодељених Споменица тог рата. Пилетић 1987, 60.

37 Car and Muhić 2009, 452

Вредно је истаћи и да се на простору Србије и бивше Југославије само у изузетним приликама сусрећу модели различити од основног модела Браће Игенен, што додатно поткрепљује тезу да су сви други модели настали у иностранству, пре свега у Француској, одакле је и потицао највећи број одликованих, поред становника Краљевине СХС/Југославије. Извесно је да је наруџбина основног модела швајцарског произвођача била довољна да задовољи све потребе бројних одликованих у земљи, те нису познати модели домаћих произвођача одликовања.³⁸

У годинама и времену које је уследило након радикалних промена друштвеног устројства и општег државног уређења после Другог светског рата, нове власти нису благонаклоно гледале на јавно истицање и ношење одликовања Краљевине Југославије, сврставајући то у категорију реакционарног понашања. Једини изузетак представљало је ношење у рату стечених одликовања: Карађорђевог звезде са мачевима и Ордена белог орла са мачевима, као и ратних споменица: Албанске споменице и Споменице 1914-1918. Иако су за своја решења имала ликове двојице монарха, краља Александра и краља Петра, та одличја се често срећу на грађанским оделима својих носилаца све до осамдесетих година XX века.

Споменица 1914-1918 представља значајно дело домаће историје фалеристике. Она је имала за циљ како исказивање захвалности краља Александра саборцима из Првог светског рата, а истовремено то је прво одличје нове државе које је имало југословенски карактер. Њима су одликована лица која су се борила на више фронтова и под више застава, а која су се нашла после 1918. године као грађани нове Краљевине. Дипломатски статус ове споменице остварен је тако што му је право на доделу проширено, када је реч о страним лицима, са оних која су се физички борила и налазила уз Српску војску у прве две године рата и на оне савезничке војнике (превасходно француске) који су учествовали на Солунском фронту, али и у кампањи на Дарданелима која није имала никакве везе са Краљевином Србијом.

Овај рад је подстакнут жељом да се реше нека питања домаће фалеристике и допуне наша досадашња сазнања, али превасходно да се расветле околности доделе ове унеколико заборављене Споменице у тренутку када обељавамо цео један век од краја Првог светског рата и њеног установљења.

³⁸ Слична је ситуација и са Споменицом рата 1913. године за коју није познато да је израђивана у Краљевини Југославији, док је Споменица рата 1912. године израђивана и у иностранству (Швајцарска и Француска), али и у југословенским медаљарским фирмама.

ЛИТЕРАТУРА:

Ацовић 2013

Д. Ацовић, *Слава и часџ*, Београд.

Бојовић и др. 2016

Р. Бојовић и др., *Војвода Пејџар Бојовић – знамења славе и часџи*, Београд.

Jovićević 1982

М. Jovićević, *Crnogorska odlikovanja*, Cetinje-Titograd.

Маричић 1994

Д. Маричић, *Одликовања Црне Горе, Србије и Јујославије 1841-1960*, Београд.

Пилетић 1987

М. Пилетић, *Одликовања јујословенских народа*, Београд.

Pogačić 2006

С. Pogačić, *Orders, Medals and Insignia of Montenegro*, Obol naklada.

Prister 1984

В. Prister, *Odlikovanja*, Zagreb.

Радојевић и Димић 2014

М. Радојевић и Љ. Димић, *Србија у Великом рајџу 1914-1918*, Београд.

Rudež 1985

С. Rudež, *Odlikovanja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Београд.

Car and Muhić 2009

Р. Car and Т. Muhić, *Serbian and Yugoslavian Orders and Decorations from 1859 to 1941*, Vienna.

Чешка 2018

Т. Чешка, *Ђорђе Ј. Чарайић – Георџ Ј. Фусек, Живот и дело 1876-1941*, Београд (у штампи).

Ratomir Z. MILIKIĆ
Institute for Contemporary History

ONE HUNDRED YEARS OF THE FIRST WORLD WAR MEMORIAL (1914-1918)¹ - TYPOLOGY OF KNOWN MODELS -

SUMMARY

This paper addresses the issue of the existing Memorial of the 1914-1918 War, which has not been the subject of dedicated research so far. It was issued to all members of the Serbian and Montenegrin military and all other persons who fought on the side of the Serbian army in the period from July 1914 to November 1918. Although the decree of Prince Aleksandar of December 1st, 1920 envisaged that it was only issued to persons who fought or served in the Serbian army until November 11th, 1918, a liberal interpretation extended that right to those persons who were in the military and took part in the liberation of northern territories until 1919.

The decree defined the way in which the memorial was given and the design of the accompanying charter. This has been denied by practice and there was neither a central list of issued Memorials, nor were the accompanying charters issued. Data has also not been preserved about a framework number of issued Memorials and it is assumed that there are several hundred thousand of them (the number is assumed from the base order of the first series of Memorials).

The Memorial especially gained in significance after the subsequent expansion of the right to French soldiers (1930). The right was obtained by all French sailors, officers, non-commissioned officers and troops who spent at least a part of their war service on the Salonika Front or in the previous (failed) Dardanelles Campaign, i.e. were deployed anywhere in the region of the Balkans during 1914-1918. There was great interest for obtaining the Serbian decoration among the veterans. This is exactly where we should find the reason for the existence of several types of this Memorial.

Four models of the Memorial are identified in this paper, two of which have two variants. Besides the base, and certainly the most numerous model, produced upon the commission of the royal Government by Swiss medal makers Huguenin Brothers, there are three other models, the production of which can be connected with France according to many characteristics. The manufacturer can be named with certainty for only one of them - **Dalande**. Moreover, the charters and cardboard boxes in which the Memorial was issued were predominantly, if not exclusively, intended for French bearers.

Although it brought no particular benefits to its bearer, this Memorial is the most frequent decoration for veterans of the First World War that could be worn after the class changes in the country after 1945.

¹ The full name of the memorial is the *Memorial of the War for Liberation and Unification 1914-1918*, but it is seldom referred to in that way. Therefore, the term *Memorial 1914-1918* is used in the paper.

